Poštarina plaćena u gotovu

ŽIVOT

9-10
Studeni
Prosinac
1939
God. XX

SADRŽAJ

život

Broj 9-10 God. XX.
Studeni-Prnsinac 1939.

Urednik Stj. Tomislav Poglajen D. I. Zagreb I/147. Polmotićeva 33. Telefon 24-169. — Izlazi svakog 20. u mjesecu osim srpnja i kolovoza. Pretplata 50 din, omladini 30 din, pojedini broj 5 din. — Uprava: Zagreb I/147. Palmotićeva ulica 33. — Tiskara Glasnika Srca Isusova, Zagreb.

Ovaj dvobroj radi predbožične zaposlenosti u tiskari — ima manje stranica; te će stranice biti nadoknađene drugom zgodom, naročito u broju o o. M. Paveliću.

Značajna alokucija

Svetoga Oca dne 14. rujna 1939. prilikom predaje vjerodajnica belgijskoga poklisara kod Sv. Stolice Hadrijana Nieuwenhuysa.

Gospodine poklisaru,

Za Nas je neobično zadovoljstvo, što možemo iz ruku Vaše ekselencije primiti pisma, kojima Vas Njegovo Veličanstvo Kralj Belgije akreditira kao Svoga izvanrednoga i opunomoćenoga poklisara. Mi vidimo u ovim pismima izraz posebnoga zanimanja, koje Vaš uzvišeni Vladar posvećuje održavanju bliskih i povjerljivih odnosa, koji na sreću ujedinjuju belgijsku naciju s ovom Apostolskom Stolicom; odnosa, koji predstavljaju zajedničku korist za Crkvu i državu. Riječi, kojima je Vaša ekselencija popratila ovaj svečani čin, za Nas su jamstvo (Mi smo to očekivali s potpunom sigurnošću, ali to Nas je unatoč toga dirnulo), da ćete Vi najpotpunije i najvjernije odgovarati uzvišenim namjerama Njegova Veličanstva. Za uzvrat budite sigurni, gospodine poklisaru, da ćemo Vam Mi, koji smo, eto, već mnogo godina imali prilike upoznavati i cijeniti Vaša lijepa svojstva duha i srca, pružati vrlo rado Našu pomoć u vršenju visoke zadaće, koja Vam je povjerena.

Počeci ove misije padaju u isto vrijeme s časom tragične napetosti, koja ispunja Naše srce dubokom žalošću. Ono, što je nakon posljednjega svjetskoga sukoba bilo strah i trepet naroda, postalo je opet stvarnost — stvarnost neizmjerne katastrofe! Jer nikakvo ljudsko predviđanje ne može procijeniti taj novi rat, koji već potresa tlo Europe, a napose tlo jednoga katoličkoga naroda — niti kakav užasan potencijal potoka krvi taj rat nosi sa sobom, ni dokle će se on protegnuti i kakvi će zapleti slijediti iza njega. Vaša ekselencija podsjeća s punim pravom na napore, koje je Vaš vladar ulagao do posljednjega časa, da spasi ugroženi mir i da narode Europe sačuva od najtežih nesreća. No tko je mogao biti skloniji tome, da potpomogne ove velikodušne pokušaje, nego zajednički Otac Kršćanstva? Zadacima Naše apostolske službe nalazimo se iznad pojedinačnih sukoba — a zabrinuti u Našoj očinskoj brizi za istinsko dobro svih naroda, gledali smo s bolnim stezanjem srca, kako se iz dana u dan približava kataklizam, koji je uslijedio kao neizbježiva posljedica napuštanja načela pregovaranja i pribjegavanja oružanoj sili. Nije potrebno ponavljati kako nas je predviđanje tako velike nesreće pratilo bez prestanka od prvoga

dana Našega Pontifikata — kako do posljednjega časa pred sam početak neprijateljstava, nijesmo ništa propustili, štogod smo mogli pokušati — bilo molitvama i javnim ekshortacijama, bilo pak povjerljivim, ponovljenim i preciznim koracima; sve to da rasvijetlimo duhove o ozbiljnosti pogibli, te da ih dovedemo do lojalnih i miroljubivih pregovora na jedino čvrstim i trajnim temeljima pravde i ljubavi; pravde prema slabijemu i jačemu; ljubavi, koja treba da je zaštićena od zabluda egoizma, tako da se zaštita prava svakoga ne izrodi u zaboravljanje, nijekanje ili pozitivnu povredu prava drugih.

Danas se na nesreću čini, da grmljavina topova, uzajamno nasrtanje vojski, koje se bore i nagli slijed ratnih operacija prigušuju sve ostale glasove. Neprijateljstva, koja su već počela na nekim sektorima s užasnim učinkom, kao da su sada presjekla nosiocima mira puteve, koji su još jučer izgledali pristupačnima uzajamnoj dobroj volji. Uz takvo stanje stvari Mi dižemo Naše molitve ka Gospodinu, koji u Svojoj ruci drži srca ljudi, neka skrati dane iskušenja i neka otvori narodima, koji su ugroženi od neizrecivih nesreća, nove puteve k miru, prije nego što se sadanja vatra ne pretvori u svjetski požar.

Budući da smo mi — i ako samo nedostojni — Zamjenik Onoga, koji je sišao na zemlju, kao Knez Mira i jer se osjećamo potpomognuti osim toga molitvama vjernika i ohrabreni unutarnjom sigurnošću, da imamo uz Nas nebrojene duše dobre volje — ne ćemo prestati pažljivo hvatati prilike, koje se budu pružile, da ih podupremo svom Našom snagom; ponajprije da nanovo uputimo narode, koji su se danas podigli jedan protiv drugoga i podijelili, da zaključe za sve častan mir u skladu s ljudskom i kršćanskom savješću; mir, koji štiti životna prava svakoga i koji čuva sigurnost i spokojnost naroda. Konačno, u koliko to nije moguće, barem olakšati strašne rane, koje su već zadane ili kojih će još biti u budućnosti.

Povodom toga sjećam se s olakšanjem stanovitih izjava, kojima su zaraćene sile u početku sukoba javno posvjedočile njihovu volju, da se drže kod vođenja rata zakona humanosti i klauzula međunarodnih sporazuma. Mi se na poseban način nadamo, da će civilno stanovništvo biti sačuvano od svake neposredne vojničke operacije, da će se u okupiranim područjima poštivati život, vlasništvo, čast i vjerski osjećaji stanovništva, da će se s ratnim zarobljenicima postupati čovječno, da će moći bez zapreka primati vjersku utjehu, da će biti isključena upotreba zagušljivih i otrovnih plinova.

Kod naroda, koji je dao Crkvi tako divnih heroja kršćanske ljubavi, sigurni smo, da će Naš apel za mir Kristov, za pravdu i ljubav u međunarodnim odnosima, naći uvijek pažljive i dobre volje duhove, srca spremna na žrtvu, ruke pomoćnice. Obuzeti ovim utješljivim povjerenjem, Mi zazivamo svemoćnu zaštitu Gospodina nad Njegovo Veličanstvo Kralja i cijelu kraljevsku Obitelj, na vladu i belgijski narod, a napose molimo Božanski blagoslov za Vašu ekselenciju, neka Vas prati u toku Vaše visoke misije.

Prva enciklika Kristovog Namjesnika

I. U ZNAKU KRISTA KRALJA

40. OBLJETNICA POSVETE SRCU KRISTA KRALJA

Tajne namjere Gospodinove povjerile su Nam, bez ikakve zasluge s Naše strane, previsoku čast i preteške brige Vrhovnoga Pontifikata točno u godini, koja sa sobom nosi četrdesetu obljetnicu posvete ljudskoga roda Presvetome Srcu Otkupiteljevu, što ju je propisao Naš besmrtni predšasnik Leon XIII. pri koncu prošloga stoljeća, na pragu Svete Godine.

S kakvom smo radošću, kakvim uzbuđenjem i nutarnjim odobravanjem Mi tada poput nebeske poslanice dočekali encikliku »Annum Sacrum«, u času, kad smo kao mlad svećenik uzmogli po prvi puta moliti »Introibo ad altare Dei«! (Ps. 42, 4). I s kakvim smo gorućim oduševljenjem sjedinili Naše srce s mislima i nakanama, što su pokrenule i vodile ovaj zaista providencijalni čin Vrhovnoga Svećenika, koji je s toliko duboke oštroumnosti poznavao potrebe, vidljive i sakrivene jade svojega vremena! Kako pak da danas ne osjetimo duboke zahvalnosti prema Providnosti, koja je htjela, da Naša prva godina Pontifikata padne u isto vrijeme s tako važnom i dragom uspomenom prve godine Našega misništva. Kako da ne prihvatimo s radošću ovu priliku da odamo poštovanje »Kralju Kraljeva i Gospodaru Gospodara« (I Tim., 6, 15; Apoc., 19, 16) kao pristupnu molitvu Našega Pontifikata, u duhu Našega nezaboravnog predšasnika i u vjernom ostvarivanju njegovih nakana? Pa kako da one ne budu alfa i omega Naše volje i Naše nade, Našega naučavanja i Naše djelatnosti, Naše strpljivosti i Naših trpljenja — posvećujući ih sve širenju Kraljevstva Kristova.

IZVOR NEIZRECIVIH DOBARA

Promatramo li »sub specie aeternitatis« vanjske događaje i nutarnji razvitak za posljednjih četrdeset godina i izmjerimo li im prednosti i nedostatke — ova se sveopća posveta Kristu Kralju pojavljuje sve većma pred očima Našega duha u svome svetom značenju, u svojoj simbolici bogatoj hrabrenjima, u svojoj svrsi čišćenja i podizanja; učvršćivanja i obrane duša, a u isto vrijeme u

svojoj pronicavoj mudrosti smjerajući k ozdravljenju i oplemenjivanju ljudskoga društva, da mu pruži pravo dobro. Ona Nam se uvijek sve jasnije otkriva kao poslanica hrabrenja i milosti poslane od Boga ne samo njegovoj Crkvi, nego i svijetu, koji je i te kako trebao hrabritelja i vođu onda, kad je zaglibivši u štovanje prolaznih dobara, lutao sve više i iscrpljivao se u hladnom traženju zemaljskih ideala; poslanica čovječanstvu, koje se u sve brojnijim četama otkidalo od vjere u Krista, a još više od zahvalnosti i poštivanja njegova zakona; poslanica protiv naziranju svijeta, koje je doktrinu ljubavi i odricanja iz Besjede na Gori i božansko svjedočanstvo ljubavi na Križu smatralo za sablazan i ludost.

Kao što je jednoga dana Preteča Gospodinov izjavio onima, koji su ga pitali, tko je: »Evo Jaganjac Božji« (Iv. 1, 29), obavijestivši ih tako, da »Onaj, za kojim žude narodi«, prebiva — iako još nepoznat — među njima, tako je i Kristov Namjesnik usrdno moleći uputio svoj snažan poklik: »Eto, Kralj Vaš!« (Iv. 19, 14), odmetnicima, sumnjičavcima, neodlučnima; onima, što su oklijevali i odbijali da slijede slavnoga Otkupitelja, koji uvijek živi i djeluje u svojoj Crkvi, ili su ga pak slijedili — ali nemarno i sporo.

Širenje i produbljivanje štovanja Božanskoga Srca Otkupiteljeva, štovanja, koje je našlo sjajnu krunu ne samo u posveti čovječanstva pri koncu minuloga stoljeća, nego i u uvođenju blagdana Krista Kralja po Našem neposrednom predšasniku blage uspomene — bili su izvor neizrecivih dobročinstava za bezbrojne duše, »rijeka, koja svojim tokom razveseljuje Grad Božji« (Ps. 45, 5). Kojemu su vremenskom razdoblju više od našega bila potrebna ova dobročinstva? Koje je razdoblje više od našega mučila duhovna praznina i duboka nutarnja bijeda, usprkos svemu tehničkom i civilizatorskom napretku? Ne može li se za nj primijeniti riječ otkrivateljica Apokalipse: »Ti kažeš: ja sam bogat i u izobilju, pa ne trebam ništa; a ne znaš, da si nesretnik, bijednik, ubog, slijep i gol?« (Apoc. 3, 17).

Časna braćo, može li biti veće i prešnije zadaće, nego »naviještati neistraživa bogatstva Krista« (Eph., 3, 8) ljudima našega vremena? I može li biti nešto plemenitije, nego razviti Kraljevske Zastave — Vexilla Regis — pred onima, koji slijede varave znakove i privući ponovno pod pobjedonosni stijeg Križa one, koji su ga napustili? Koje srce ne bi moralo usplamtjeti od želje da pomogne pri pogledu na toliko braće i sestara, koji su se zbog zabluda, strasti, uzbuđenja i predrasuda udaljili od vjere u pravoga Boga i otkrenuli se od radosnoga spasonosnog poslanja Isusa Krista? Ne osjeća li se onaj, koji pripada Vojsci Kristovoj — bio on duhovnik ili svjetovnjak — podbođenim i potaknutim na veću budnost, na odlučniju obranu, kad vidi, da se bez prestanka povećavaju redovi neprijatelja Kristovih; kad primjećuje, da propagatori ovih nastojanja, niječući ili bacajući u praksi u zaborav istine oživotvoriteljice i vrednote sadržane u vjeri u Boga i Krista — razbijaju svetogrdnom rukom ploče Božjih Zapovijedi, da ih nadomjeste pločama i pravilima, s kojih je izbrisana moralna supstancija Sinajskoga Otkrivenja, duh Besjede na Gori i duh Križa? Tko da bez duboke boli promatra, kako iz ovih zastranjivanja dozrijeva tragična žetva među onima, koji su se u danima spokojstva i sigurnosti ubrajali među učenike Kristove, ali koji — nažalost prije kršćani po imenu, nego po djelima — u časovima, kad treba ustrajati, boriti se, trpjeti, izložiti se tajnim ili javnim progonima — postaju žrtve malodušnosti, slabosti, nepostojanosti, pa obuzeti strahom pred žrtvama, koje od njih zahtijeva ispovijedanje kršćanske vjere, ne nalaze snage da piju gorku čašu vjernika Kristovih.

U ovim prilikama vremena i duha, neka, časna braćo, cijeli skori blagdan Krista Kralja, za koji će vam doći ova prva enciklika bude dan milosti, duboke obnove i buđenja duša u duhu Kraljevstva Kristova! Neka to bude dan, kad posveta roda ljudskoga Presvetome Srcu, koju će trebati proslaviti na naročito svečan način, sakuplja ponovno kod prijestolja Vječnoga Kralja vjernike svih naroda i svih narodnosti, sjedinjene u adoraciji i zadovoljštini — da Njemu i Njegovu zakonu istine i ljubavi obnove zakletvu na neokrnjenu i vječnu vjernost! Neka to bude za vjernike dan milosti, kad se vatra, koju je Gospodin donio na Zemlju, razvija u sve jasniji i čišći plamen! Neka to bude za mlake, za umorne, za žalosne dan milosti i neka njihova malodušna srca vide sazrijevanje novih plodova duhovne obnove i porast nadnaravne snage! Neka to bude dan milosti i za one, koji nijesu upoznali Krista ili koji su ga izgubili; dan, kad se prema Nebu diže s dna milijuna vjernih srdaca ova molitva: »Neka svijetlo, što rasvjetljuje svakoga čovjeka, koji dolazi na ovaj svijet,« (Iv. 1, 9) rasvijetli za njih put spasa; neka njegova milost u nemirnom srcu zalutalih probudi nostalgiju za vječnim dobrima, sileći ih, da se povrate k Onome, koji s bolnoga prijestolja Križa žeđa i za njihovim dušama i izgara od želje, da postane i za njih Put, Istina i život«. (Iv. 14, 6).

POVEZANOST SVIJU UZ ZAJEDNIČKOG OCA

Stavivši ovu prvu encikliku Našega Pontifikata pod znak Krista Kralja, osjećamo se puna srca povjerenja i nade posve sigurni za jednodušno i oduševljeno odobravanje cijeloga »stada Gospodinova«. Iskustva, brige i iskušenja sadanjega časa probuđuju, oživljuju i pročišćuju osjećaj zajednice katoličke obitelji do stupnja, koji je do sada bio rijetko kada u tolikom stepenu doživljen. Ona pobuđuju kod svih onih, koji vjeruju u Boga i Krista, svijest o zajedničkoj prijetnji, što dolazi od iste pogibli. Iz toga duha katoličke zajednice, koji je silno porasao u tako teškim prilikama, a koji u isto vrijeme duše potiče na sabranost, učvršćuje ih i ujedno u njima hrani odluku i volju za pobjedom — osjetili smo utješljiv i nezaboravan dah za vrijeme dana, kad smo plaha koraka, ali s pouzdanjem u Boga, stupali u posjed stolice, koju je smrt Našega velikoga predšasnika ostavila praznu.

Puni još tako žive uspomene na bezbrojne dokaze vjerne privrženosti Crkvi i Kristovu Namjesniku, koji su Nam bili upućeni prilikom Našega izbora i Našega krunisanja uz tako nježne, tako tople, tako spontane manifestacije, sretni smo, što Nam se pružila ova povoljna prilika, da se obratimo na vas, časna braćo, i na sve, koji pripadaju stadu Gospodnjemu, riječju ganute zahvalnosti za ovaj miroljubivi plebiscit ljubavi pune počitanja i neslomive vjernosti Papinstvu, pomoću kojega se htjelo spoznati providencijalno poslanje Vrhovnoga Svećenika i Vrhovnoga Pastira; jer zaista sve te manifestacije nijesu bile i nijesu mogle biti upućene Našoj siromašnoj osobi, nego jedino odličnoj službi, na koju Nas je Gospodin podigao. Premda smo već od ovoga prvoga časa osjećali sav teret teških odgovornosti povezanih uz vrhovnu vlast, koju Nam je podijelila Božanska Providnost, bilo je za Nas u isto vrijeme veliko olakšanje, kad smo vidjeli ovu grandioznu i očevidnu demonstraciju nerazdjeljivoga jedinstva Crkve Katoličke, koja se još kompaktnija tijesno prislanja uz neslomivu Petrovu stijenu i okružuje je to čvršćim zidovima i bedemima, što više raste smionost neprijatelja Kristovih. Ovaj plebiscit svjetske katoličke zajednice i nadnaravnoga bratstva naroda oko zajedničkoga Oca, učinio Nam se to bogatijim sretnim nadama, što su bile tragičnije materijalne i duhovne prilike u času, kad se on zbivao. Uspomena na njega i nadalje Nas je tješila za vrijeme prvih mjeseci Našega Pontifikata, kad smo već iskusili napore, brige i iskušenja, kojima je posut put Kristove Zaručnice kroza svijet.

Ne bismo htjeli prešutjeti ni toga, koliki su odjek dirljive zahvalnosti izazvale u Našem srcu želje onih, koji — iako ne pripadaju vidljivome tijelu Katoličke Crkve — nijesu zaboravili u plemenitosti i iskrenosti njihovih osjećaja sve ono, što ih spaja s Nama, bilo u ljubavi prema Kristovoj osobi, bilo u vjeri u Boga. Neka svi prime izraz Naše zahvalnosti. Mi ih povjeravamo — sve i svakoga — zaštiti i vodstvu Gospodinovu, uvjeravajući svečano, da jedna jedina misao vlada Našim duhom: nasljedovati primjer Dobroga Pastira, da se svi ljudi dovedu do istinske sreće; »da imaju život i da ga imaju u izobilju«. (Iv., 10, 10).

PROVIDENCIJALNA ULOGA LATERANSKOG PAKTA

No napose osjećamo živu želju da izrazimo Našu srdačnu zahvalnost na dokazima dubokoga poštovanja, koje su Nam iskazali vladari, poglavari država ili ustavne vlasti naroda, s kojima Sveta Stolica podržava prijateljske odnose. Za Naše je srce posebna radost, da možemo u ovoj prvoj enciklici upućenoj kršćanskome puku rasijanom po svijetu, ubrojiti među njih dragu Italiju, plodni vrt Vjere, što su je zasadili Prvaci Apostolski. Zahvaljujući providencijalnom činu Lateranskog Sporazuma zauzima ona od onda počasno mjesto među državama, koje su službeno predstavljene kod Svete Stolice. Iz ovoga sporazuma rodio se »Pax Christi Italiae reddita — Mir Kristov vraćen Italiji« — kao praskozorje mirne i bratske zajednice duša pred svetim oltarima i u odnosima građanskoga života. Mi molimo Gospodina, neka dopusti, da vedra atmosfera ovoga mira prožme, oživi, proširi i učvrsti snažno i duboko dušu talijanskoga naroda, koji Nam je tako blizak i u kojega sredini dišemo isti dah života. Našim molitvama priključuju se Naše želje, da taj narod — tako drag Našim predšasnicima i Nama samima — vjeran svojim slavnim katoličkim tradicijama, zahvaljujući visokoj zaštiti Neba, osjeti svakoga dana sve bolje istinu riječi Psalmiste: »Beatus populus, cuius Dominus Deus eius«, (Ps. 143, 15) — »Sretan je narod kojega je gospodar Bog njegov«.

Nikad bolje nijesmo osjetili svu veličinu i snagu zajednice ovoga novog pravnoga i duhovnoga stanja, koje su želje tolikih zazivale, a koje je Lateranski Sporazum, određen da ostavi neizbrisiv biljeg u povijesti, stvorio i sankcionirao za Italiju i čitav katolički svijet — kao u času, kad smo s uzdignute lože Vatikanske Bazilike po prvi puta pružili blagoslivajući Našu ruku, nad taj Rim, sjedište Papinstva i Naš ljubljeni rodni grad, nad Italiju ponovno povezanu s Crkvom i nad narode cijeloga svijeta.

DUŽNOSTI KRISTOVOG NAMJESNIKA

Budući da smo Namjesnik Onoga, koji je u odlučnom času, pred predstavnikom tadanje najviše zemaljske vlasti, izgovorio velike riječi: »Ja sam se rodio i došao na svijet, da pružim svjedočanstvo istini; tkogod je od istine, sluša moj glas«, (Iv. 18, 37), nema za Nas ničega zbog čega bismo se osjetili obvezanijima prema Našoj službi i Našem vremenu, nego da dajemo svjedočanstvo istini: »testimonium perhibere veritati«. Ova zadaća nužno uključuje izlaganje i suzbijanje ljudskih zabluda i pogrešaka, koje je potrebno poznavati, kako bi ih se moglo liječiti i izliječiti; »upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi«. (Iv. 8, 32). U ispunjavanju ove zadaće, koja Nas je zapala, ne ćemo dopustiti, da na Nas utječu zemaljski obziri, niti ćemo se dati zaustaviti nepovjerenjem i protivljenjima, odbijanjem i nerazumijevanjima, ili pak strahom od nepriznavanja ili lažnih tumačenja. No Mi ćemo je vršiti uvijek obuzeti onom očinskom ljubavlju, koja — dok trpi od boli, što muče njezine sinove — propisuje lijek toj boli; to jest, trudit ćemo se, da nasljedujemo Božanski uzor pastira — Dobroga Pastira Isusa, koji je u isto vrijeme svijetlo i ljubav, »provodeći istinu u kršćanskoj ljubavi«, (Eph. 4, 15).

Na početku puta, koji vodi k duhovnoj i moralnoj bijedi sadanjih vremena, nalaze se kobni napori velikoga broja ljudi da skinu Krista s prijestolja, da napuste zakon istine, koji je on navijestio, zakon ljubavi, koji je životni dah njegova kraljevstva.

Spoznanje kraljevskih prava Kristovih i povratak pojedinaca i društva zakonu njegove istine i njegove ljubavi — jedini je put spasenja.

Časna braćo, u času, kad pišemo ove retke, stigla Nam je grozna vijest, da se već razmahao strašni orkan rata usprkos svima pokušajima, koje smo poduzeli da ga zaustavimo. Naše pero zastaje, kad pomislimo na ponor patnji nebrojenih bića, kojima se još jučer u obiteljskoj sredini smiješila zraka skromnoga blagostanja. Naše se očinsko srce steže od groze, kad vidimo pred Nama sve, što bi moglo proklijati iz mračnoga sjemena nasilja i mržnje, kojoj danas mač otvara krvave brazde. No upravo prije ovih apokaliptičkih predviđanja prijetećih ili budućih zala, smatramo Našom dužnošću, da upravljamo sve upornije oči i srca svakoga onoga, koji ima još osjećaja za dobru volju, prema Onome, od kojega jedinoga izilazi spas svijeta — Jedinoga, čija bi svemoguća i milosrdna ruka mogla dokončati ovu oluju; Jedinoga, čija bi istina i ljubav mogla rasvijetliti duhove i rasplamtjeti duše tako velikoga dijela čovječanstva, koje je zapalo u zabludu, u sebičnost, u protivštine i u bitku; da ga ponovno stavi u red, u duh Kraljevstva Kristova.

Možda se — dao Bog — smijemo ponadati, da će ovaj čas najveće bijede biti također čas promjene ideja i osjećaja za mnoge, koji su u slijepom povjerenju do sada koračali putem tako raširenih modernih zabluda, a da nijesu posumnjali, u kolikoj je mjeri posijano zamkama i nepostojanostima zemljište, na kojemu su se nalazili. Hoće li možda mnogi, koji nijesu shvaćali važnosti i odgojne i pastirske misije Crkve, sada bolje shvatiti upute Crkve, koju su zanemarivali u lažnoj sigurnosti prošlih vremena? — Grozote sadašnjice takva su apologija Kršćanstva, da ne može biti uvjerljivije. Iz gigantskoga meteža zabluda i antikršćanskih pokreta sazreli su tako gorki plodovi, da oni predstavljaju njihovu osudu, koje učinak nadilazi svako teoretsko opovrgavanje.

Časovi tako mučnoga razočaranja često su časovi milosti, »prolaz Gospodinov« (Exod. 12, 11) kojemu se na riječ Spasitelja: »Eto me na ulazu gdje kucam« (Apoc. 3, 20), otvaraju vrata, koja bi inače ostala zatvorena. Bog zna, s kakvom se sućutnom ljubavlju, kakvom svetom radošću Naše srce obraća prema onima, koji bi zbog bolnih iskustava, kao što su ova — osjetili, kako se u njima rađa snažna i spasonosna želja za istinom, za pravdom i mirom Kristovim. No čak i za one, za koje još nije kucnuo čas vrhovnoga prosvjetljenja, poznaje Naše srce samo ljubav, a Naše usne samo molitve Ocu svijetlosti, neka bi dao, da u njihovim ravnodušnim ili prema Kristu neprijateljskim srcima, zasja zraka onoga svijetla, koje je pokazalo svoju tajanstvenu snagu upravo u vremenima, koja su za Crkvu bila najteža.

ZABLUDE NAŠIH VREMENA

Potpuno doktrinalni stav protiv zabludama sadanjih vremena može se odgoditi, ako je potrebno, za drugi trenutak, koji ne će poput ovoga biti tako uznemirivan nesrećama vanjskih događaja. Danas ćemo se ograničiti na nekoliko temeljnih razmatranja.

Sadanje je vrijeme, časna braćo, dodavajući doktrinalnim zastranjivanjima prošlosti nove zablude, potisnulo ove do krajnosti, iz kojih je moglo proizaći samo lutanje i propast. A prije svega je sigurno, da duboki i zadnji korijen zala, koja oplakujemo, leži u nijekanju i odbacivanju sveopćega pravila moralnosti — bilo u individualnom životu, bilo u društvenom životu i međunarodnim odnosima: to jest toliko rašireno u našim danima nepriznavanje i zaboravljanje — samoga naravnog zakona, koji nalazi svoj temelj u Bogu, svemoćnome Stvoritelju i ocu svijju, vrhovnome i apsolutnom zakonodavcu, sveznajućem i pravednome osvetniku ljudskih djela. Kad se Bog niječe, u isti se čas ruši svaki temelj moralnosti, i vidi, kako se guši ili barem jako oslabljuje glas prirode, što uči čak i one, koji su u neznanju i plemena, do kojih još nije doprla civilizacija što je dobro, a što je zlo, što je dopušteno, a što nedopušteno, i daje svakome da osjeti odgovornost za svoja djela pred vrhovnim sucem.

Nijekanje temeljne baze moralnosti imalo je upravo u Evropi svoj prvotni korijen u napuštanju Kristove nauke, kojoj je Petrova Stolica čuvarica i učiteljica. Ova je nauka kroz neko vrijeme davala Evropi duhovnu koheziju, pa je ona, odgojena, oplemenjena i civilizirana po Križu, došla do tolikoga stupnja napretka, da je mogla poučavati druge narode i kontinente. Kad su se jedamput opet otkinuli od nepogrešivoga naučanja Crkve, došla su mnogobrojna odijeljena braća da ruše centralnu dogmu Kršćanstva, Božanstvo Spasiteljevo, ubrzavajući tako pokret duhovnoga raspadanja.

ZNACI POGANSTVA

Sveto Evanđelje pripovijeda, »da je nastala tama po cijeloj zemlji«, (Mat. 27, 45), kad su Krista razapeli; užasan simbol svega, što se dogodilo i što se još uvijek događa u duhovima, svagdje, gdje je slijepo i u svojoj umišljenosti oholo nevjerovanje de facto isključilo Krista iz modernoga života, napose iz javnoga života, a s vjerom u Krista smrvilo također vjeru u Boga. Moralne vrednote, prema kojima su se u stara vremena prosuđivala privatna i javna djela, izašle su dosljedno izvan običaja, a toliko hvaljena laicizacija društva, koja je sve brže napredovala, otimljući čovjeka, obitelj i državu dobrotvornom i preporodnom utjecaju Božje ideje i naučanja Crkve, pokazala je ponovno, čak i u krajevima, u kojima je tolike vjekove bliještao sjaj kršćanske civilizacije — sve jasnije, sve očitije i sve groznije znakove poganstva, koje je samo pokvareno i koje kvari: »Nastala je tama, čim su razapeli Isusa« (Brev. Rom., Parasceu., respons. IV).

Mnogi možda — kad su se udaljili od Kristove nauke — nijesu bili potpuno svijesni toga, da su zapali u zabludu zbog tlapnje sjajnih fraza, koje su slavile ovo otkidanje kao oslobođenje od ropstva, što ih je prije okivalo; oni nijesu više predviđali gorke posljedice ove žalosne zamjene između istine, koja oslobađa i

zablude, koja podjarmljuje; oni nijesu pomišljali na to, da su se odrekavši se beskrajno mudroga i očinskoga zakona Božjega i jedinstvene i odgojne doktrine ljubavi Kristove — predali sudu siromašne i promjenljive ljudske mudrosti; oni su govorili o napretku onda, kad su nazadovali; o podizanju, kad su padali; o usponu k zrelosti, kad su padali u ropstvo; oni nijesu proniknuli ludost svakoga ljudskoga napora, koji teži za tim da nadomjesti zakon Kristov nečim, što ga egalizira: »izgubili su se u taštini svojih misli«. (Rom. 1, 21).

Kad je oslabila vjera u Boga i Isusa Krista, kad je u dušama potamnjelo svijetlo moralnih načela, u isto je vrijeme bio pokopan jedini nenadomjestivi temelj, ove stabilnosti, ovoga spokoja, ovoga vanjskog i unutarnjeg, privatnog i javnog reda, koji jedini može stvoriti i sačuvati blagostanje država.

Dakako, čak i onda, kad je Evropa bila pobraćena u identičnim idealima, koje je primila iz kršćanskoga naviještanja, bilo je razmirica, trvenja i ratova, koji su je mučili; no nikad se možda nije osjetilo u tako oštroj mjeri nedostajanje hrabrosti, da se to dokonča; jer onda je još živjela ta svijest o pravednom i nepravednom, o dopuštenom i nedopuštenom, koja olakšava sporazume, obuzdavajući razularene strasti i koja ostavlja otvorena vrata časnoj nagodbi. U našim danima naprotiv razmirice ne proizilaze samo iz zamaha pobunjenih strasti, nego iz duboke duhovne krize, koja je srušila mudre principe privatnoga i javnoga morala.

II. ZABORAVLJEN ZAKON LJUBAVI

Među mnogostrukim zabludama, koje izviru iz otrovanoga izvora vjerskoga i moralnoga agnosticizma, nalaze se dvije, časna braćo, na koje vas hoćemo napose upozoriti, jer su to one, koje čine gotovo nemogućim — ili barem mučnim i nestalnim — miroljubivi život u zajednici naroda.

Prva od ovih pogubnih zabluda — danas uvelike raširena — jest zaboravljanje onoga zakona ljudske solidarnosti i kršćanske ljubavi, koju diktiraju isto tako istovjetnost porijekla, kao i jednakost razumne naravi kod svih ljudi, pripadali oni kojemu drago narodu, a diktira je i žrtva otkupljenja, koju je Isus Krist prinio na oltaru Križa svome Nebeskom Ocu na korist griješnoga čovječanstva.

Zaista prva strana Svetoga Pisma pripovijeda nam s grandioznom jednostavnošću, kako je Bog okrunio svoje stvaralačko djelo načinivši čovjeka na svoju sliku i priliku, (cf. Gen., 1, 26-27), a ista ta knjiga nas uči, kako ga je obdario nadnaravnim darovima i povlasticama, opredijelivši ga za vječnu i neizrecivu sreću. Sveto Pismo nam osim toga pokazuje, kako su od prvoga para potekli drugi ljudi, pa nam prikazuje plastičnošću jezika, koja nikad nije bila nadmašena, njihovu podjelu u više skupina i razlaz u različite dijelove svijeta. Čak i onda, kad su se udaljili od svoga Stvoritelja, Bog ih nije prestao smatrati sinovima, koji su trebali jednoga dana biti ponovno sjedinjeni u njegovu prijateljstvu (cf. Gen. 12, 3).

Apostol Naroda postao je pak glasnikom ove istine, koja bratski sjedinjuje sve ljude u veliku obitelj, kad je navijestio grčkome svijetu, da je Bog »dao da iz jednoga stabla iziđe cijelo ljudsko pokoljenje, da ono naseli površinu zemlje i odredio je trajanje njegova opstanka i granice njegova prebivanja, kako bi svi tražili Gospodina« (Act., 17, 26-27).

OSNOVNO JEDINSTVO LJUDSKE OBITELJI

Divna vizija, koja nam dopušta da promatramo ljudski rod u jedinstvu njegova porijekla u Bogu: »jedinome Bogu, Ocu sviju, koji je iznad sviju i u svima stvarima i u svakome od nas« (Eph., 4, 6); u jedinstvu njegove naravi, koja je jednako kod svih sastavljena od materijalnoga tijela i spiritualne i neumrle duše; u jedinstvu njegove neposredne svrhe i njegove misije u svijetu; u jedinstvu njegova prebivanja: zemlji, koje dobra mogu po naravnom pravu upotrebljavati svi ljudi da održe i razviju svoj život; u jedinstvu njegove nadnaravne svrhe: Bogu jedinome, kojemu svi moraju težiti; u jedinstvu sredstava za postizanje te svrhe.

A isti taj Apostol pokazuje nam čovječanstvo u jedinstvu njegovih odnosa s Bogom Sinom, sliku nevidljivoga Boga, u kojemu su sve stvari stvorene: »in ipso condita sunt universa« (Col., 1, 16); u jedinstvu njegova otkupa, koji je Krist izvršio za sve, uspostavivši ponovno prvotno prijateljstvo s Bogom, koje je bilo prekinuto; pomoću svoje svete i prebolne muke postavši posrednikom između Boga i ljudi: jer je samo jedan Bog i samo jedan posrednik između Boga i ljudi: Krist Isus koji je postao čovjekom« (I Tim., 2, 5).

A da učini što intimnijim ovo prijateljstvo između Boga i čovječanstva, ovaj je isti božanski i sveopći posrednik spasa i mira u svetoj tišini Posljednje Večere, prije nego što je prinio najveću žrtvu, svojim božanskim usnama izustio riječ, koja se odrazuje visoko preko stoljeća, pokrećući junaštva kršćanske ljubavi usred svijeta, u kojemu nije bilo ljubavi i koji je razdirala mržnja: »Ovo je moja zapovijed: da ljubite jedni druge, kao što sam ja vas ljubio«. (Iv., 15, 12).

To su, eto, nadnaravne istine, koje postavljaju duboke temelje i snažne veze zajednice, ojačane ljubavlju Boga i Božanskoga Otkupitelja, od kojega svi dobivaju spas za »izgradnju tijela Kristova, sve dok ne dođemo svi zajedno do jedinstva vjere, do pune spoznaje Sina Božjega, do stanja savršena čovjeka, prema punoj mjeri veličine Kristove« (cf. Eph., 4, 12-13).

U svijetlu ovoga jedinstva zaista i zapravo čitavoga čovječanstva, pojedinci nam se ne čine bez veze među njima, poput zrna pijeska, već naprotiv sjedinjeni harmoničnim i uzajamnim organ-

skim odnosima — koji se mijenjaju prema različnosti vremena — a rezultiraju iz njihova određenja i njihove naravne i nadnaravne impulzivnosti.

A narodi, koji se razvijaju i diferenciraju prema različitim životnim i kulturnim prilikama, nijesu određeni da raskomadaju jedinstvo roda ljudskoga, već da ga obogate i uljepšaju vezama njihovih različitih svojstava i uzajamnom izmjenom dobara, koja može biti moguća i istovremeno uspješna jedino onda, kad uzajamna ljubav i živo proćućena milosrdnost sjedine svu djecu istoga Oca i sve duše otkupljene istom božanskom krvlju.

Crkva Kristova, vjerna čuvarica božanske mudrosti odgajateljice, ne može misliti, niti misli napasti ili nepoštivati posebne karakteristike, koje svaki narod, s ljubomornom pobožnošću i razumljivim ponosom, čuva i smatra dragocjenom baštinom. Njezin je cilj nadnaravno jedinstvo u sveopćoj proćućenoj i provođenoj ljubavi, a ne isključivo vanjska jednoličnost, koja je površna i prema tome slaba. Sve orijentacije, sve brige usmjerene prema mudrome razvitku, koji određuju posebne snage i težnje, što imaju svoj korijen u najdubljim koncima svake etničke grane, — Crkva pozdravlja s radošću i prati ih svojim materinjim željama, samo ako se ne protive zadaćama, koje proizilaze za čovječanstvo iz njegova jedinstva po porijeklu i zajedničke sudbine. Ona je pokazala mnogo puta uzastopce u svojoj misionarskoj djelatnosti, da je ovo pravilo zvijezda vodilja njenoga sveopćega apostolata. Bezbrojna istraživanja i traženja pionira, koja su bila izvršena u duhu žrtve, odanosti i ljubavi od misionara svih vremena uzela su sebi za dužnost, da olakšaju intimno razumijevanje i poštivanje najrazličitijih civilizacija i da od njih učine plodne duhovne vrednote za živo i oživljujuće propovijedanje Kristova Evanđelja. Sve ono u ovim običajima i navikama, što nije nerazdjeljivo vezano uz vjerske zablude, ispitivat će se uvijek s dobrohotnošću, a kad to bude moguće, štititi i ohrabrivati. Naš neposredni predšasnik, svete i poštovane uspomene, donio je pri primjenjivanju ovoga pravila u naročito delikatnom pitanju, tako velikodušne odluke, da one upravo podižu spomenik veličini njegove intuicije i žaru njegova apostolskog duha. A nije potrebno, časna braćo, da vam saopćimo, da Mi hoćemo bez oklijevanja koračati tim putem. Oni, koji ulaze u Crkvu — ma kakvi bili njihovo porijeklo i jezik — moraju znati, da imaju jednako sinovsko pravo u kući Gospodinovoj, gdje vladaju zakon i mir Kristov. U skladu je s propisima jednakosti, da Crkva posvećuje svoju brigu tome, da stvori urođenički kler, koji će biti na visini svoje zadaće, te da postepeno poveća redove urođeničkih biskupa. A da našim nakanama dademo vanjski izraz, izabrali smo slijedeći blagdan Krista Kralja, da podignemo na biskupsko dostojanstvo nad grobom Prvaka Apostola dvanaest predstavnika ili skupina najrazličitijih naroda.

U sredini protuština koje cijepaju ljudsko srce i dijele ljudsku obitelj, neka ovaj svečani čin proglasi svima sinovima raza-

sutima po svijetu, da duh, naučanje i djelo Crkve ne će moći nikada biti drukčijima, nego što je propovijedao Apostol Naroda: »Presvucite se u nova čovjeka, koji se obnavlja u poznavanju Boga na sliku onoga, koji ju je stvorio; u njemu nema više ni grčkoga ili židovskoga, ni obrezanoga ili neobrezanoga, ni barbara ili Skita, ni roba ili slobodna čovjeka: nego Krist je sve i on je u svima.« (Col., 3 ,10-11)

KRŠĆANSKA LJUBAV PREMA DOMOVINI

I ne treba se bojati, da su svijest o sveopćem bratstvu, pojačanom kršćanskom naukom i osjećaj koji ona inspirira — u protivnosti s ljubavlju, što je svatko nosi prema tradicijama i slavi svoje vlastite domovine, te da priječe da se brine za njezino blagostanje i legitimne interese; jer ta ista doktrina uči, da u provođenju kršćanske ljubavi postoji zapovijed dana od Boga, prema kojoj treba gajiti intenzivniju ljubav i u prvom redu činiti dobro onima, uz koje smo vezani posebnim vezama. Božanski Učitelj dao je sam primjer ove posebne ljubavi prema svojoj zemlji i svojoj domovini plačući nad predstojećim razorenjem Svetoga Grada. Ali legitimna i prava ljubav svakoga prema svojoj vlastitoj domovini ne smije dovesti tako daleko, da se zatvaraju oči nad univerzalnošću kršćanske ljubavi, koja uči, da treba promatrati i druge i njihovo blagostanje u miroljubivom svijetlu ljubavi.

Takva je čudesna doktrina ljubavi i mira, koja je tako plemenito doprinosila građanskom i vjerskom napretku čovječanstva. A vjesnici, koji su je navještali, potaknuti nadnaravnom ljubavlju, pokazali su se ne samo kao krčitelji zemalja i liječnici tijela, nego su oni naročito poboljšali, modelirali i podigli život do božanskih visina, potisnuvši ga prema vrhuncima svetosti, gdje se sve vidi u svijetlu Boga. Izgradili su spomenike i hramove, koji pokazuju, prema kojima genijalnim visinama tjera dušu u njezinom lijetu kršćanski ideal, a pogotovo su od ljudi — mudrih ili neznalica, jakih ili slabih — načinili žive hramove Božje i čokote istoga vinograda: Krista. Predali su budućim generacijama blaga umjetnosti i antičke mudrosti, a naročito ih učinili dionicima onoga neizrecivoga dara vječne mudrosti, koja pobraćuje ljude i sjedinjuje ih vezom nadnaravne pripadnosti.

III. LJUDSKO PRAVO I BOŽJE PRAVO

Časna braćo, ako je zaboravljanje zakona sveopće ljubavi, koja jedina može konsolidirati mir ugasivši mržnje i ublaživši im pizme i protimbe — izvor preteških zala po miroljubivi život u zajednici naroda, onda ima i jedna druga zabluda ne manje pogibeljna za blagostanje naroda i dobrobit velikoga ljudskoga društva, koje sakuplja i prigrljuje u svojim granicama sve narode: to je zabluda sadržana u shvaćanjima, koja bez oklijevanja rastavljaju

građansku vlast svake vrsti od ovisnosti prema Najvišem Biću, prvome uzroku i apsolutnom gospodaru, bilo čovjeka, bilo društva —, i svake veze s transcendentnim zakonom, koji proizilazi od Boga, kao od svoga prvoga izvora. Ovakva shvaćanja daju građanskoj vlasti neograničeno dopuštanje akcije, koja je prepuštena promjenljivim valovima slobodnoga suda ili samim postulatima slučajnih historijskih zahtjeva i interesa, koji se na njih odnose.

Budući da je tako zanijekan autoritet Boga i carstvo njegova zakona, građanska vlast, po neotklonivom slijedu, nastoji da sebi prisvoji taj apsolutni autoritet, koji pripada jedino Stvoritelju i Vrhovnom Gospodaru, i da Svemogućega nadomjesti sobom podigavši državu ili kolektiv na dostojanstvo posljednje svrhe života, vrhovnoga suca moralnoga i juridičkog reda i zabranivši zbog toga svaki apel na načela naravnoga prava i kršćanske savjesti.

Poznato nam je doista, da na sreću izopačeni principi ne vrše uvijek potpuno svoj utjecaj, naročito onda ne, kad kršćanske tradicije stare po više stoljeća, kojima su se narodi hranili, ostaju još uvijek duboko — iako nesvijesno — ukorijenjene u srcima. Svakako ne treba zaboraviti bitnu nedostatnost i lomljivost svakoga pravila društvenoga života, koje bi počivalo na isključivo ljudskome temelju, nadahnjivalo se isključivo zemaljskim motivima i stavljalo svoju snagu u sankciju jednostavno vanjskoga autoriteta.

Ondje, gdje se niječe ovisnost ljudskoga prava s obzirom na božansko pravo, ondje, gdje se samo apelira na neodređenu i nesigurnu ideju čisto zemaljskoga autoriteta, ondje, gdje se zahtijeva autonomija, koja se temelji samo na utilitarnom moralu — samo ljudsko pravo gubi upravo u svojim najtežim aplikacijama moralni autoritet, koji mu je potreban, kao bitni uvjet, da bude priznato i da čak zahtijeva žrtve.

Istina je, da moć, koja se temelji na tako slabim i labavim osnovama, može katkada uslijed slučajnih okolnosti, imati materijalnih uspjeha, koji su kadri da pobude začuđenje površnih promatrača. Ali dolazi čas kad triumfira neotklonjivi zakon, koji udara sve što je bilo sagrađeno na disproporciji, bilo otvorenoj ili hinjenoj, — disproporciji između veličine materijalnog uspjeha i vanjštine i slabosti nutarnje vrijednosti i njegova moralnoga temelja; disproporciji koja se susreće uvijek ondje, gdje javna vlast ne priznaje ili niječe carstvo vrhovnoga zakonodavca, koji je propisao i odredio granice vladaocima, ako im je dao vlast.

SVRHA I GRANICE DRŽAVE

Stvoritelj je doista htio građanski suverenitet (kako to mudro naučava Naš veliki predšasnik Leon XIII. u enciklici »Immortale Dei«) da on uredi društveni život prema propisima nepromjenljivoga reda u njegovim općim principima, da učini lakšim ljudskoj osobi, u vremenskom redu, postignuće fizičkoga savršenstva, intelektualnoga i moralnog, i da mu pomogne da postigne svoju nadnaravnu svrhu.

Zbog toga je plemenita prerogativa i misija Države da kontrolira, pomaže i uređuje privatne i individualne aktivnosti narodnoga života, da ih harmonično usmjeri prema zajedničkome dobru, koje se ne može determinirati arbitrarnim shvaćanjima, ni naći svoj prvotni zakon u materijalnom blagostanju društva, nego daleko prije u harmoničnom razvitku i naravnom savršenstvu čovjeka, čemu je Bog odredio kao sredstvo društvo.

Smatrati Državu kao svrhu, kojoj sve mora biti podvrgnuto i prema njoj orijentiramo, moglo bi samo škoditi istinskom i trajnom blagostanju naroda. A to se i događa, bilo kad se takav bezgranični imperij podijeli državi, koja se smatra mandatarom nacije, naroda, etničke obitelji ili društvene klase, bilo kad to Država zahtijeva kao apsolutni gospodar, neovisno od svake vrsti mandata.

Zaista, ako Država prisvoji i propisuje privatne inicijative — one, jer ih upravljaju unutarnja delikatna i kompleksna pravila, što garantiraju i osiguravaju postignuće cilja, kojim im je svojstven — mogu biti povrijeđene na štetu samoga javnoga dobra, budući da su isključene iz njihove naravne sredine — drukčije rečeno, iz njihovih vlastitih odgovornosti i njihovih privatnih djelatnosti.

Čak prva i bitna ćelija društva: obitelj, sa svojim blagostanjem i prirastom, došla bi onda u opasnost, da je se promatra isključivo pod kutom narodne moći; a zaboravilo bi se, da su čovjek i obitelj po prirodi prije Države, i da je Stvoritelj dao jednome i drugome snage i prava, i podijelio im misiju, koja odgovara stalnim naravnim zahtjevima.

Tako odgoj novih generacija ne bi pazio na razmjeran i harmoničan razvoj fizičkih snaga i svih intelektualnih i moralnih svojstava, nego na unilateralnu formaciju građanskih kreposti, koje se smatraju nužnima za postizavanje političkih uspjeha. Naprotiv bi se manja važnost polagala na to, da se izoštre kreposti, koje daju društvu svoj miomiris plemenitosti, čovječnosti i poštovanja, kao da one umanjuju ponos građanima.

PRAVA OBITELJI

Imamo pred očima u bolnoj očitosti opasnosti, koje bi — bojimo se — mogle proizaći za ovu generaciju i buduće generacije, iz nepoznavanja, umanjivanja ili progresivnoga ukidanja prava, što pripadaju obitelji. Također se dižemo kao čvrsti branitelj tih prava, u punoj svijesti zadaće, koju nam nameće Naša apostolska služba. Teškoće Našega doba, vanjske kao i nutarnje, materijalne ili duhovne, mnogostruke zablude sa svojim bezbrojnim reperkusijama ne osjeća nitko gorče nego plemenita malena obiteljska ćelija. Prava hrabrost i — u svojoj jednostavnosti — junaštvo vrijedno udivljenja i počitanja, često su potrebni da se podnesu teškoće života, svagdanji teret bijeda, sve veće siromaštvo i restrikcije u takvoj mjeri, koja još nikad nije bila iskušana, a da se tome često ne vidi na razlog ni stvarna potreba.

Oni, koji se brinu za duše, oni, koji mogu istraživati srca, poznaju sakrivene suze majki, rezignirani bol tolikih očeva, bezbrojne gorčine, o kojima ni jedna statistika ne govori niti može govoriti; oni brižna oka vide, kako se bez prestanka povećava ovo mnoštvo patnji, i oni znadu, kako vrebaju sile nereda i razaranja, spremne da se njima posluže za svoje mračne namjere.

Nijedan čovjek nadaren dobrom voljom i koji ima oči da gleda, ne će moći opovrći, u izvanrednim prilikama u kojima se nalazi svijet, vlasti Države šire nego obično i razmjerno prilikama pravo, da pomogne potrebama naroda.

Ali moralni red uspostavljen od Boga, zahtijeva, da se čak i u takvim prilikama podvrgne isto tako ozbiljnom i oštroumnom ispitivanju dopuštenost nametnutih mjera i njihova stvarna potreba, prema pravilima zajedničkoga dobra.

PRAVA SAVJESTI

Na svaki način — što su teže materijalne žrtve, koje traži Država od pojedinaca i obitelji, to svetija i nepovredivija moraju biti za nju prava savjesti. Ona može zahtijevati imetak i krv, ali dušu, koju je otkupio Bog — nikada. Misija, koju je Bog dodijelio roditeljima, da se brinu za materijalno i duhovno dobro njihove djece i da im pribave harmoničnu formaciju prožetu pravim vjerskim duhom, ne može im se iščupati bez teške povrede prava. Ova formacija mora zacijelo imati također svrhu, da pripravlja mladež, da s inteligencijom, savješću i ponosom vrši dužnosti plemenitoga rodoljublja, dajući zemaljskoj domovini svu dužnu mjeru ljubavi, odanosti i suradnje. No s druge strane, formacija koja bi zaboravila, ili — još gore — odlučno zanemarila, da oči i srce mladeži upravi prema nadnaravnoj domovini, bila bi nepravda prema mladeži, nepravda protiv neotuđivih prava i zadaće kršćanske obitelji; zastranjivanje, kojemu treba bez zadržavanja pružiti lijeka u vlastitom interesu naroda i Države. Ovakav će odgoj možda izgledati onima, koji za nj nose odgovornost, izvorom porasta snage i jakosti: u stvari će on biti protivno, a žalosna iskustva bi to dokazala. Zločin uvrede veličanstva protiv »Kralju Kraljeva i Gospodaru Gospodara«, (Tim., 6, 15; Apoc., 19, 16) počinjen odgojem koji je ravnodušan ili neprijateljski kršćanskome duhu; rušenje »Pustite k meni malene«, (Marc. 10, 14), donijeli bi vrlo gorke plodove. Naprotiv, Država, koja skida s krvavih i razderanih srdaca kršćanskih otaca i majki njihove brige i učvršćuje ih u njihovim pravima, radi samo na svome vlastitom unutarnjem miru i postavlja temelje sretnije budućnosti za domovinu. Duše djece, koju je Bog dao roditeljima, posvećene na krštenju kraljevskim pečatom Kristovim, sveto su blago nad kojim bdije ljubomorna ljubav Božja. Isti Krist, koji je rekao: »Pustite k meni malene«, zaprijetio se usprkos svome milosrđu i dobroti, strašnim zlima onima, koji bi sablaznili miljenike njegova srca. A ima li opasnije i trajnije sablazni za buduće generacije, nego što je formacija mladeži, koja je bijedno upravljena k cilju, što udaljuje od Krista, — Puta, Istine i Života, i koja vodi otvorenim ili sakrivenim odmetništvom do negacije Krista? Krist, od kojega hoće otuditi mlade sadanje i buduće generacije, jest onaj, koji je od svojega Vječnoga Oca primio svu vlast na nebu i na zemlji. U svojoj svemogućoj ruci drži on sudbinu Država, naroda i nacija. Njemu je dano da umanji ili poveća njihov život, njihov razvoj, njihovo blagostanje i njihovu veličinu. Od svega što je na zemlji, jedina je duša nadarena besmrtnim životom. Odgojni sistem, koji ne bi poštivao sveti zid kršćanske obitelji zaštićene svetim zakonom Božjim, koji bi joj napadao temelje, koji bi mladeži zatvarao put, što vodi Kristu, »izvorima života i radosti Spasiteljevim«, (cf. Is. 12, 3), koji bi smatrao odmetanje od Krista i Crkve kao simbol vjernosti tome narodu ili toj klasi, izrekao bi čineći to svoju vlastitu osudu, i iskusio bi u danom času neporecivu istinu riječi proroka: »Oni, koji se otkrenu od Tebe, bit će upisani na pijesku«, (Jer., 17, 13).

VRHOVNI MORALNI ZAKONI

Shvaćanje, koje određuje Državi neograničenu vlast, jest zabluda, časna braćo, koja nije samo štetna po nutarnji život nacija, po njihovu dobrobit i stalno i određeno povećanje njihova blagostanja; ono je isto tako uzrok zala u odnosima među narodima, jer lomi jedinstvo supranacionalnoga jedinstva, otimlje temelj i vrijednost pravu ljudi, otvara put povredi prava bliznjega i otešćava sporazum i zajednički život u miru. Ljudski se rod zaista — doduše na temelju naravnoga reda, koji je uspostavio Bog, — dijeli na socijalne skupine, nacije i države, koje su nezavisne jedne od drugih, što se tiče načina organizacije i upravljanja njihovim unutarnjim životom, ali on je međutim povezan uzajamnim moralnim i pravnim vezama u veliku zajednicu, određenu za dobro svih nacija, a uređenu posebnim zakonima, koji štite njezino jedinstvo i razvijaju njezino blagostanje.

Pa tko onda ne uviđa, da se potvrda apsolutne autonomije Države otvoreno protivi ovome bitnome i naravnome zakonu, ili ga, bolje rekavši — odlučno niječe, prepuštajući miloj volji onih, što vladaju, stabilnost međunarodnih odnosa i otimljući svaku mogućnost prave zajednice i plodne suradnje u pogledu općega interesa? Jer, časna braćo, — da bi mogli postojati skladni i trajni dodiri i plodonosni odnosi, neophodno je, da narodi priznaju i respektiraju principe naravnoga međunarodnog prava, koji uređuju njihov normalni razvitak i narmalan rad. Ovi rincipi zahtijevaju poštivanje prava svakoga naroda, u nezavisnosti, u životu i mogućnosti progresivnoga razvoja na putovima civilizacije; oni osim toga zahtijevaju vjernost ugovorima, koji su uglavljeni i sankcionirani shodno propisima ljudskoga prava.

Nema sumnje, da se prethodni i nužni uvjet svakoga miroljubivoga zajedničkoga života među narodima, među kojima postoji sama duša juridičkih odnosa — nalazi u uzajamnom povjerenju, u predviđanju i uvjeravanju o međusobnoj vjernosti zadanoj riječi, u stalnosti, da je i jedna i druga strana uvjerena, »da više vrijedi mudrost, negoli ratna oružja«, (Eccle., 9, 18), te da je sklona raspravljanju, a ne pribjegavanju sili ili prijetnji sile u slučaju, kad bi nastupile odgode, zapreke, preinake i osporavanja; sve što bi moglo proizaći ne iz zle volje, već iz promjene okolnosti i stvarnih sukoba interesa.

Ali s druge strane, otkinuti ljudsko pravo od sidra božanskoga prava i postaviti ga na temelje autonomne volje Države, ne znači ništa drugo nego ga zbaciti s prijestolja, oduzeti mu njegove najplemenitije i najvaljanije naslove, izručivši ga kobnome dinamizmu privatnoga interesa i kolektivnoga egoizma, koji jedino daje vrijednost svojim vlastitim pravima, a ne priznaje prava drugih.

OHOLE ILUZIJE

Isto je tako istina, da s razvitkom vremena i bitnim promjenama okolnosti, koje nijesu bile predviđene, a možda se i nijesu mogle predvidjeti u času uglavljivanja — ugovor ili neke od njegovih klauzula, mogu postati ili izgledati nepravednima, ili neostvarivima, ili odviše teškima za jednu od stranki; jasno je, da bi u slučaju, da se to dogodi, trebalo na vrijeme povesti lojalnu diskusiju, da se taj pakt preinači ili nadomjesti. Ali smatrati načelno ove ugovore kratkotrajnim i mučke sebi prisvojiti pravo, da ih se s jedne strane poništi onoga dana, kad više ne odgovaraju — značilo bi razoriti svako uzajamno povjerenje među Državama. Naravni bi red bio porušen, a među narodima i nacijama pukli bi nepremostivi jazevi.

Danas se, časna braćo, svi užasavaju pred ponorom do kojega su dovele zablude, što smo vam ih upravo ocrtali, s njihovim praktičnim provođenjem i njihovim posljedicanjama. Pale su ohole iluzije o neodređenom napretku, a onoga, koji se još ne bi probudio, uzdrmat će tragična sadašnjost riječima proroka: »Gluhi, slušajte i slijepi, gledajte«, (Is., 42, 18). Ono, što se činilo kao vrhunac reda, nije bilo ništa drugo nego osvajački nered: metež u pravilima moralnoga života, koja su se otcijepila od veličanstva božanskoga zakona i pokvarila sva područja ljudske djelatnosti. No pustimo prošlost i upravimo oči prema onoj budućnosti, koja će se prema obećanjima mogućnika ovoga svijeta, sutradan nakon krvavih današnjih bojeva, sastojati u novome redu, što će se temeljiti na pravdi i blagostanju. Hoće li ova budućnost biti zaista drukčija, hoće li biti naročito bolja? Hoće li mirovni ugovori i novi međunarodni red na koncu toga rata biti produhovljeni pravdom i jednakošću među svima; duhom, koji oslobađa i umiruje, ili će to biti kukavno ponavljanje nekadanjih i novih zabluda? Uzaludno je očekivati odlučnu promjenu isključivo od sukoba oružja, a iskustvo to pokazuje. Čas pobjede čas je vanjskoga triumfa za tabor, koji ju je izvojevao, ali on je istovremeno čas iskušenja, kad se anđeo pravde bori sa zloduhom nasilja; srce pobjednika odviše lako otvrdne; umjerenost i pronicava mudrost čine mu se slabošću; vrenje narodnih strasti podjareno patnjama i podnesenim žrtvama, zastire često vidik samim vladaocima i čini ih nepažljivima za savjete čovječnosti i jednakosti, kojih je glas prekriven ili ugašen nečovječnim »vae victis«. Rješenja i odluke donesene u takvim prilikama, mogle bi vrlo lako biti samo nepravda pod plaštem pravde.

SNAGE PRAVE OBNOVE

Ne, časna braćo, spas naroda ne dolazi pomoću vanjskih sredstava — mača, koji može nametnuti mirovne uvjete, ali ne stvara mira. Snage, koje trebaju obnoviti lice zemlje, moraju doći iznutra, iz duha. Novi poredak svijeta, narodnoga i međunarodnog života, kad se jednom stišaju gorčine i okrutne sadanje borbe, ne će smjeti više počivati na živome pijesku promjenljivih i kratko*trajnih pravila, prepuštenih odlukama kolektivnoga ili individualnoga egoizma. Ova će se pravila morati oslanjati na neslomivi temelj, na nerazorivu stijenu naravnoga prava i božanskoga otkrivenja. Ondje mora ljudski zakonodavac crpsti onaj duh ravnoteže, onaj oštri smisao moralne odgovornosti, bez kojega je lako krivo spoznati granice između zakonite upotrebe i zloupotrebe vlasti. Samo onda će te odluke imati unutarnju postojanost, plemenito dostojanstvo i vjersku sankciju, i ne će više biti prepuštene na milost nemilost sebičnosti i strasti. Jer, ako je istina, da zla od kojih trpi današnje čovječanstvo potječu djelomično iz ekonomske neravnoteže i borbe interesa za pravedniju podjelu dobara, što ih je Bog podijelio čovjeku kao sredstva opstanka i napretka — isto je tako istina, da je njihov korijen dublji i unutarnjega reda: on zapravo dopire do religioznih vjerovanja i moralnih uvjerenja, koja su se izopačivala prema tome, kako su se narodi otcijepljivali od jedinstva nauke i vjere, običaja i morala, što je nekada nadvladavala neumorna i dobrotvorna djelatnost Crkve. Ponovno odgajanje čovječanstva, mora biti prije svega duhovno i vjersko, ako hoće imati kakav uspjeh; ono mora prema tome polaziti od Krista, kao svojega neophodnoga temelja, biti ostvareno pravdom, a okrunjeno kršćanskom ljubavlju.*

MAJČINSKA ULOGA CRKVE

Izvršiti ovo djelo preporoda prilagodivši njegova sredstva promjenama vremenskih prilika i novim potrebama ljudskoga roda, jest bitna i materinska služba Crkve. Propovijedati evanđelje, što je njezin božanski Utemeljitelj povjerio njezinoj brizi, ulijevajući u ljude istinu, pravdu i kršćansku ljubav, naprezati se da im za-

povijedi čvrsto ukorijeni u duše i savjesti: eto najplemenitijega najplodonosnijega rada u prilog mira. Činilo bi se, kao da bi ova misija u svojoj zamašnosti mogla učiniti malodušnima, one koji sastavljaju Crkvu što vojuje. No rad na širenju kraljevstva Božjega, koji je svaki vijek vršio na svoj način, svojim sredstvima, uz cijenu teških mnogostrukih borbi, jest zapovijed što obvezuje svakoga tko je milošću Gospodinovom bio otet iz ropstva sotonina i krštenjem pozvan da bude građanin toga kraljevstva. I ako njemu pripadati, živjeti prema njegovu duhu, raditi na njegovu prirastu i činiti njegova dobra pristupačnima onome dijelu čovječanstva, koje mu još nije dionikom — zahtijeva od naših dana suprotstavljanje zaprekama i znatnim protimbama, koje su duboke i pomno organizirane kao što nikada prije nijesu bile, to ipak ne odrješuje od otvorenoga i hrabroga ispovijedanja vjere, već potiče na čvrsto držanje u borbi čak i uz cijenu največih žrtava. Tkogod živi od duha Kristova, ne pušta da ga obore poteškoće, koje mu stavljaju na put; on se naprotiv osjeća podbodenim na rad iz svih svojih sila i s punim povjerenjem u Boga; on ne izmiče tjeskobama i potrebama časa, već prkosi njegovoj oporosti, spreman da služi s onom ljubavlju, koja se ne boji žrtava, koja je jača od smrti i koja se ne da preplaviti bijesnim vrtlozima muka.

S unutarnjim olakšanjem, časna braćo, i nebeskom radošću upućujemo Bogu svakoga dana smjernu i duboku zahvalu, jer primjećujemo u svima dijelovima katoličkoga svijeta očite znakove duha, koji hrabro gleda u oči divovskim zadaćama sadanjega vremena; i koji s velikodušnošću i odlučnošću radi na tome, da sjedini u plodnome skladu s prvom i bitnom zadaćom ličnoga posvećenja apostolsku djelatnost za povećanje kraljevstva Božjega. Iz pokreta Euharistijskih kongresa, koji su s toliko ljubežljive brige razvili Naši predšasnici, i iz suradnje laika formiranih u redovima Katoličke Akcije u potpunoj svijesti njihove plemenite misije, istječu izvori milosti i rezerve snaga, koje se u današnjim vremenima: kad se opasnosti umnožavaju, kad su potrebe sve veće, kad bjesni bitka između Kršćanstva i antikršćanstva, teško mogu procijeniti u njihovoj pravo vrijednosti.

IV. APOSTOLSKI RAD SVJETOVNJAKA

Kad je čovjek prisiljen da sa žalošću konstatira nerazmjer između broja svećenika i zadaća, koje ih čekaju, kad vidimo, kako se još i danas obistinjuje riječ Spasiteljeva: »Žetva je velika, ali je poslenika malo« (Matth. 9, 37; Luc., 10, 2), izgleda mnogobrojna produhovljena gorljivom revnošću i velikodušnim pouzdanjem suradnja laika u hierarhijskom apostolatu, kao dragocjeno pomagalo za djelo svećenika i otkriva mogućnosti razvitka koje opravdavaju najljepše nade.

Molitva Crkve Gospodaru žetve da pošalje radnike u svoj vinograd (Matth., 9, 38; Luc. 10, 2) bila je uslišana na način, koji odgovara potrebama sadanjega časa, i koji dopunjuje i upotpunjuje vrlo sretno često puta sprečavane i nedostatne energije svećeničkoga apostolata. Gorljiva falanga muževa i žena, mladića i djevojaka, koji slušaju glas Vrhovnoga Pastira, direktive svojih biskupa, posvećuje se svim žarom svoje duše djelima apostolata, da privede Kristu narodne mase, koje su se od njega odijelile. Neka njima ide u ovome času, koji je tako važan za Crkvu i čovječanstvo, Naš očinski pozdrav, Naša dirnuta zahvalnost, izraz Naše nade pune povjerenja. Oni su zaista stavili svoj život i svoju djelatnost pod zastavu Krista Kralja i oni mogu ponoviti s Psalmistom: »Dico ego opera mea Regi«, (Ps. 44, 1). »Adveniat regnum tuum« nije samo žarka želja njihovih molitava, nego i linija vodilja njihove aktivnosti. U svim klasama, u svima kategorijama, u svima grupama, pokazuje ova suradnja laikata sa svećeništvom dragocjene energije, kojima je povjerena misija, od koje višu i utješljiviju ne bi mogla poželjeti plemenita i vjerna srca. Ovaj apostolski rad vršen prema duhu Crkve posvećuje tako reći laika i čini od njega slugu Kristova, u smislu koji sv. Augustin ovako tumači: »Kad čujete, moja braćo, Krista, kako kaže: ondje gdje sam ja, bit će i moj sluga«, čuvajte se da pomislite samo na radine biskupe i svećenike. Vi također na svoj način budite službenici Kristovi živeći dostojno, dajući milostinju, propovijedajući njegovo ime i nauku onima, kojima uzmognete, neka u tome imenu svaki otac obitelji spozna, da je obvezan očinskom ljubavlju prema svojima. Neka ih on radi Krista i vječnoga života opet uzme, poučava, ohrabruje, popravlja, neka im bude dobrohotan ili neka nad njima vrši svoju vlast; jer tako će on u svojoj kući vršiti svećeničku, a čak i na neki način biskupsku službu, budući da je bio službenik Kristov ovdje dolje, da bude vječno s njim.« (In Ev. Iv., tract. 51, 13 sq).

NA OBITELJSKOM OGNJIŠTU

U toj suradnji laika u apostolatu, koja je danas toliko važna u svome vršenju, zapada posebna misija obitelj, jer duh obitelji bitno utječe na duh mladih generacija. Tako dugo dok na kućnome ognjištu plamsa sveti plamen vjere u Isusa Krista, tako dugo dok roditelji nastoje da formiraju i modeliraju život njihove djece u skladu s tom vjerom, mladost će biti uvijek spremna da prizna Otkupitelju njegove kraljevske prerogative i da se usprotivi onima, koji bi ga htjeli prognati iz društva ili svetogrdno povrijediti njegova prava. Kad se zatvaraju crkve, kad se iz škola skida slika raspeća, ostaje obitelj providencijalno utočište kršćanskoga života, koje se u stanovitom smislu ne može napasti. A Mi dajemo beskrajnu hvalu Bogu videći kolike bezbrojne obitelji vrše svoju misiju s vjernošću, koja se ne da slomiti ni napadima ni žrtvama. Moćna legija mladića i djevojaka — čak i u krajevima

gdje je vjera u Krista sinonim patnje i progona — ostaje nepomično kraj prijestolja Otkupiteljeva s onom mirnom i sigurnom odlučnošću, koja podsjeća na najslavnija vremena Crkvinih borbi. Koliki bi se potoci dobra razlili po svijetu, kakvo svijetlo, kakav red, kakva pacifikacija bi prožela društveni život, kolike dragocjene i neisporedive energije bi mogle pomoći da se namakne dobro čovječanstva, kad bi se svagdje davala Crkvi, učiteljici pravde i kršćanske ljubavi ona mogućnost djelovanja, na koje ona na temelju božanskoga mandata ima sveto i neosporivo pravo! Koliko bi se zala izbjeglo, koja sreća, koji spokoj bi se stekao, kad bi se društveni i međunarodni napori za uspostavu mira dali prožeti dubokim poticajima evanđelja ljubavi, u borbi protiv individualnom i kolektivnom egoizmu!

POMIRBENA DJELATNOST

Između zakona, koji upravljaju životom vjernih kršćana, i bitnih postulata čovječnosti nema sukoba, nego naprotiv zajednica i uzajamna potpora. U interesu čovječanstva koje trpi i koje je materijalno i duhovno duboko uzdrmano, nemamo žarče želje nego što je ova: neka sadanje tjeskobe otvore oči mnogima, kako bi promatrali u njihovu pravom svijetlu Gospodina Isusa i misiju njegove Crkve na toj zemlji, i neka svi oni koji vrše vlast odluče, da ostave Crkvi slobodu da radi na formaciji generacija prema principima pravde i mira. Ovaj rad na smirenju pretpostavlja, da se ne stavljaju prepreke vršenju misije, koju je Bog povjerio svojoj Crkvi, da se ne suzuje polje njezine djelatnosti, da se ne otimlju mase, a napose mladež njezinu dobrotvornom utjecaju. Isto tako, kao predstavnik Onoga, kojega je prorok nazvao »Knezom mira«, (Is., 9, 6) apeliramo na poglavare naroda i na one, koji na bilo koji način javno djeluju, da Crkva uzmogne uvijek uživati punu slobodu u vršenju svojega odgojnoga djela, naviještajući duhovima istinu, ulijevajući im pravila pravde, grijući srca božanskom ljubavlju Kristovom.

Ako se Crkva s jedne strane ne može odreći vršenja svoje misije, koja treba — kao njezina posljednja svrha — ostvariti ovdje dolje božanski plan: »osnovati u Kristu sve što je na nebu i na zemlji« (Ephes., 1, 10), s druge se strane čini njezino djelo danas potrebnijim nego u ikoje drugo vrijeme, jer žalosno iskustvo uči, da sama po sebi vanjska sredstva, čisto ljudske mjere i politički putevi ne donose uspješno ublaženje zala, koja muče čovječanstvo.

Poučeni točno bolnim stečajem ljudskih sredstava, mnogi ljudi u želji da otklone oluje, koje prijete da u svojim vihorima progutaju civilizaciju, okreću s novom nadom oči prema Crkvi, tvrđavi istine i ljubavi, prema onoj Petrovoj Stolici, koja — oni to dobro znadu — može ljudskome rodu vratiti ono jedinstvo vjerske nauke i moralnoga poretka, koje je u drugim vremenima dalo čvrstoću miroljubivim odnosima među narodima.

Jedinstvo, prema kojemu gledaju pogledom nostalgičnoga žaljenja toliki ljudi odgovorni za sudbinu naroda, koji proživljuju svakodnevno, u kolikoj su mjeri uzaludna sredstva, u koja su oni nekoć stavili svoje povjerenje; jedinstvo, koje žele brojne legije Naših sinova, koji zazivaju svakoga dana Boga mira i ljubavi (cf. 2 Cor., 13, 11); jedinstvo, koje očekuju toliki plemeniti duhovi udaljeni od Nas, no koji u njihovu gladu i žeđi za pravdom i mirom dižu oči prema katedri Petrovoj, da od nje prime ravnanje i savjet.

Oni spoznaju u Katoličkoj Crkvi dvije tisuće godina staru čvrstinu normi vjere i života, neslomivu koheziju crkvene hijerarhije, koja ujedinjena u Petrovu Nasljedniku radi bez predaha na rasvjetljivanju duhova naukom evanđelja, na vođenju i posvećivanju ljudi i pokazuje se rasipna materinskim popuštanjem prema svima, ali ipak čvrsta, kad makar uz cijenu muka i mučeništva, mora reći »Non licet!«

NEPRAVEDNA SUMNJIČENJA

A ipak- časna braćo, Kristova nauka, koja jedina može čovjeku pribaviti solidan temelj vjere, sposobne da mu otvori velik horizont, da božanski razveseli njegovo srce, da mu dade uspješan lijek u današnjim preteškim poteškoćama — i djelovanje crkve da naučava tu nauku, da je širi i modelira duhove prema njezinim zapovijedima, katkad su izloženi sumnjama, kao da bi mogle srušiti prepreke građanske vlasti ili uzurpirati njezina prava.

Protiv ovakvima sumnjama izjavljujemo s apostolskom iskrenošću — bez štete po sve ono, što je naučavao Naš predšasnik Pio XI. poštovane uspomene, u svojoj enciklici Quas primas, od 11. prosinca 1925, o vlasti Krista Kralja i njegove Crkve — da su slične namjere potpuno strane Crkvi, koja pruža svoje materinje ruke prema ovome svijetu, ne da vlada, već da služi. Ona se ne namjerava postaviti na mjesto drugih legitimnih vlasti, na njihovu vlastitom polju, već im nudi svoju pomoć u primjeru i duhu njezina božanskoga Utemeljitelja, koji je »prolazio čineći dobro«, (Act., 10, 38).

Crkva propovijeda i ulijeva poslušnost i poštivanje prema zemaljskoj vlasti, koja od Boga vuče svoje plemenito porijeklo: ona se u tome drži nauke božanskoga Učitelja koji je rekao: »Dajte caru carevo,« (Matth., 22, 21); ona nema uzurpatorskih težnji i pjeva u svojoj liturgiji: »non eripit mortalia, qui regna dat caelestia«, (himna na blagdan Bogojavljenja). Ona ne oslabljuje ljudske energije, nego ih podiže k svemu, što je plemenito i velikodušno i stvara značajeve, koji se ne pogađaju sa savješću. Njoj, koja je civilizirala narode ne će se predbaciti da je priječila čovječanstvu put do napretka, zbog kojega ona sebi naprotiv čestita i raduje se s materinjim ponosom. Cilj njezine djelatnosti divno su izrazili anđeli nad kolijevkom Utjelovljene Riječi, kad su zapjevali: »Slava Bogu na visini, a mir ljudima na zemlji, koji su dobre volje« (Luc.,

2, 14). *Ovaj mir, koji svijet ne može dati, ostavio je sam božanski Otkupitelj kao baštinu svojim učenicima: »Ostavljam vam moj mir, dajem vam moj mir«, (Iv., 14, 27); a slijedeći uzvišenu nauku Kri-Kristovu, koju je on sam sažeo u dvostruku zapovijed ljubavi k Bogu i bližnjemu, dobili su ga, dobivaju ga i dobit će ga milijuni duša.*

Već gotovo dvije tisuće godina pokazuje povijest — koju je veliki rimski govornik tako mudro nazvao: »magistra vitae« (Cic., Orat., 1, 2, 9) — u kolikoj je mjeri istinita riječ Svetoga Pisma, »da ne će biti nikad mira za onoga, tko se opire Bogu«, (Job., 9, 4). Jer jedini je Krist »kamen ugaoni« (Eph., 2, 20), na kojemu čovjek i društvo mogu naći stabilnost i spas.

Na tome je ugaonom kamenu utemeljena Crkva i radi toga je neprijateljske sile ne će moći nikad nadvladati: »portae inferi non praevalebunt«, (Mathh., 16, 18), niti oduzeti njenu snagu; upravo naprotiv, nutarnje kao i vanjske borbe doprinose porastu njezine snage i povećavaju krune njezinih slavnih pobjeda.

Naprotiv svaka druga zgrada, koja se solidno ne temelji na nauci Kristovoj, počiva na pomičnome pijesku i određena je na bijednu propast (cf. Mathh., 7, 26-27).

V. TJESKOBNI ČASOVI SADAŠNJICE

Časna braćo, čas u koji vam dolazi Naša prva enciklika u mnogo je pogleda prava »hora tenebrarum« (cf. Luc. 22, 53), kad duh nasilja i nesloge lijeva nad čovječanstvo čašu bolova bez imena. Je li potrebno, da vas uvjeravamo, da se Naše očinsko srce u svojoj sućutnoj ljubavi nalazi posve blizu do svojih sinova, a pogotovo napose kod onih, koji su u iskušenju, potlačeni, proganjani? Možda su narodi, što su uvučeni u tragični vihor rata tek samo na »na početku bolova«, (Matth., 24, 8); ali već ipak u tisućama obitelji vladaju smrt i očajanje, jadikovke i bijeda. Krv bezbrojnih ljudskih bića, čak i onih, koja ne ratuju, diže potresan krik boli, naročito na jedan ljubljeni narod, Poljsku, koja po svojoj vjernosti Crkvi, po svojim zaslugama u obrani kršćanske civilizacije, upisanima neizbrisivim slovima u ljetopisima povijesti, ima pravo na čovječansku i bratsku simpatiju svijeta i očekuje s povjerenjem u moćni zagovor Marije »Auxilium Christianorum« čas uskrsnuća u skladu s načelima pravde i istinitoga mira.

Ono što se upravo dogodilo i što se još događa činilo se Našem pogledu kao vizija, kad smo — ne izgubivši još svaku nadu — poduzeli sve što smo mogli pokušati u obliku, koji nam je sugerirala Naša apostolska služba, da spriječimo upotrebu oružja i podržavamo otvoren put časnome sporazumu za jednu i drugu stranu. Uvjereni da će primjena sile s jedne strane izazvati upotrebu oružja s druge strane, smatrali smo neotklonivom zadaćom Naše apostolske službe i kršćanske ljubavi da pokrenemo sve, kako bismo čitavome čovječanstvu i kršćanstvu prištedili užase svjetskoga požara, pa čak uz cijenu, da Naše nakane i Naši ciljevi budu zlo shvaćeni. No iako su se Naše upute s počitanjem slušale, nijesu se slijedile. I dok Naše pastirsko srce s bolju zabrinutošću promatra, uzdiže se, eto, pred Našim očima lik Dobroga Pastira, i mislimo, da u njegovo ime moramo svijetu ponoviti tužaljku: »Kad bi ti znao ... tko ti može donijeti mir! Ali ne, to je sada sakriveno tvojim očima!« (Luc. 19, 42).

Usred svijeta, koji danas pruža tako očit kontrast »miru Kristovu u kraljevstvu Kristovu«, nalaze se Crkva i njezini vjernici u vremenima i godinama kušnji, kakve su rijetko kada upoznali u njihovoj povijesti borbi i patnja. No upravo u sličnim vremenima, zna onaj tko ostane jak u vjeri i sačuva snažno srce, da Krist Kralj nije nikada tako blizu kao u času kušnje, koji je čas vjernosti. Ranjena srca zbog trpljenja i muka tolikih njezinih sinova, ali s hrabrošću i čvrstoćom, koji joj dolaze od obećanja Gospodinovih, Kristova Zaručnica korača prema prijetećim olujama. Ona zna, da će istina, koju ona naviješta, kršćanska ljubav, koju naučava i provodi, biti neophodni savjetnici i suradnici ljudima dobre volje u rekonstrukciji novoga svijeta, k pravdi i ljubavi, nakon što čovječanstvo umorno od trčanja po putovima zablude, bude okusilo gorke plodove mržnje i nasilja.

OSNOVNI STOŽER

Međutim, časna braćo, svijet i svi oni, koje bije nesreća rata, moraju znati, da zadaća kršćanske ljubavi, temelj i stožer Kraljevstva Kristova, nije samo prazna riječ, već živa stvarnost. Vrlo prostrano polje otvara se toj ljubavi u svima njenim oblicima. Mi smo puni povjerenja, da će se svi Naši sinovi, naročito, oni koje ne iskušava bič rata, sjetiti po primjeru božanskoga Samarićanina svih onih, koji kao žrtve rata imaju pravo na samilost i pomoć.

Crkva katolička, grad Božji, »kojemu je kralj istina, kojemu je zakon kršćanska ljubav, kojemu je mjera vječnost«, (S. Aug., Ep. CXXXVIII ad Marcellinum, c. 3, n. 17) navješćujući bez zabluda i umanjivanja istinu Kristovu, radeći prema ljubavi Kristovoj s majčinskim poletom, lebdi kao blažena vizija mira iznad vihora zabuda i strasti, očekujući čas, kad će svemoćna ruka Krista Kralja stišati oluju i prognati duhove nesloge, koji su je izazvali. Nastavit ćemo da činimo, što je u Našoj moći da požurimo dolazak dana, kad će golubica mira na ovoj zemlji poplavljenoj potopom nesloge, naći mjesto, kamo da položi nogu, s povjerenjem u odlične državnike, koji su se plemenito zauzimali, prije nego što je rat planuo, da udalje od nacija takav sličan bič; s povjerenjem u milijune duša svih zemalja i svih tabora, koji željno zazivaju ne samo pravdu, nego i kršćansku ljubav i milosrđe; s naročitim povjerenjem u svemogućega Boga, kojemu se svakoga dana obraćamo s molitvom: »Čekat ću nadajući se u sjeni Tvojih krila da prođe bezakonje«, (Ps. 56, 2).

Bog može sve; on drži u svojim rukama ne samo sreću i sudbinu naroda, nego i ljudske savjete; on ih blago priklanja s one strane, s koje hoće; čak i zapreke su za njegovu svemoćnost sredstva, kojima se služi, da modelira stvari i događaje, da okrene duhove i slobodne volje prema svojim previšnjim namjerama.

Molite dakle, časna braćo, molite bez prekida; molite naročito onda, kad prinosite božansku žrtvu ljubavi. Molite vi, kojima hrabro ispovijedanje vjere nameće danas teške, mučne i mnogo puta junačke žrtve; molite vi napaćeni i bolni udovi Crkve, kad dođe Krist da tješi i ublaži vaše muke. A ne zaboravite da — zahvaljujući pravome duhu umrtvljivanja i dostojnim djelima pokajanja, uputite vaše najugodnije molitve pred oči onoga, koji »podiže sve one koji padaju, i uspravlja one što leže ničice«, (Ps. 144, 14) neka bi u svome milosrđu skratio dane kušnje i neka bi se tako ostvarile riječi psalma: »Oni su vikali prema Gospodinu u njihovim jadima, a on ih je oslobodio od njihovih tjeskoba«, (Ps. 106, 13).

A vi bijele legije djece, vi ljubljeni i najdraži Isusovi, kad se pričešćujete Kruhom života, uzdignite ka Gospodinu Vaše bezazlene i nedužne molitve i sjedinite ih s molitvama cijele Crkve. Srce Isusovo, koje vas ljubi, ne odolijeva nevinosti, što usrdno moli; molite bez prekida: »sine intermissione orate«, (I Thess. ,5, 17).

Na taj ćete način provesti u djelo uzvišenu zapovijed Božanskoga Učitelja, najsvetiju oporuku njegova srca: »Neka svi budu jedno«, (Iv., 17, 21); neka svi žive u onome jedinstvu vjere i ljubavi, u kojoj neka svijet spozna snagu i djelotvornost Kristove misije i djela njegove Crkve.

Prvotna Crkva shvatila je i provela u djelo ovu božansku zapovijed; ona je to izrazila u jednoj divnoj molitvi. Sjedinite se i vi u istim osjećajima, koji tako dobro odgovaraju potrebi sadanjega časa: »Spomeni se, Gospodine, Tvoje Crkve, da je oslobodiš od svakoga zla i usavršiš u kršćanskoj ljubavi; sakupi je s četiri vjetra, svu posvećenu u kraljevstvu, koje si joj pripravio, jer u Tebe je snaga i slava u sve vijeke«, (Nauka dvanaest apostola, c. 10).

S pouzdanjem, da će Bog, začetnik i prijatelj mira poslušati zazivanja Crkve, Mi vam podjeljujemo, kao zalog obilja božanskih milosti, u punini Našega očinskoga srca, Apostolski Blagoslov.

Dano u Castelgandolfu kraj Rima, 20. listopada godine 1939, prve Našega Pontifikata.

PIUS PP. XII.

Navjestitelj i tumač Apokalipse

Nama je ljudima ove epohe dano da proživimo mnogo strahota, a postoji li kakova svijetla točka, koja bi nam dala prozreti kako će se u budućnosti probiti tama sadašnjice, to je onda intuitivna spoznaja, da mi danas stojimo pred sudbonosnim pitanjem, i da nas jedna viša sila želi prisiliti na odgovor pomoću kušnja, koje snosimo. Kakav je dublji smisao cilja, koji je postavljen ovoj generaciji? Jeli je to preporod ili propadanje u beznadno ludilo? Jeli taj cilj život vječni ili smrt? Poniznost koja voli služiti ili bolesna želja za vlašću? Stvaralačka ljubav ili sila razaranja? — Eto, to je ona užasna alternativa, koja danas kao orkan poslan od Boga apelira na naš razum, našu religijoznu savjest i naše moralno rasuđivanje.

Gotovo je nezaslužena milost, da je ta alternativa već u samom početku tog našeg kaotičnog nemirnog doba primila oblik u dvojici stvaralačkih duhova, koji su u svojoj vidovitosti dali predosjećati čitav providencijelni konflikt u svojim literarnim djelima i svojim mislima, a dali su nam zato primjer također svojim vlastitim razvojem. Apokaliptički značaj ovoga vremena zrcali se sa svim svojim visinama i dubinama, te sa svojom starom sudbonosnom problematikom i paklenskim strahotama u djelima Dostojevskoga i Nietsche-a. Neobično je bila plodna zamisao znamenitog psihologa i kulturnog kritičara naših dana, profesora Waltera Schubart-a, da nam prikaže temeljni karakter tog ogromnog razdora, koji se danas približava svom hrvuncu, a ujedno i konačnom razrješenju, time što je suprostavio ova dva epohalna antagonista.*

I jednome i drugome čovjek je njihovog vremena nedostatan. I jedan i drugi teže da se dovinu nad čovjeka — k Bogu. Kod Dostojevskoga je ova težnja očita, dok se kod Nitzsche-a mora dublje tražiti, dok se dođe do spoznaje da je i on u stvari, premda često nesvijesno — tražio Boga. Njegova tragična filozofija je plod potresnog doživljavanja bezbožnosti i njegovog subjektivnog osjećaja: »Bog je mrtav, a mi želimo da sada živi nad-čovjek.« Dakako da je za nj bio taj nadčovjek — taj surogat Boga — od kobnoga značaja, jer taj idolski »viši čovjek« više nije mogao

* Walter Schubart: »Dostojewski und Nietsche«, Vita Nova Verlag, Luzern 1939.

dostajati Nitzsche-ovoj prirođenoj vatrenoj težnji za apsolutnim. Posljedica toga je, da je bio rastrgan između ogromne metafizičke potrebe i nemogućnosti da toj potrebi udovolji. Njegova čežnja za vjerom donašala mu je pred oči uvijek nove zamamljive slike tog surogata Boga, i uvijek opet nove idole, koje je sam stvarao, a konačno bi sve to opet nemilosrdno porušila — sumnja. U lovu za izgubljenim Bogom, konačno je izgubio pamet. U svojoj »M o r g e n r ö t e« vapi u tjeskobi svoje duše: »Dajte mi da poludim, vi nebeske sile! Sumnja me izdire!« I molba mu bi uslišana... Pustinjak iz Sils-Maria pošao je svojim s a m o v o l j n i m putem k apsolutnom i Bogu, a ostao je ležati na tom putu.

Dostojevski je prošao put do svršetka. Kada se nakon neizmjernih muka dovinuo do vjere, bio je Bog za nj ono nesumnjivo i nedvojbeno. Čitav njegov mislilački i literarni rad obuhvaća u stvari samo temu tragičnog otpadanja od Boga. On s v i j e s n o proživljava tragični dualizam one napetosti između Boga i životinje u čovjeku, napetosti, u kojoj se temelje sve zemaljske boli, ali u kojoj je uključena također mogućnost otkupljenja. On je »klasičan pjesnik duševnog r a z d o r a«, kako ga je nazvao Schubart u jednoj od onih svojih sigurnih i jasnih izreka. Drugačiji je Nietsche, koji doduše živi u oba svijeta, ali razumom priznaje samo zemaljsko, a uvijek iznova pokušava da stvori vezu sa zemaljskim; on se sa svog ličnog autonomistički ograničenog stajališta kod tih pokušaja iscrpio u smjelim i promjenljivim formulama i simbolima za surogat Boga, kao što su njegovi izrazi »Nadčovjek«, »Život«, »Dioniz«, »Volja za moći« (Wille zur Macht) i »ewige Wiederkunst«. Čovjek, koji za nj ima samo značenje »propadanja«, ostaje konačno neotkupljen u svojoj, za Nietsche-a prezira vrijednoj bitnosti. Nietsche se sam rastrgava u nepodnosivoj napetosti znanja i metafizičkog životnog osjećaja.

Dostojevski i Nietsche imadu proročku narav. Oni su naslućivali ono, što mi danas znademo. Objavili su smisao i tajnu dvadesetog stoljeća još onda, kada je slavno devetnaesto stoljeće stajalo na vrhuncu svojih triumfalnih uspjeha u propagiranju ovozemske kulture. Zato su i jedan i drugi suvremenici tek našeg vremena. Suvremeno je prije svega ono pitanje za bit, budućnost i obnovu čovjeka, koje se kod njih uvijek ponavlja. U stvari je to postavljanje problema kršćansko, jer vraća čovjeka opet u središte svemira. Razlika je ipak temeljita. Novi tip čovjeka za ko im obojica čeznu, po shvaćanju Dostojevskoga, nemoguće je stvoriti bez prethodnog uspostavljanja njegovog božanskog prauzora. Nietsche ne postavlja ovaj preduvjet, ali nemože naći put k izgubljenom Bogu. On iz v j e r s k o g a f e k t a iz ljubavi prema vječnosti, postaje n i h i l i s t a.

U tome se Nietsche približava Rusima, kojima je više nego ikojem drugom narodu svojstvena naklonost k nihilizmu. On je mogao biti uzor za Ivana Karamazova, tog filozofskog nihiliste iz

Dostojevskovog snažnog romana. Ivan je Slaven sa zapadnjačkom primjesom, vanredno je poštenog značaja, ali je bahat, bori se protiv Boga i žigosan je vlastitom hibrom. On govori u rečenicama, koje je mogao napisati Nietsche, služi se istim izrekama i filozofira o vječnom povratku. Ovo je jedini lik sa Nietsche-ovim značajkama u svjetskoj književnosti, a u njemu je izvanrednim načinom prikazivanja simbolizirana tragedija nihilizma. Čovjek, koji traži Boga iz oholosti, a ne iz poniznosti, biva slomljen i pada u ništa. Za nihilistu, Bog je istovjetan duhu razaranja. »Onaj, koji ima smjelosti da se ubije, jest Bog,« kaže filozof samoubistava Kirilov u potresnoj apokaliptičkoj viziji Dostojevskijevih »Demona«.

Čitatelj Dostojevskijevih romana uvijek će biti potresen njihovom dramatskom snagom. Tu se odigrava borba na život i smrt, borba između starog, duboko religijoznog duha istoka i novog racijonalističkog zapadnjačkog duha punog iskušavanja.

Dostojevski nosi u sebi, kao i Solovjev, onu mesijansku čežnju istoka, koja željno očekuje budućnost; u njemu je apokaliptička duša ruskog naroda, koja u stvari prezire sve zemaljsko i teži za s v r š e t k o m, za onim vremenima kada će Bog i svijet opet biti jedno: »Knez Miškin« «(Idiot)«, Aljoša, čisti, i starac Zosima (u »Braća Karamazovi«) predstavnici su ovog apokaliptičkog osjećanja, koje je tipična ruska značajka. U Demonima, Satov, taj pravi sljedbenik Dostojevskog, kaže: »Mislim, da će povratak Kristov biti u Rusiji«, a u dnevnicima Dostojevskijevim nalazi se negdje lakonski kratko priznanje da vjeruje u skori svršetak svijeta...

Nietscheov nadčovjek je također apokaliptičko lice; to je onaj, koji ima da dođe i da sudi omraženom modernom vremenu, kao proletarijat kod M a r x a i cezari budućnosti kod S p e n g l e r a. Katastrofe igraju kod njega zamašnu ulogu. Na jednom mjestu piše: »Savjest religije opada i ostavlja za sobom močvarno blato. Narodi se rastavljaju u ogorčenom neprijateljstvu. Znanosti kidaju i stavljaju u pitanje sve, u što se do sad čvrsto vjerovalo. Sve služi budućem barbarstvu. Zacijelo postoje neke sile, neke ogromne sile ali su divlje, praiskonske i posve nemilosrdne. Sada na zemlji gotovo sve odlučuju grube i loše sile: egoizam privrednika i militaristčki vlastodršci... Tuda kuda mi prolazimo, doskora više nitko neće moći ida de... Naša evropska kultura već se dugo vremena kreće prema jednoj katastrofi, kao u torturi napetosti, koja iz decenija u decenij biva sve jača; kreće se nemirno, silovito, prebacuje se poput rijeke, koja hoće da dođe do ušća, ali nezna kuda, i boji se naći put.«

Ova katastrofa, što je naslućuje ta apokaliptička vizija budućnosti — to je duševni i duhovni temelj Nietscheovog stvaranja. On predosjeća buduće lomove. U tome leži njegova veličina. No nije dostigao veličinu Dostojevskoga, koji iza tih lomova nailazi na put u novi život; put od krivnje do kajanja, od kajanja do

spasenja. Schubart u Nietscheovom životu i naučavanju vidi početak svršetka prometejske dobe, kojoj su predvodili Germani i Romani; u sudbini i radu Dostojevskoga vidi se putokaz u buduću epohu, epohu sv. Ivana, koja ima da pripada Slavenima.

Prometejski čovjek utjelovljuje vlast zemaljskoga, triumf materije i tehnike, koji je u devetnaestom stoljeću dostigao svoj vrhunac. Ivanovski čovjek svladava materiju, a živi u vječnosti, u duhu i otkupljenju.

Poljak Nietsche stoji između Germana i Rusa kao duhovni fenomen između materijalizma devetnaestog i religioznosti dvadesetog stoljeća, između doba Prometeja i Ivana. On je sam za sebe postigao osjećaj, da je neki odlučujući i sudbonosni faktor. Ali nije mu došlo do svijesti u čemu leži ta sudbonosnost: u naglašavanju pojma moći, na koje nije potislo — kako je on mislio — kršćanstvo, već je prokrčio put poštivanju moći. Tražeći Boga Nietsche je zastao kod Cezara. Dostojevski je svladao Cezara i našao tako Krista.

Nietsche koji je ponosno proglasio da će se tokom čitavog tisućljeća svi zaklinjati na njegovo ime, zapao je u duševnu tamu. Jeli to bio simbolički demanti Providnosti? — Dostojevskijeva hosana značila je pobjedu duha i vječnog života.

Hoće li, kako je Spengler rekao, njemu pripadati ovo slijedeće tisućljeće koje je Nietsche svojatao za sebe? Schubart daje pozitivan odgovor, on dapače daje još konkretnije tumačenje blizih događaja, suprotstavivši oba epohalna naziranja na svijet. Početak rata 1914 znači, prema njegovom izlaganju, da je čovječanstvo ušlo u Nietscheovske decenije, koji se mogu smatrati uvodom u doba Dostojevskoga, koje ima početi nakon idućeg svjetskog rata. Schubart dakle stoji potpuno na tlu apokaliptičkog gledanja na svijet.

Nietsche i Dostojevski nisu za nj samo predstavnici teološke opreke između ivanovskog i prometejskog čovjeka, nego su istovremeno simboli **istočne i zapadne duševne krize**, ako ih se posmatra s etnografsko-psihološkog stanovišta. Nietsche utjelovljuje duševnu bijedu zapada, koja više ne može naći vezu sa izgubljenom vjerom u Boga. Dostojevski navještava i svladava duševnu krizu na istoku, koja je ušla u sferu ruskog vjerovanja kao posljedica raširenja zapadnjačkog bezbožničkog duha. Sam Dostojevski je u svoje mladenačko doba bio odan zapadnjaštvu, a za to je morao trpjeti kaznu u Sibiriji. No ruski elemenat bio je u njemu dovoljno jak da potjera strano tijelo zapadnjaštva. Za razliku od slavenskog potomka Nietschea, na kojega je preuska povezanost sa mentalitetom zapada razorno djelovala, našao je Dostojevski nakon života punog borbe svoj spas u Evanđeljima. Rusija će se spasiti onda, kad će u njoj i na njoj zapadnjaštvo uništiti, kada prestanu dani njenog sibirskog čišćenja, koje ona danas proživljava.

Kršćanin Dostojevski je prorok uskrsnuća istoka, dok je Nietsche koji se ne može nadvisiti nad nihil, pjesnik »propasti zapada«. U stvari ideja »propasti zapada« ne potiče od Spenglera već od Nietschea.

Misao sile nasuprot osjećaju bratstva, nadčovjek nasuprot svečovjeku — u tome Schubart vidi oprečnost između zapadnog i istočnog svijeta posmatranu sa socijalno-vjerskog stanovišta; to istodobno označuje razliku između Nietschea i Dostojevskoga.

Ideal nasilnoga i nadčovjeka, ideal zapadnog čovjeka, koji je usisao u sebe od vremena Macchiavellia i renesanse duh cezara, posve je neruska misao. Tu su Nietsche i Dostojevski odijeljeni dubokim ponorom. Rusi ne znaju za doživljaje zapadnjačke renesanse. Evropejac novog doba slavi renesansu kao onu, koja je dala slobodu i samosvijest ličnosti ali ne vidi (što Schubart nije dosta jasno izrazio), da je u renesansi sadržani princip sile postavio ljudsku slobodu pred nove i veće pregrade; dok je ideal zajednice srednjevjekovnog, gotskog čovjeka, koji je u doba renesanse propao, a koji je po svojoj duševnoj strukturi toliko bliz ruskom čovjeku, jamčio slobodni razvoj ličnosti, koju je zajednica podržavala i štitila. Ideal »velike ličnosti«, koji je nikao u renesansi postao je najvišim idealom zapada, a kojeg su proglasili osim Nietschea, **Carlyle**, **Treitschke** i **Spengler**, najpogubnija je nauka koja je u Evropi nikla. Ta ideja rastvara društvo i vodi do opće borbe, osobito ako ulazi u mentalitet masa. Sam bi se Nietsche zgrozio, kad bi vidio, tko se danas poziva na njegovu nauku o nadčovjeku i o pravu »jačega«. Dostojevski je konačno obračunao sa krivom naukom o »jakim ljudima« i njihovim posebnim pravima, time, što je nadčovjeku suprotstavio svečovjeka povezanog sa zajednicom. Smerdjakov, koji je ubio starog Karamazova s pravom smije predbaciti zaprepaštenom propovjedniku »jake ličnosti« Ivanu Karamazovu, da je radio po njegovoj teoriji, po kojoj je sve dozvoljeno. Raskolnikov se također drži ove parole: on je ubio jednu lihvaricu, »jer je htio postati Napoleon«. U pokajničkoj ćeliji Raskolnikov se tad dovinuo do spoznaje, da čovjek nije Bog. »I jak čovjek samo je neznatna uš, poput sviju ljudi.« Nesreća je našeg vremena da među pristalicama Nietscheovim imade više Smerdjakova nego Raskolnikova. U knezu Miškinu dao je Dostojevski neprolazni izražaj nadmoćnosti svečovjeka nad nadčovjekom. On je utjelovljena čistoća, a stvara tajnu moralne slobode. »Slobodan je onaj, koji se odrekao ličnih želja.« On utjelovljuje pravu rusku mudrost, koju je Solovjev formulirao u rečenici: »Samo žrtvovanje (vremenite) ličnosti opravdava i spasava (pravu) ljudsku individualnost.«

U Raskolnikovu našla je izražaja slična, a u Demonima socijalna tragedija otpada od Boga. Postavi li se nadčovjeka pred sudbonosno pitanje: Kajanje ili samoubistvo? na koncu puta k **ateističkom socijalizmu** stoji alternativa: Raspust svih zajedničkih veza ili povratak kršćanstvu. U »Zločinstvu i

kazni« dovodi se ad absurdum Nietschea, a u Demonima Marxa (u ulicama Werkovenskog, Stavrogina i Kirilova). Dostojevski nije poznavao ni Nietzschea, ni Marxa, ali je upotrebio unapred njihova duševna i psihična raspoloženja u pjesničkoj viziji. Prozreo je njihovu duševnu srodnost, dok ljudi sadašnjice još uvijek naslućuju tu neku oprečnost. Svaki od njih, na svoj način, traži surogat Boga, i jedan i drugi žele prenijeti božansko savršenstvo u zemaljsku sferu, bilo u pojedinog individua ili u socijalno tijelo. Najnoviji tok razvoja pokazati će i slijepcu onu tajnu identičnost obih struja: ruski bezbošci i njemački novopogani u stvari su samo različiti nazivi za istu stvar: zalutalo odvajanje od jedinstva u Kristu, proklamiranje nazora sile protiv nazora o bratstvu, sekularizacija nauka o spasenju, koja ne poznaje praiskonski smisao žrtve, otkupljenja i metafizičke povezanosti zemaljskog života. Svjetski lom, što ga propovijedaju, istovjetan je kaotičnoj propasti, a nije, kao kod Dostojevskoga, prelaz u čišće sfere Ivanovog otkrivenja.

Schubart je u svojoj razmjerno kratkoj knjizi otkrio množinu značajnih problema aktuelnih antiteza. Ako mu se potkrao koji nedostatan i slabo obrazloženi sud, onda je tome razlog raznolikost ogromne i teške materije, a dijelom će uzrok ležati i u tome, što se autor strastveno priklanja svjetovnom nazoru Dostojevskoga. Integralno rusko-pravoslavno ispovijedanje vjere Dostojevskoga utječe odlučno i na Schubarta. Iz ove specifične perspektive može se na primjer tumačiti kod njega kao i kod Dostojevskoga, manjkavo prosuđivanje katoličkih dogma, jer ih posmatra posve periferno i formalno; i Schubartu se kao i Dostojevskome u njegovu prvom razdoblju čine te dogme kao mehanička sila, koja ukalupljuje život, dok su uistinu one životne norme, koje ispunjuju i daju života i koje — upravo jer vežu zajednicu — čuvaju pojedinca i oslobađaju ga za ispunjenje njegove životne zadaće.

Ako Dostojevski kritizira »nasilno« sjedinjenje ljudi u znaku dogma, ta kritika ne pogađa ono, na što je uperena: niti katolicizam općenito, a niti »isusovački« duh napose. U našim danima, kada raste sve više opasnost za slobodu, postalo je očitije nego ikada, da se i jedan i drugi, a pogotovo isusovački duh bore za pravo i slobodu prave ličnosti, koju se dakako može zamisliti samo u okviru zajednice (Communio). Dogme može shvatiti samo onaj, koji razumije njihovu bit i tajanstvenu ulogu njihovu između vječnosti i zemaljske zajednice.

Ishodna točka i temelji Nietschea i Dostojevskoga su doduše fundamentalno različiti, a ipak se dotiču u jednoj točki: vidovito su spoznali već pred dvije generacije ovaj preokret u svijetu, što ga mi danas osjećamo, i objavili su to svojim indiferentnim suvremenicima.

Dr. A. M. Adler

Hans Driesch — o temeljnim tezama svoje filozofije

II. POSEBNA LOGIKA ILI FILOZOFIJA O PRIRODI I O DUŠI

Za mnoge biti će jamačno iznenađenje, kad čitaju ono »ili« u naslovu ovoga članka. Zar je posebna logika isto, što filozofija o prirodi i o duši? Prema Drieschu jest, kaošto izričito kaže (str. 34): »Naturordnungslehre und Seelenordnungslehre (Logik des empirisch Wirklichen)«. Nakon »Allgemeine Ordnungslehre ili Allgemeine Logik«, o kojoj je raspravljao (str. 13-34) neposredno slijedi »Naturordnungslehre und Seelenordnungslehre (Logik des empirisch Wirklichen). Mora dakle da je ova »posebna logika«. Na pitanje, kako se može filozofija o prirodi i o duši nazivati »logikom«, lako je odgovoriti: tako se može zvati u Drieschovoj pretpostavci. Jamačno je dakle od najveće važnosti za upoznavanje Drieschova filozofijskoga sistema, da upoznamo i ispitamo temeljne teze njegove logike ili filozofije o prirodi i o duši.

1. *Budući da ova dva pojma, naime priroda i duša (Das Naturwirkliche und das Seelenwirkliche) pretpostavljaju, prema Drieschu kao nužni uvjet pojam »sjećanja«, zato najprije tumači ovaj pojam.* On veli (str. 35): »Sve izlazi iz pojmova »Vrijeme« i »Postati«; a ovi opet počivaju na tome, što znači »sjećanje«, činjenica, da se sjećam. Činjenicu, da doživljavam sjećanje, treba dakle posve strogo izraziti«.

Što dakle znači »sjećati se«? Ništa drugo negoli pretstaviti si neki predmet sa znakom »tada«. Driesch veli (str. 36): »Samo u obliku znaka »tada« na nečemu doživljava se »vrijeme« neposredno. Sada ili, bolje, bez vremena doživljeni sadržaj sa znakom »tada« upravo je zato takozvani doživljaj sjećanja« (Nur in Form eines Damals-Zeichens am Etwas wird »Zeit« unmittelbar erlebt. Ein jetzt oder, besser, zeitlos erlebter Inhalt mit einem Damals-Zeichen daran ist eben deshalb ein sogenanntes Erinnerungserlebnis). Što ovo znači, tako dalje tumači (str. 36): »A svi znakovi »tada« u smislu »prije ili kasnije«, (naime prije ili kasnije negoli nešto drugo), posjeduju upravo neku posve svoju vlastitost i time neku posve specifičku relaciju, naime »vremenitog oblika«, jedan prema drugomu... *Tako se točke »tada« redaju u neki jednodimenzionalni« niz prema relaciji »Prije-kasnije«.*

Tomu *dodaje refleksiju o smislu izreke:* »*Ja sam vidio Koelnsku katedralu*«, ili posve općenito: »Ja sam imao doživljaj ovog ili onog sadržaja«. On veli (str. 37): »Što znači ovo» Ja sam imao« s obzirom na jednostavno, kaošto znademo, u strogom smislu bezvremeno »ja imam«, koje nam stoji na početku svakoga filozofiranja? Odgovor glasi: Ono »ja sam imao« je već samo pojam reda, koji »ja imajući« postavljam promatrajući red. A u formi: ja sam imao« ovaj je pojam reda uopće loše formuliran. Zapravo nijesam »ja«, koji »je imao«; »ja«, samo »imam«. Ako dakle hoću da posve strogo govorim ne smijem oba puta kazati »ja«; ne smijem spajati »ja« s »imam« i s »imao sam«. U strogom smislu »ja imam« ono »ja sam imao« (Vielmehr habe Ich das »Ich hatte«). Kažimo dakle na mjesto drugoga sa svršenom formom spojenoga »ja«: »moj sam« (mein Selbst). Dakle: Ja, koji imam (Ich, der Habende), gledam i postavljam, da »moje samo« »jest imalo« (n. pr. Koelnsku katedralu godine 1909). — Tako Driesch doslovce.

ODGOVOR:

Onaj »*ja*«, *za koji Driesch tvrdi, da je bez relacije bilo prema vremenu bilo prema postajanju, a mogao bi još mnoge druge relacije dodati, potsjeća nas na onu materiju, o kojoj govori Aristotel* (Met. 7, 3; 1029a 20-21), gdje kaže: »Zovem materijom, koja prema sebi nije niti supstancija niti kolikoća niti se zove ičim drugim od onih oznaka, kojima se određuje ono, što jest«. Iz razloga, koji Aristotel navodi, zašto materija kao takva ili sama po sebi nije niti supstancija niti kolikoća niti išta od onoga, čime se određuje ono, što jest ili biće, jasno je, da ova materija nije ništa drugo negoli subjekat, o kojem se izriču svi različiti predikati, a koji sam ne može biti nikakav predikat. Evo Aristotelovih riječi 1029 a 21-25): »Ima naime nešto, o čemu se izriče svaki od ovih predikata; nešto što ima posve drugo bitisanje, negoli kojagod kategorija. Drugi se naime predikati izriču o supstanciji, a ova o materiji. Posljednje dakle po sebi ili kao takva nije niti kolikoća niti išta drugo«. Ovo, što Aristotel ovdje zove materijom, drugdje zove »prvom supstancijom«. (Kateg. 5; 3 a 36-39): »Od prve supstancije nema nikakve kategorije ili predikata, budući da se ne izriče ni o jednom subjektu. A od drugih supstancija izriče se vrsta o pojedinki, a rod o vrsti i o pojedinki«. Individuum dakle kao takav nema nikakva bitisanja, koje je izraženo kategorijama. Ali individuum ima ili nosi predikate, koji su izraženi kategorijama. Budući da se naš individuum naziva »ja«, zato se individuum uopće može nazivati »ja u posve općenitom smislu«. U skolastičkoj terminologiji subjekat, koji ima predikate, a sam ne može biti predikat, zove se »suppositum« ili »principium quod«, za razliku od »principium quo«. Tako se zove ono, što je razlog, zašto subjekat ima ovaj ili onaj predikat. Tako je subjekat, koji ima ljudsku narav, principium quod; a narav je principium quo.

Tako može se onaj Drieschov »*ja*«, *koji* »*samo ima nešto uređeno, i to svijesno*«, *shvatiti kao Aristotelova* »*posljednja materija ili individuum*«, *ili skolastički* »*suppositum*« *ili* »*principium quod*«, *kao neki* »*ja*« *naprosto. Ne treba dakle s Drieschom razlikovati u jednom istom čovjeku dvostruki* »*ja*« *(Ich — mein Selbst).* Niti je nužno odvojiti se od općenitoga načina govora, prema kojemu kažem, da »sam ja vidio Koelnsku katedralu«, a ne da »je ovu crkvu vidio samo Mein Selbst«.

2. *Podrijetlo pojma* »*prirode ili prirodnog bića*« *Driesch slično tumači, naime samim* »*postavljanjem*« (str. 39-43). Evo njegovih riječi (str. 41): »Kao empirijski-zbiljske naravne stvari i naravni događaj obično se označuje ono, što smo mi ovdje nazvali »posredno zamišljeni kao da je u sebi samostalni predmet«; a cijeli skup svih ovih predmeta zove se priroda. (Als empirisch-wirkliche Naturdinge und Naturvorgänge pflegt man zu bezeichnen, was hier von uns »mittelbar gemeinter gleichsam in sich selbstständiger Gegenstand« genannt worden ist; und die Gesamtheit aller dieser Gegenstände heisst die Natur).« *Prirodno dakle biće prema Drieschu zamišljamo time, što svojoj pretstavi dodajemo drugu pretstavu ili pomisao, da onoj prvoj odgovara nešto samostalno, ali samo prividno samostalno. Ovo Driesch osobito naglasuje* (str. 42): »Naš pojam prirode naglasuje osobito oštro ono, da se svaka pojedina prirodna stvar i svaki prirodni događaj zamišlja kao da je nešto samostalno (Unser Naturbegriff betont besonders scharf das »als gleichsam selbstständig bestehend Gemeintsein« aller einzelnen Naturdinge und Naturvorgänge).

Što ovo znači, dalje tako tumači (str. 42): »Ovo smjeranje (meinen) postoji; ono visi o neposredno doživljenim sadržajima zorne ili nezorne vrste, koju odnosim na prirodu, kao nešto posebno, kao neki znak. Ono udaljuje, tako rekuć, prirodne stvari i prirodne događaje od »ja«. Ja ih »imam« također, bez sumnje; ali ja ih imam u drugom stepenu, ako je izraz slobodan... Odviše riječi ovdje bi stvar pokvarilo; treba se zamisliti u samoga sebe (man muss sich eben »selbst-besinnen«). U svakom slučaju treba se dakle čuvati, da ne zanemarimo onoga »smjeranja« kao na nešto samostalno (Auf alle Fälle also darf das als selbstständig »Meinen« nicht vernachlässig werden)... *Priroda je dakle skup svih onih posrednih predmeta, na koje smjeraju sadržaji, koji su neposredno posjedovani, a koji ima u sebi zaključenost bivstvovanja i postajanja ter tako pričinjava, kao da postoji samostalno za se*«.

ODGOVOR *na ove Drieschove izvode o pojmu prirodnog bića.* Treba najprije da priznajemo, u čemu se s njime slažemo. I mi razlikujemo između jednostavne pretstave, koja ne uključuje nikakve egzistencije svoga predmeta; i one pretstave, koja svoj predmet spaja s egzistencijom. Ali mi smo uvjereni, da

predmet nema egzistencije zato, jer je mi s njime spajamo, nego da je mi samo priznajemo kao nešto o nama neovisno. Uvjereni smo i o tom, da si mi ne samo pretstavljamo, kao da predmeti imaju egzistenciju, nego da je doista imaju. Ovo se naše uvjerenje osniva na neosporivom svjedočanstvu naše svijesti, koja nam s najvećom jasnoćom govori, da nije isto: imati, n. pr. novaca i pretstavljati si, kao da ih ima. Jamačno i sam Driesch, poput ostalih ljudi priznaje u svome praktičnome životu ovu bitnu razliku. Zato ne sumnjamo, da priznaje *opravdanost pitanja: Zašto jednu pretstavu spajamo s egzistencijom, a druge ne? Zašto jednu pretstavu možemo spajati, a druge ne možemo spajati s egzistencijom? Očito je, da samostalnost predmeta ili njegova egzistencija ne ovisi o našem »postavljanju«, nego da je moramo jednostavno priznati.* Ova razlika mora da ima svoj dovoljni razlog; a nema ga u Drieschovoj pretpostavci. *Zato njegova nauka o prirodnom biću ne zadovoljava u cjelosti,* makar priznali vrlo rado, da dobro ističe samostalnost prirodnog predmeta. Driesch morao bi ovoj samostalnosti, njezinoj naravi i njezinu podrijetlu posvetiti posebnu pažnju i ispitati, je li istinita ili samo prividna (als ob sie selbstständig für sich bestünde). Akozmistički idealizam u Drieschovoj nauci o prirodi nije dovoljno isključen.

3. *Slično Driesch tumači pojam duše* (Der Begriff »Meine Seele«, str. 43-48). On veli (str. 43): »Povratimo se sada pojmu »mein Selbst« i dalje od njega pojmu »meine Seele«. Sada se ne radi o tom, da cjelost svih sadržaja nečega (die Gesamtheit der Etwas-Inhalte) samo kao takvi dobiju u sebi suvislost pod vidicima trajanja i postajanja; nego se radi o vezi između raznih sadržaja nečega izričito kao posjedovanih sadržaja (sondern es soll sich um den Zusammenhang unter den Etwas-Inhalten ausdrücklich als g e h a b t e n Inhalten handeln) ... Zusammenhang also soll unter den unmittelbaren Gegenständen als gehabten bestehen«. *Pojam je dakle »moje duše« nuždan za to, da uzmognem zamišljati vezu između raznih mojih pretstava. Prema* Drieschu ova veza ne može imati dovoljnog temelja u samom »ja« i u »mein Selbst«, jer u ovih nema neprekidnoga trajanja. Ovo se dobiva istom pojmom »moje duše« (str. 44): »Pravo neprekidno trajanje i pravi vez postajanja u nekom posebnom carstvu bitisanja nastaje pako, čim se zamijeni redovni pojam »mein Selbst« redovnim pojmom »moja duša« (sobald der Ordnungsbegriff m e i n S e l b s t durch den Ordnungsbegriff m e i n e S e e l e ersetzt wird)«. *Podrijetlo dakle pojma »moje duše« nekakav je postulat* (str. 45): »Psihologija ili nauka o duši treba pojam »moja neprekidna duša«; nije joj dovoljno neprekidno vrijeme, dok »das Selbst« u njoj stoji nestalno. A »ja« hoće psihologiju. Ja, koji imam, gledam, da postavljanje »moja duša« stvara red (Ich will Psychologie. Ich, der Habende, schaue, dass die Setzung m e i n e S e e l e Ordnung leistet). *Iz toga Driesch izvodi razliku između dva pojma* (str. 45):

»*M e i n e S e e l e je dakle m e i n S e l b s t, ukoliko se zamišlja kao nadopunjenje nečim »nesvijesnim« i izričito snabdjeveno znakom, koji pokazuje vezu postajanja, što smjera na nešto posebno*« (M e i n e S e e l e also ist m e i n S e l b s t durch »Unbewusstes« vervollständigt gedacht und ausdrücklich mit dem Kennzeichen eines af das Besondere gehenden Werdezusammenhanges ausgestattet). Tako Driesch i ovdje upotrebljava svoju teoriju o znakovima, kaošto kod tumačenja prirodnih predmeta. Istotako i onu drugu svoju nauku, da je samostalnost predmeta samo prividna — »kao da«. *Evo, kako govori o samostalnosti naše duše* (str. 45): »Ja smjeram preko neposrednih predmetnih nečesa, t. j. preko sadržaja raznih »misli«, na nešto duhovno, kao da je istotako u sebi samostalno posredno predmetno, kaošto zamišljam u istom smislu i prirodno; dakako da sve ostaje neodređenije, jer duševno nije »u« nečemu, kaošto je prirodno u prostoru«.

ODGOVOR *na Drieschovu nauku o duši. Istina je,* da je duša nužna, da može postojati jedinstvo ili vez između naših pretstava. Zato smo Drieschu veoma zahvalni, što time priznaje, da nema psihologije bez duše, koja trajno postoji kao subjekat naših duševnih čina. Veoma nam je drago, što Driesch otklanja Humeovu aktualitetnu teoriju, koju su na žalost toliki poprimili. Istina je i to, da dušu zamišljamo kao nešto samostalno, i to različito od našeg »ja«. A l i n i j e i s t i n a, da samo zamišljamo, nego mi smo uvjereni, da tako i jest. Mi vidimo, da naša duša ne samo »kao da« je nešto samostalno, nego uistinu jest samostalna. Duša, koja ne bi bila uistinu samostalna, nego samo prividno, bila bi i samo prividni vez i temelj jedinstva između naših čina. Samo, ako naša duša uistinu jest samostalna, a ne samo nešto prividno, možemo joj s Drieschom pripisivati organizaciju i moć, stvarati red (str. 46): »I o pojmu neke građe, neke organizacije moje duše može biti govor, ako se samo kog toga ne misli na nešto prostorno ... Ona je posjednica reda, ona je posjednica »kategorija«; »ona stvara red«. Samo, ako naša duša uistinu, a ne samo »kao da«, postoji ili ima samostalnost, ima smisla, pripisivati joj s Drieschom (str. 47) neku istinitu kauzalnost: »Istom u duši postoji pravo postajanje jednoga iz drugoga — (kaošto u prirodi, samo u posve drukčijim oblicima) —, i ne samo vremenito prije il kasnije bivanje, što je jedino postojalo za »ja« i »Selbst«. A »ja« gledam, da pojam »moja duša« sa svojom kauzalnošću posjeduje neko određeno značenje reda«. Sve ovo ima smisla samo, ako je duša nešto stvarno, a ne samo utvara. Samim »postavljanjem« ne može se protumačiti carstvo stvarnosti.

4. *Na temelju svoje nauke, koju je do sada izložio, Driesch tumači poglavite pojmove, koji se tiču prirode i duše* (str. 49-59). U raspravi, kojoj je dao naslov »Das Naturwirkliche«, ispituje u prvom redu p o d r i j e t l o p o j m a »p o s t a j a n j a«. Kaošto svaki drugi pojam, tako je i ovaj pojam neka pretstava, koju

»ja« ima. Posebno kod ovoga je pojma to, što smjera na nešto u samoj prirodi: u njoj nešto postaje, a da »ja« ne postaje (str. 50): »Da započnemo s onim pojmom, koji je uopće doveo do postavljanja »prirode«, dakle s pojmom »postajanja«, znademo: ovo je od »ja« postavljen, od »ja« posjedovan redovni pojam, kaošto svaki drugi. Ja »imam« redovni pojam »postajanja« u okviru carstva posrednih predmeta, koje ja zamišljam, kao da su samostalni, a koji se zovu »priroda«. Ja ga imam n. pr. u posebnom obliku »Ovo se tijelo giblje, se grije«. To je sve, i nipošto nije nužno, da bi značilo »Ja imam postajanje«, kaošto »ja imam postajući«. Bez obzira na vrijeme, u kojem bih se nalazio, gledam značenje »vrijeme« i sve, što je s time povezano. Ja kao takav istotako ne postajem, gledajući postajanje u svome značenju, kaošto ne postajem četverouglast, gledajući značenje četverokuta«. Tako Driesch doslovce.

ODGOVOR: *Istina je, da time, što si nešto pretstavljamo, ne postajemo takvi kaošto je predmet, koji si pretstavljamo.* Ovo vrijedi posve općenito, dakle i za pretstavu postajanja. Mišljenjem ne stvara se predmet, na koji se misli; niti predmet čini promatraoca sebi sličnim. Sve je ovo istina. *Ali iz toga ne slijedi, da nema nikakva pravoga postajanja, bilo u našoj duši bilo izvan nje.* Zato ne mogu priznati, što Driesch odatle izvodi (str. 50): »Time je riješena poteškoća, koja bi se mogla na prvi pogled činiti osobito velikom... pitanje o mojemu »sticanju« pojedinih prirodnih pojmova, dakle općenito pitanje o sticanju znanja... da su ovdje sakrivene znatne, ali i posve pobijedive poteškoće za našu nauku, da je bivstvo »ja« jednostavno imanje«. *Nije istina, da se ove poteškoće mogu ikako riješiti na temelju jednostavnoga pretstavljanja ili zamišljanja, bez ikakva rada ili djelovanja. Ova se tvrdnja protivi najočevidnijoj svijesti, koju očituje i sam Driesch,* koji sam sebi pripisuje mnogobrojna djela, i to isključivo, premda si ih pretstavljaju i mnogi drugi. Drugo je stvoriti djelo, a drugo je ovo si samo pretstavljati. U ovome nas uvjerenju ne može uzdrmati ni ono, što Driesch dalje navodi kao tumačenje podrijetla pojma postajanja i prouzrokovanja i drugih, koji su s ovime povezani.

5. *Driesch veli* (str. 51): »*Ideal prirodne logike bilo bi znanje »jednog jedinog prirodnog reda«, t. j. znanje, da je priroda jedan red, u kojem svaka pojedinost bivanja i postajanja ima ovo svoje određeno mjesto. Ovaj sam posljednji cilj svake logike nazvao »das ordnungsmonistische Ideal«.* Ovaj je neispunjiv istotako glede prirode, kaošto prije glede »predmeta uopće«. T. j. ja znadem dobro, što bi ovo značilo; ali ja ujedno gledam, da ono, što razumijem pod prirodom, ne može biti u njemu uklopljeno«. *Ali slično, kaošto Driesch navodi kao neki surogat jedinstva mnoštvo neposrednih predmeta, tako i sada mnoštvo prirodnih predmeta* (str. 52): »Ali ja gledam, da glede uređivanja prirodnih predmeta može postojati barem neki surogat jedinstva, koje manjka, istotako, kaošto

su pojedini redovni znakovi općenite logike nadomjestili onu jedinu Esenciju, koje ne gledamo«. Kao takva sredstva, koja nadomještaju jedinstvo prirode, Driesch navodi ova (str. 52): »Nadomještenja ili »surogati« neispunjenog ideala prirodnog monizma trostruke su vrste: pojmovi razreda, pojmovi kauzalnosti i sistematika«. *Sve se ovo zbiva bez ikakva djelovanja* (str. 58): »Ja gledam, Ja »imam« sve ovo u svome značenju; ja gledam »djelovanje« i »postajanje« — sam niti »djelujući« niti »postajući« (Ich schaue, Ich »habe« das alles in seiner Bedeutungshaftigkeit; ich schaue das »Bewirken« in »Werden« — selbst weder »bewirkend« noch »werdend«). *Ovo svoje mišljenje izričito primijenjuje i na pojam kauzalnosti* (str. 58): »Upravo s obzirom na pojam kauzalnosti ustalila se na osobit način kriva nauka, da se kod iskustva radi o nekom »tvornom« obrađivanju nekoga zornoga »materijala« pomoću nekih nezornih forma. Ovdje je ova nauka istotako kriva, kaošto svagdje drugdje. Svijesno obrađivanje ne može se naći. Osim toga dovoljno je ono, što se nalazi, naime »imati u redu«, za potpunu jasnoću: kauzalni odnosi predmet su jednostavnoga gledanja istotako, kaošto ono »zorno«, koje se njima povezuje«. Nećemo se čuditi, što i glede sistematike isto tvrdi (str. 59): »Da svaka prirodna sistematika, treći surogat za ideal redovnoga monizma, stoji u skladu s našom naukom o »ja, koji samo ima«, dovoljno je samo natuknuti... Očito je, da se ovdje svagdje čista značenja jednostavno »imaju«. Tako Driesch.

ODGOVOR: *Već sam prije istaknuo, da Driesch sam sebi protuslovi, kada niječe svaku kauzalnost, pa ipak sam sebi pripisuje rad i plodove svoga rada,* na koje sebi prisvaja isključivo pravo. Zato možemo već unaprijed kazati, da *neće moći riješiti ove poteškoće svojom teorijom o sticanju znanja* (str. 59-98).

Evo poglavitih teza Drieschove teorije, o sticanju znanja:

Polazna je točka neka »činjenica«, t. j. pojedini slučajevi, kaošto (str. 61): »Ovdje sjedi jedan čovjek«, »Tamo je voda«. To su »činjenice« u našem smislu«. Driesch ih tako tumači (str. 61): »Ovdje sjedi neki čovjek«, »ovdje je voda«. Što to znači? To znači, da ja svoj pojam »priroda« redovno određujem i obogaćujem, ako hoću da neki neposredni posjedi (neka određena čista svojstva) smjeraju na neke određene posredne predmete. Već čisto ustanavljanje činjenica dakle je nešto, što stvara red. Ali *već ovo najjednostavnije uređivanje izvrgnuto je zabludi:* »čovjek« bilo je možda drvo, a »voda« osvit zraka. Onda ispravljam svoja postavljanja prirodnih bića glede najjednostavnijih činjenica«. *Mogao bi tkogod pomisliti, da kod svega toga »ja« nešto radi. Ali Driesch odgovara* (str. 62): »Radim li nešto kod svega toga, što smo ovdje opisali? Naivni je čovjek dakako sklon, na ovo pitanje dati jesni odgovor: On govori tako, kao da ja svijesno djelujući »pravim« iz jednog prirodnog postavljanja, koje sam upoznao kao krivo, n. pr. »čovjek«, neku drugu, naime »drvo«. Ali u stvari je

posve drukčije, naime ovako: Ja gledam u nekom određenom »sada« u redovnom smislu postavljanje »čovjek« kao ispravno; pa i postoji uistinu za me, »ispravno« je u okviru cjeline, koju imam u onom »sada« svijesno. Ali ono postavljanje ne ostaje ispravno, ono se ne »ovjerovljuje«, ako se moj svijesno posjedovani sadržaj obogaćuje. Iznenada »gledam« nešto drugo: »Drvo«, i to gledam ovo novo u njegovu redovnome značenju s nekim prizvukom svršenosti« na njemu. Novo naime nosi na sebi neki nezorni znak, koji znači, da je »mein Selbst« prije gledao »čovjeka«, ali da kod postavljanja »čovjeka« nije sve u redu. O svijesnom radu kao doživljaju nema ni govora«.

6. *Slično tumači i mišljenje* (str. 64): »*Kad »ja« razmišljam, zar ja nešto radim?* (Habe Ich da etwas als Tuender?) Nipošto. Ja imam samo jednostavno kao posjednik (Ich habe nur als schlicht Habender), Ali dakako da imam, gledajući red, i redovni pojam »moja duša« ter »imam« njezino razmišljanje u smislu nekoga djelovanja. A što se tiče zadaće, koju treba riješiti, n. pr. matematičke prirode, »mein Selbst« ima munjevite nesuvisle dosjetke, od kojih je svaka kasnija zasićenija redovnim sadržajem negoli prijašnja — barem, ako »ide dobro«, i od kojih svaka kasnija nosi na sebi znanje za prijašnje u obliku prizvuka svršenosti (von denen jeder spätere das Wissen um die früher dagewesenen in Form von »Erledigungstönen« an sicht trägt).« Tako Driesch i sav istraživalački rad pretvara u jednostavno »imanje«, t. j. pretstavljanje ili »postavljanje«.

ODGOVARAM, *kaošto već više puta: Istina je, da se mišljenjem ne stvara predmet, na koji se misli; ali nije istina, da ni samo zamišljanje predmeta nema uzroka.* Svijest, kojoj i Driesch bezuvjetno vjeruje, kako nam je pokazalo dosadašnje njegovo izlaganje, jer misli da se ono osniva na svjedočanstvu same svijesti, s najvećom jasnoćom svjedoči nam da mi sami proizvodimo svoje misli, svoje pojmove kojegod, pa i općenite.

7. Prema Drieschu (str. 65-66):

»*Općenit je pojam, ako je »supostavljen (mitgesetzt) u mnogim već postavljenim pojmovima;* ako je uključen u sadržaju mnogih već postavljenih pojmova prema svome sadržaju, koji je definicijom ustanovljen (a ne prema svom opsegu). Tako je n. pr. »sisavac« uključen u »miš«, »lav«, »zec« i t. d. Kako dakle gledam općenito? Odgovor na ovo pitanje pružit će nam treći primjer, da ne postoji djelovanje nekog »ja«, gdje se na prvi pogled čini, da postoji. *Starija nauka htjela je upravo ovdje govoriti o nekakvoj svijesnoj djelatnosti nekoga »ja«. Ona je zvala dotično djelovanje »apstrakcijom«* ter si stvar tako pretstavljala, kao da oduzima »ja« djelujući od nekog niza od mene prije stvorenih postavljanja one sastavne dijelove, koji su im svojski; ono, što ostaje kao nešto svima zajedničko, sastavlja se u jednu novu cjelinu, kao rezultat

apstrakcije. Ali postaje li uistinu iz »zec« sisavac, iz »vjernost« krepost, iz »apsolutna monarhija« državni oblik tvornim oduzimanjem biljega? Uistinu ne radi se niti o »tvorno« niti o »oduzimanje«. Općenito, se »ideja«, samo redovno gleda u i na posebnome, dakako da ne »zorno«, kaošto je znao već Berkeley, ali se ipak »ima« u smislu značenja, koje stvara red. »Ideacijom« nazvao je Husserl ovo gledanje općenitoga ter je sve, što amo spada, tako konačno izložio, da ne treba, da se upuštamo u pojedinosti ovoga predmeta«. Tako Driesch o apstrakciji.

ODGOVOR: *Ukoliko veli, da općeniti pojam nije istom plod ispoređivanja raznih pojedinačnih pojmova, nego da se na neki način gleda u pojedinačnome pojmu, posve je istina.* Ono naime ispoređivanje već pretpostavlja općeniti pojam. *Ali da gledanje općenitoga u pojedinome nije nikakvo djelovanje, moramo opet otkloniti* kao mišljenje, koje se protivi našoj svijesti.

8. Ali čujmo, *što Driesch dalje naučava, kojim putem i na koji način mi stičemo znanje:* da li igdje na ovome putu susrećemo ikoje djelovanje? Kao poglavite postaje na ovome putu, t. j. kao poglavite pojmove, koji ovdje dolaze u obzir, navodi zabludu i sumnju, kategorije, apriornost, ispravljanje pogrešnog mišljenja, znanstveno istraživanje, sud i zaključak, organizacija duše.

»*Zabluda smije nam značiti samo znanje našeg »ja«, da nema konačne vrijednosti, što je »moj sam« prije držao konačnim* (Irrtum nur ein Ich-Wissen über die Nichtendgültigkeit eines früher von »meinem Selbst« für endgültig Gehaltenen). »Ja« se nikad ne varam, ali ja »znam«, kao »svršeno«, da se prevario »mein Selbst«. Varati se nije dakle nikakav »tvorno« doživljeni sadržaj, nego znanje za neki znak na nekom prijašnjem sadržaju, koji je imao »mein Selbst« (str. 67).

»*A što je sumnja?* Nju imam Ja; nju nije imao »mein Selbst«, kaošto zabludu« (str. 67-68). »Ali što zapravo imam svijesno u sumnji? Nije to neko stanje, koje imam Ja (Ein Ich-»Zustand ist es nicht«); to je znak na predmetu, na sadržaju. To je ... ukratko ono »možda« (str. 69).

»*Kategorija,* t. j. nerazdijeljiva redovna izreka, koja, kad se jednoć ima, apriori vrijedi za sve, što se uopće može imati; a koja, poradi svoje identičnosti ili istosti, za ono, za što jednoć vrijedi, na vijeke vrijedi, t. j. nema odnosa prema vremenu. Uostalom podudara se naša uporaba riječi »kategorija« s Aristotelovom. Razlika je samo u tom, što ovaj već unaprijed govori o posrednim predmetima, o »stvarima«, a one na prvom mjestu o neposrednim predmetima, o postavljanjima« (str. 71).

»*Apriori* znači: Ako jedanput gledano, onda za uvijek obvezno gledano. Ili drukčije: Doduše ovisno o iskustvu, ako iskustvo znači svijesno imanje, ali neovisno o količini iskustva« (str. 72-73).

Od kategorija treba razlikovati iskustvene pojmove, koji ne vrijede za uvijek (str. 79): »Svojom izričito priznatom popravljivo-

šću, svojim »možda«-prizvukom, dakle razlikuju se iskustveni prirodni pojmovi već od prirodnih, a još više od pra-»kategorija«. Dapače, »*iskustva« prirodna postavljanja mogu se upravo definirati kao »popravljiva« (»empirische« Natursetzungen können geradezu als* »verbesserbare« definiert werden). Ovo ih razlikuje od prirodnih kategorija, premda su, kako znamo, i ove samo »praktično« apriori«. Neka bude još jedanput naglašeno, da se i empirička postavljanja u svome značenju kao nešto, što stvara red, samo gledaju na nečemu, a ne možda »prave«, i da su obje vrste, protivno dnevnomu mnijenju, postavljanja značenja. I najpriprostije hic et nunc — postavljanje i sve, što o njemu dalje ovisi, ima samo ovu svrhu, pridonijeti tomu, značenje »prirode« potpunoma i bez protuslovlja izraziti«. *Zašto je takvo postavljanje izloženo zabludi, i kako se može ispraviti, ovako tumači Driesch* (str. 79): »Upravo zato, jer je značenje »priroda« napokon jedno i samo jedno, moguće je, da ne uspije neko u »sada« ispravno postavljanje. Svakako treba da bude Priroda« nešto suvislo; sve, što se o njoj izriče, neka se među sobom podudara i neka bude, koliko samo moguće, štedljivo postavljeno (soll so setzungssparsam sein wie möglich). A štedljivije je, kazati: »Ja sam se ovdje prevario sa svojim pojmom zakona«, negoli kazati: »Prirodno-zbiljsko promijenilo se u svojoj kakvoći; i jednostavnije je kazati: »Što sam držao čovjekom, to je bilo drvo«, negoli kazati: »Čovjek se pretvorio u drvo« — premda ni ovo nije u sukobu s načelom protuslovlja«. *Iz svega ovoga zaključuje Driesch* (str. 80): »I nauka o duševnome i osobito nauka o razmišljanju i o istraživanju, nauka o »sticanju znanja«, može izaći na kraj bez pojma »ja, koji djeluje« (Ich-Tätigkeit); i njoj je dovoljno »Ja, koji u svome uređivanju jednostavno ima« »das in seinem Ordnungsschauen schlicht habende Ich). »Moju dušu« dakako mogu pustiti, neka u smislu nekog »djelovanja« razmišlja i uređuje. Ali ja gledam redovno značenje postvaljanja moje duše, koja razmišlja«.

Slična je nauka o sudu i o zaključivanju (str. 80): »*Ja ne* »*sudi« i »zaključuje« u smislu svijesnoga djelovanja; nego Ja gleda* odnose, izražene riječima »sud« i »zaključak«, logičke uključenosti, logičke supostavljenosti. *Za svoju dušu dakako da smijem kazati, da sudi i zaključuje u smislu nekoga djelovanja.* Logičko zaključivanje je neka opstojnost, koja uključuje neki odnos na neposrednom predmetu, što se jednostavno ima; ono je samo kao predmet, koji se ima. A nikako nije (str. 81) logičko zaključivanje rezultat svijesnoga izvađanja kao nekog postajanja. O svojoj duši smijem dakako opet kazati, da u njoj postoji izvađanje prema analogiji odnosa, koji je uključen u logičkome slijedu«.

Koji je odnos između suda i zaključka, tumači ovako (str. 81): »Takozvani sud izrazuje, kako je poznato, najjednostavniji odnos logičkoga izvađanja, najjednostavniji odnos supostavljenosti. On je najjednostavniji »zaključak«. Ovo je barem tako kod analitičkoga suda. A svaki sud, čim postoji, smatra se analitičkim, s obzirom

na ulogu, koju onda igra u zaključivanju u pravom smislu, t. j. u silogizmu... Kako se dakle moglo pojaviti mnijenje, da je suđenje svijesno »zauzimanje stava« prema »smislu« suda? Očito time, što nijesu dovoljno razlikovali između značenja »ja« i »moja duša«.

Isto vrijedi i za razliku između intuicije i konstrukcije (str. 83): »U pravome smislu svaka je filozofija intuicija, gledanje (schauung), budući da znati za red, dapače »znati«, nije ništa drugo do li gledanje. Što se tiče navodno »konstruiranog« bića pojedinih bilo metafizičkih bilo znanstvenih pojmova, smijemo i ovdje o tvornoj konstrukciji govoriti istom poslije, kad upravimo svoju pozornost na drugoga ili na »moj sam« (mein Selbst) i na »moju dušu«; ali ne u smislu nekoga djelovanja našeg »ja« (in einem auf Ich-Tätigkeit bezüglichen Sinn aber nicht)«.

Budući da prema Drieschu samo duša, a ne »ja« djeluje, pitamo, koja je njezina organizacija prema njegovu mišljenju. Odgovara (str. 89): »Ja nju (dušu) postavljam kao temelj »svoga« imanja, ja gledam njezino redovno značenje (Ordnungsbedeutung) kao ovaj temelj. Sada je smijem snabdjeviti »svojstvima«, kakva odgovaraju pojedinim sastavnim dijelovima moga redovnoga gledanja (meines Ordnungsschauens), dapače moga imanja uopće. Skup svih ovih svojstava označuje je kao uređenu cjelinu, t. j. upravo kao organizaciju, kaošto se po sebi razumije, neprostorne vrste. Duša posjeduje u prvom redu onu sposobnost, kojom čuva prošlo, a koja se zove »pamćenje«. Ali ona ne priključuje samo svojemu posjedu novo, nego ga u njega uvršćuje; njezin (za »ja« latentni) posjed je uvijek jedan. Ona je dakle i »nositeljica reda« (Ordnungsträgerin), kako to odgovara mojemu redovnomu gledanju (Ordnungsschauen). Drugi spoznajni znakovi organizacije duše mogu se samo slutiti: »latentni stav«, »determinirajuća tendencija«, »podsvijest« i t. d. riječi su, koje označuju, što se ovako naslućuje«.

U kojem smislu može biti govor o zbivanju i vremenitom slijedu u našoj duši, ovako tumači (str. 98): »Ako kažemo, da »u početku« smijemo govoriti samo o »imaocu« i o »onom, što ima«, a »kasnije« o materijalu, afekciji, i t. d., ovo dakako ne znači, da ja na svijesno djelujući način »kasnije« pravim iz »prijašnjega«. Ja gledam red u onome, što imam — drugo i ne postoji za svijest. I riječi »u početku«, »kasnije« i t. d. znače samo to, da veoma komplicirano gledanje, kaošto n. pr. afekcija, nosi u sebi praopstojnost kao svoj prarazlog svršeno«.

Čuli smo, kako Driesch zamišlja sticanje znanja, i kako tumači poglavite pojmove, koje susreće na ovome putu. Čuli smo i zaključak, njegovu već od početka toliko puta opetovanu tezu, da naime ne postoji nikakvo djelovanje našeg ja.

9. OSVRT *na izvode, koje smo saslušali u raspravi o sticanju znanja.*

Glede Drieschove nauke o zabludi treba primijetiti, da ona ne tumači, u čemu se sastoji zabluda ili kada se varamo, nego samo,

kada tvrdimo, da smo se prevarili. Nije naime isto: tvrditi, da smo se prevarili, i uistinu se prevariti. Možemo i krivo tvrditi, da smo se prevarili. Ovo bi dakle Driesch morao razlikovati i odrediti, što zapravo znači »prevariti se«. Svakako zato nije dovoljno, kazati: »Prevario sam se, kad mislim, da ono, što sam prije držao konačno-valjanim, ipak nije bilo takvo«. Naš mislilac sam dobro znade, da *možemo krivo suditi, misleći, da prije nijesmo ispravno sudili.* Osim toga treba označiti razliku između konačno-valjanih pretstava i drugih, koje nijesu takve, i protumačiti činjenicu, da ne možemo po volji pretstave ili sudove zamišljati kao konačno,valjane ili samo promjenljive. *Napokon naša svijest poriče Drieschovu tvrdnju, da se mi nikad ne varamo, nego samo naša duša.* S najvećom jasnoćom moja mi svijest svjedoči, da se ja katkada varam, a ne nešto drugo, što nijesam ja. O razlici između »ja« i »moja duša« ili »moj sam« prije sam već govorio, te ne treba da opetujem, što sam kazao. Žalim, što u *Drieschovoj nauci o zabludi ne mogu više toga priznati kao ispravno, osim ovo, što se odnosi na proglašivanje nekog suda kao zablude:* Proglašujem neko svoje prijašnje mišljenje kao zabludu, ako kažem, da ovo nije imalo konačne valjanosti, kako sam prije mislio. Ali puno jasnije izrazit ćemo ovu misao, ako kažemo: Što sam prije mislio, nije bilo istinito, jer nije odgovaralo stvarnosti.

Da se u sumnji nalazi ono »možda«, koje spominje Driesch, to je očita istina. Ali nije istina, da ovo »možda« postoji neovisno o nekom subjektu, nekom »ja«, koji ovo »možda« pridijeva sadržaju nekoga suda. Osim toga treba protumačiti, što ovo »možda« označuje u subjektu, koji se tako izrazuje.

Uvelike treba istaknuti, što Driesch usvaja Aristotelovo značenje riječi »kategorija«, premda u malo ograničenome smislu, kaošto je bilo rečeno. Istotako pojam apriornosti, kao neke neovisnosti o iskustvu, u logičkom redu.

Ne mogu istoga priznanja dati Drieschovoj nauci o prirodnim iskustvenim pojmovima. Nije istina, da se ovi mogu definirati kao »pojmovi, koji su popravljivi«. Propravljivi su samo neki takvi pojmovi, naime oni, koji nijesu ispravni. Istotako nije istina, da se ispravljanje vrši samo prema načelu štednje. Najjasnijemu se svjedočanstvu svijesti protivi, što Driesch kaže: »Jednostavnije je kazati: Što sam držao čovjekom, to je bilo drvo; negoli kazati: Čovjek se pretvorio u drvo, premda ni ovo nije u sukobu s načelom protuslovlja«. Svijest nam svjedoči, da tako *sudimo, jer vidimo, da tako jest, a ne poradi veće jednostavnosti i štednje.* Štedi se, kad se priznaje istina, a ne obratno. Napokon opetujem, što sam već više puta primijetio: Jasno je, da nema ispravljanja bez nekoga subjekta, koji ispravlja, nego da »ja« ispravlja, a ne nešto, što si ja samo pretstavljam.

Kod Drieschove nauke o sudu i zaključivanju priznanje zaslužuje njegovo nastojanje, sud i zaključivanje dovesti u što tješnji vez. Ali izbrisati razliku između jednoga i drugoga, neispravno je i protivno jasnomu svjedočanstvu svijesti. Da se kod suda i

kod zaključivanja radi samo o supostavljanju jednoga pojma s drugim, i da je napokon svaki, pa i iskustveni sud, analitički sud, barem u praktičnoj uporabi, kod zaključivanja ili u silogizmu, ovo se Drieschovo mišljenje protivi činjenici, da su iskustveni sudovi ovisni o vremenu i prostoru, dok analitički nemaju ove ovisnosti. *Istotako ne možemo priznati,* što Driesch tvrdi, da sudi i zaključuje samo »mein Selbst«, a ne ja. Uzalud ovo svoje mišljenje Driesch uvijek na novo ističe. Ono se protivi jasnoj svijesti.

Što Driesch veli, da je svaka filozofija zapravo intuitivna, jer prema njegovu mišljenju svaka filozofija samo gleda, a da nema nikakva djelovanja u pravome smislu, moramo otkloniti. On krivo pretpostavlja, da kod intuicije nema nikakva djelovanja. Istina je, da se gledanjem ne proizvodi onaj predmet, koji se gleda; ali jamačno proizvodi se gledanje onoga predmeta.

Da je pamćenje vrlo važna sposobnost u organizaciji naše duše, lako je priznati. Ipak ona ne može biti poglavita sposobnost, jer je samo čuvarica, koja čuva u prošlosti stečeno blago. A ovo je je stečeno u prvom redu razumom i voljom. Zato je neshvatljivo, kako je Driesch mogao izostaviti kod organizacije naše duše ove dvije poglavite sposobnosti, dok nabraja neke, za koje sam veli, da se mogu samo »naslućivati«.

Time sam završio svoje primjedbe, ukoliko se odnose na Drieschovu nauku o »sticanju znanja«. Žalim, što sam morao u koječemu prigovarati. Ali napokon treba ipak sve prosuđivati u svijetlu istine. Je li Driesch s ovim načelom sporazuman? Odgovor ovisi o tom,

KAKO ZAMIŠLJA ISTINU: *Je li naša spoznaja istinita u tome smislu, da izrazuje stvarnost?*

III. METAFIZIKA

1. *Što je stvarnost, i je li spoznatljiva?* O tom raspravlja Driesch pod naslovom »Metaphysik« — »Das Wirkliche« (str. 98-105). Evo njegovih riječi (str. 99): »Pita se, ne bih li još više svršenosti u pogledu reda postigao (an Endgültigkeit mit Rücksicht auf Ordnung), kad bih za prividno samostalne sastavne dijelove prirode i duše ustvrdio, da nagoviještaju nešto zbilja samostalno, makar i ne bili nešto takvo. Kad bih to učinio, *dopustio bih, da se nauka o redu iz redovnih razloga (aus Ordnungsgründen) ukida, pretvara se u nešto, što je više od nje: u nauku o zbiljnosti ili metafiziku* (Wirklichkeitslehre oder Metaphysik). Između sastavnog dijela zbilje (Wirklichkeitbestandteil) i prividno samostalnog dijela prirode postojao bi posve sličan odnos, kaošto između dijela prirode kao posrednog predmeta i neposrednog predmeta, preko kojega na onaj smjeram. Neka određena strana »zbiljnoga« bila bi mi označena nekim sastavnim dijelom iskustvenoga«.

Na pitanje, treba li metafiziku priznati, odgovara (str. 99): »Praopstojnost mora biti postavljena kao ishodište; solipsističko

stanovište nauke o redu može se sačuvati, jer ne može nikad biti dovedeno »stricte ad absurdum«; metafizika smije se pokušati«. *Za samoga sebe kaže* (str. 99): *»Uistinu se odlučujem za neku, dakako samo »hipotetičku metafiziku«.* Ovo dalje tumači (str. 100): »Metafizika nije ništa drugo nego stvaranje »hipoteza« s nekim određenim zvukom (Hypothesen-Bildung mit bestimmten Tone). Daje naime onomu, što je od nje postavljeno, što treba da iskustvo »tumači«, »supostavi«, zvuk, znak bitisanja »zbiljno«. Samo ovim znakom, koji se gleda u svojem značenju, razlikuju se metafizička postavljanja od hipoteza u području samoga iskustvenoga. Tražimo dakle neka ona uvijek shvaća kao nešto, što »Ja« ima, što hoće da »protumači« iz područja iskustva. Neka joj ostane i to jasno, da ona doduše smjera na nešto, što je »lučeno od ja« (ich-Losgelöstes), nešto »apsolutno«, ali da ovo ima samo kao nešto, što »ja ima«, dapače da samo tako može imati. Samo ukoliko može biti nešto, što »ja ima«, zbilja je spoznatljiva (Nur soweit es ich-gehabt sein kann, ist Wirkliches wissbar). Ova se rečenica zapravo po sebi razumije. Ipak ima veliko značenje, budući da isključuje iz niza svih, pa i samo mogućih metafizičkih nauka n. pr. »naivni realizam« i osobito nekakav materijalizam«.

Pošto je Driesch tako izrazio svoje mišljenje o biti metafizike, ponovno zaključuje, da i kod nje nema nikakva djelovanja našeg ja (str. 100): »Nama je stalo na ovome mjestu samo do toga, što smo spoznali, da i metafizika doduše treba pojam »nešto, što ja ima« (Begriff des Ich-habens), ali ne pojam »djelovanja našeg ja« (Ich-Tätigkeit). Tomu dodaje primjedbu (str. 101): »Zbiljno jest i ostaje nešto, na što smjera ja, (ich-gemeint) kazali smo, i u tome je smislu nešto što ja ima (ich-gehabt). Ipak je nešto, što se na drugi način odnosi na ja, negoli ono, što ja ima neposredno ili kao prirodno ili duševno zbiljno. U tome, što smjera na zbiljno, uključeno je, da je njegov odnos prema »ja« samo jedna njegova strana; da je zbiljno nešto što, što se odnosi na ja — (inače ne bi mogao »ja« ništa za njega znati) — ali da ipak ima mnogo strana, koje nijesu uključene u odnosu prema »ja«. Zbiljno zamišlja se u ovome smislu kao nešto »transcendentno«; točnije rečeno: kao nešto, što u jednu ruku prelazi preko čistog odnosa prema »ja«, a u drugu ruku pokorava se ovomu odnosu«.

Još jedna primjedba glede značenja riječi »Schauen — Intuition — gledanje« (str. 104-105): »Čini mi se, da bi bilo na svršetku ovog odsjeka dobro kazati još nekoliko riječi o značenju riječi »Schauen« (»Intuition«) u njegovu odnosu prema metafizičkim stvarima. Ja »gledam« redovna značenja (die Ordnungsbedeutungen) i općenito značenje »zbiljno« (wirklich), ali ne gledam neposredno posebnih svojstava zbiljnoga. Svako gledanje posebnoga smjera dakle na carstvo iskustva, ter se onda snabdjeva jedinim, što je neposredno metafizičko gledanje, naime zvukom »zbiljno« u obliku »pojava« naviješćujući. Samo glede toga, na što smjera »znanje«, stvar stoji drukčije, o čemu ćemo još govoriti. Ovo naše shvaćanje

metafizike razlučuje našu metafizičku nauku od svake prave »intuitivne« metafizike, n. pr. i od Bergsonove . . . postavljamo posebna svojstva zbiljnoga (setzen Wirklichkeitsbesonderheiten) samo, ukoliko imaju biti razlog za pojave kao posljedice, ili, možda bolje, ukoliko mi — ali samo u području reda (nur ordnungshaft) — gledamo, što bi možda moglo biti u nekom određenom slučaju »razlog«. Ali ovo gledanje razloga — (o znanju opet ne govorimo) — ostaje posve u okviru neke općenite shematičnosti; ono se zapravo služi samo načelom, da razlog ne može nikada biti siromašniji glede mnogostrukosti od posljedice. Toliko, da se uklone posve grubi nesporazumci, koji bi mogli proistjeći iz naše uporabe riječi »gledati«. Tako Driesch o metafizici.

ODGOVOR: *Velike je hvale vrijedno, što Driesch ne zabacuje metafizike,* ter i u tom pogledu nastupa protiv raznih Kantovskih škola, kaošto je to učinio glede nauke, da subjekat stvara svoje predmete. *Ali dvoje moram primijetiti. Prvo, da nije dovoljno, metafiziku samo dozvoljavati,* kao nešto, što smijemo pokušati: nekakva radna hipoteza. Driesch se sam neprestano služi metafizikom bez ikakve ograde; služi se općenitim istinama kao posve nesumnjivim; pretpostavlja kao posve nesumnjivo spoznatu egzistenciju i svoju vlastitu i tolikih drugih stvari. *Drugo, što moram primijetiti, jest: Driesch poistovjetuje metafiziku s naukom o uzrocima pojavnoga svijeta, a time odviše suzuje njezino područje.* Dapače prema njemu pitanje, da li postoji ovo ili ono pojedinačno biće, metafizičko je pitanje.

2. *S ovim je shvaćanjem metafizike nužno povezano pitanje,*

KAKO DRIESCH ZAMIŠLJA ISTINU, i što drži glede njezine spoznatljivosti. Na ovo pitanje odgovara u raspravi, koja ima naslov: »Istina i njezini kriteriji (Die »Wahrheit und ihre Kriterien) s podnaslovima: Mnogostruko značenje riječi »istina« — Praopstojnost — jednostavna svršenost — Ispravnost, otklanjanje platonizma. Vrijediti — Prava istina — Riječ »vrijednost« — (str. 105-118). Jezgra je ove rasprava sadržana u članku »Prava istina — Echte Wahrheit«. *Njegova je definicija prave istine, t. j. istine u pravome smislu, ova* (str. 115): »Istinit je neki sadržaj, koji se ima svijesno, a koji smjera na zbiljni predmet, ako i ukoliko njegovi sastavni dijelovi odgovaraju spoznajnim znakovima predmeta, na koji se smjera«. *Driesch sam pravom hvali svoju definiciju kao jasnu:* »Ovo je jasna definicija«. *Ali ovoj pohvali dodaje odmah žalosnu primjedbu* (str. 115): *»Iz nje odmah je jasno, da je upravo ovdje svaki kriterij nemoguć.* Zbiljni naime predmet, premda ga postavljam kao nešto, što uistinu, a ne samo prividno postoji, ipak ne mogu naći drukčije, negoli samo »znajući«. Nemam ga još jedanput u drugom obliku tako, te bih ga mogao »ispoređivati«. Da ne može biti istinita postavka, koja sadržaje u sebi protuslovlje, i koja se ne potvrđuje već u carstvu predmeta, na koje se smjera, empirijskih prividno zbiljnih predmeta, to je naravno jasno. Ali

ovo nije nikakav pozitivni kriterij prave istine kao takve«. *Evo one poteškoće, koja se obično iznosi sa strane idealista protiv mogućnosti spoznaje stvarnoga, t. j. o našemu mišljenju neovisnoga svijeta. »Nema mosta između spoznajnoga subjekta i izvansubjektivnoga svijeta«,* tako misle idealiste. *Isti je smisao i Kantovih riječi* (Kritik der reinen Vernunft, izd. Reclam, str. 320): »Man kann doch ausser sich nicht empfinden, sondern nur in sich selbst, und das ganze Selbstbewusstsein liefert daher nichts, als lediglich unsere eigenen Bestimmungen — ne možemo osjećati izvan sebe, nego samo u sebi, i čitava samosvijest ne pruži nam dakle ništa drugo, negoli samo naša vlastita određenja«. Ovim riječima Kant dokazuje svoju tezu, koju je neposredno prije postavio (str. 319—320): »Wenn wir äussere Gegenstände für Dinge an sich gelten lassen, so ist schlechthin unmöglich zu begreifen, wie wir zur Erkenntnis ihrer Wirklichkeit ausser uns kommen sollten, indem wir uns bloss auf die Vorstellung stützen, die in uns ist — Ako priznajemo vanjske predmete kao stvari po sebi, posve je nemoguće shvatiti, kako bismo mogli do spoznaje njihove zbiljnosti izvan nas, oslanjajući se samo na pretstavu, koja je u nama«. *Driesch ne spominje na ovome mjestu Kanta; ali očito ima isti, ako ne njegov razlog na pameti, zašto misli, da nikada ne možemo znati, da li naše pretstave odgovaraju stvarima, kakve su izvan nas, neovisne o našim pretstavama.*

ODGOVARAM: Ako Kant svojim riječima hoće da kaže samo to, da naš čin osjećanja ne može biti izvan nas, nego da je u nama, tvrdi nešto, što svi priznaju. Ako li hoće da tvrdi, da ne samo čin, nego i njegov predmet, ono, što osjećamo, ne može biti izvan nas, onda krivo tvrdi, da se ovo po sebi razumije. On sam sebi ovo ne vjeruje, niti drugi njemu uistinu vjeruju. Iz njegova života, kaošto i iz života drugih ljudi, očito je, da je osjećao on, kaošto i drugi ljudi, vanjske predmete. *Što vrijedi za osjećanje, to vrijedi i za mišljenje. I mišljenje kao naš čin ne može biti izvan nas. Ali ono, na što mislimo, može biti izvan nas, daleko od nas, i u prostoru i u vremenu, u prošlosti i u budućnosti.* Čudnovato je dakle, kako može netko kazati: »Man kann doch nicht ausser sich empfinden, ausser sich denken!« Svatko, koji tako govori, jamačno osuđuje one, koji tako misle, a koji su izvan njega. Tako osuđuju idealiste sve one, koji se protive njihovu mišljenju, a koji svakako nijesu samo njihova izmišljotina ili njihov čin, nego postoje izvan njih. *Da mi možemo misliti na nešto, što je izvan nas, ovo je dakle, neosporiva činjenica. Pitanje može samo biti, kako je ova činjenica moguća, a ne, da li je moguća. Posve je kriva metoda, najprije htjeti znati, kako je neka činjenica moguća, a onda istom priznati njezinu opstojnost ili je nijekati, prema tome, da li je možemo protumačiti ili ne.* Tako bi činjenica mogla ujedno i postojati i ne postojati: za onoga, koji je može protumačiti, ona bi postojala; a za drugoga ne.

Zato moramo Kantovu metodu, ukoliko je sadržana u riječima, koje smo promatrali, kao posve pogrešnu otkloniti. On niječe činjenicu, jer ne vidi, kako bi je mogao protumačiti. Za Kantom se poveo u ovoj stvari i Driesch, poput tolikih idealista. Zato moramo i njegovo i njihovo mišljenje označiti kao neispravno, metodu kao pogrešnu. Ispravna je metoda ona, koja najprije činjenicu priznaje, a onda traži njezino tumačenje. Kažem »činjenicu«, a ne samo neku izmišljotinu, dakle činjenicu u pravome smislu. Tako postupaju prirodoslovci na svim raznim područjima trostrukoga prirodnoga carstva: anorganskoga, bilinskoga i životinjskoga. Kaošto ovi ne poriču činjenica, koje im svjedoči iskustvo, makar ih ne mogli protumačiti; tako treba postupati i kod pitanja glede mogućnosti »prave istine — echte Wahrheit«.

Možemo i moramo se diviti, promatrajući, kako možemo spoznati stvari, koje su izvan nas, daleko od nas, koje su već bile, ili koje će istom biti. Ali ne smijemo zato nijekati ove činjenice.

Napokon treba dodati još i to, da nije samo ovo čudnovato, kako možemo osjećati ili misliti na ono, što je izvan nas; nego isto tako, ako ne još više, kako možemo osjećati ili misliti na ono, što je u nama; kako možemo znati, da nešto znademo; kako može biti jedno te isto ujedno spoznaja i spoznato. Jamačno i ovdje moramo priznati činjenicu, da spoznajemo svoje nutarnje čine; napose, da spoznajemo i svoju spoznaju, da znademo. Pa ipak moramo dodati puni udivljenja: Kako je ovo moguće? Kako mogu znati, da znadem? Nije li protuslovlje u tom, da spoznaja i spoznato, misao i mišljeno? Ali tko se ovako začuđeno pita, znade i to, da se ovako začuđeno pita. Nema druge, negoli priznati, da imademo ovu čudnovatu ili čudesnu sposobnost, da možemo nešto spoznati, i ujedno znati, da znademo. Ipak treba dodati, da su razni vidici, pod kojima je jedno ter isto spoznaja i spoznato, i prema tomu da nema onoga protuslovlja, koje se pričinjavalo.

Zaključujem svoju primjedbu Drieschovoj tvrdnji, gdje kaže (str. 115), da je njegova definicija »prave istine« jasna, ali da iz nje bez daljnjega dokazivanja slijedi, *da je svaki kriterij istine nemoguć,* t. j. da nikada ne možemo znati, je li predmet doista takav, kaošto ga mi zamišljamo. Drieschova je definicija doista jasna i ispravna; ali nije istina, što dodaje, da naime nikada ne možemo znati, je li naša spoznaja ili misao ispravna, istinita.

IV. ETIKA

Preostaje nam još pitanje, kako Driesch primijenjuje svoju nauku na etiku. O tome raspravlja pod naslovom »Htijenje — das Wollen« (str. 119-127) u člancima: nutarnji i vanjski voljni čin (Willenshandlung) — »racijonalizam«—etika—»djelovanje (Tun)« duše — pitanje o slobodi —. Da upoznamo njegove poglavite pojmove.

1. *Kako zamišlja »nutarnji i vanjski voljni čin«?* On veli (str. 119): *»Takozvani nutarnji voljni čin mi označujemo i kao »razmišljati«, »dosjetiti se«* (Nachdenken, Sich besinnen) i t. d. O tome je

bio govor već i u ovome spisu i to s rezultatom, da *svijesno djelovanje nekoga »ja«* (bewusstes Ich-tun) *ne dolazi u pitanje:* Ja »imam« dosjetku (Einfall) sa zvukom »rješenja« (Lösung) i ujedno »imam« na ovoj dosjetci prizvuk (Tönung) ili znak svršenosti (Erledigung) zato, što sam imao »ja« ili zapravo »mein Selbst« prije dosjetku, koja je pretstavljala još ne konačno rješenje, a još prije možda drugu, još manje konačnom rješenošću zasićenu (endgültigkeitsgesättigten) i t. d. Sve ovo »imam« ja kao nešto jedno (als Einheit), ako sam razmišljao ja, ili zapravo »mein Selbst«; ali istotako kad sam se »dosjetio« možda nekog imena, koje mi je bilo ispalo. *A kako stoji stvar, ako »hoću«, da razmišljam, da se dosjetim? Onda imam ili doživljavam jednu »cjelinu«, koja se sastoji od ovih samostalnih sastavnih dijelova,* ako se ne obaziremo na »čuvstva nategnutosti (Spannugsempfindungen)« (str. 120):

1. misao »rješena zadaća određenog oblika«; 2. zvuk na tome, da je posjedovanje rješenja sada samo pretstavljeno, 3. ali da će biti u budućnosti, 4. svijestan predmeta; 5. više ili manje jako naglašeno čuvstvo neugodnosti-ugodnosti, 6. jakog naglašivanja svog »ja« (Ich-betonung) (Ja hoću rješenje), 7. (Glavna stvar!) znak »svršenosti (Erledigung)« glede moga znanja o tome, da »moja duša« može proizvesti (produzieren) kao pravi »sada-doživljaj« (Jetzt-Erlebnis) misao »Rješenost ove zadaće« (»Ja hoću, i moja duša može ovo«). Kod svega toga nema nikakva djelovanja nekog »ja« (Ich-getan wird hier gar nichts)...

»Vanjski voljni čin jamačno je nešto drugo, negoli nutarnji. Ali kao doživljaj, kao nešto, što se »ima«, stoje si ipak veoma blizu«. Pošto je nabrojio sastavne dijelove vanjskoga voljnoga čina (str. 121), zaključuje opet (str. 121): »Ni ovdje nema nikakva djelovanja nekoga »ja« (Ich-getan wird auch hier nichts)... Neko određeno svršeno »znanje« o uzročnim odnosima moga tijela ili moje duše u oba je slučaja voljnoga čina kao doživljaj glavna stvar. Ja ne mogu n. pr. »htjeti« letjeti, ili se sjetiti broja Marsovih stanovnika. I doživljaj volja jest — misao, koja »se ima«, ili predmet. Nova vrsta odnosnosti (Beziehlichkeit) između »ja« i »nešto« osim »imati« ne nastupa, samo posebna vrsta »nečesa««.

Tako Driesch i kod volja sve pretvara u pretstave. Makar i govorio o djelovanju, ipak i ovo postoji samo ukoliko je pretstavljeno ili postavljeno. *Samo se pretstava voljnoga čina od drugih pretstava razlikuje nekim posebnim znakom:* Znakom svršenosti znanja, da ću moći izvesti svoj naum. Ali sve je ovo prema Drieschu samo pretstava. Zato *on sam zove svoju nauku Racijonalizmom* (»Rationalismus«) (str. 122): »Svođenje voljnoga doživljaja na doživljaj sadržaja i misli, ukoliko dolazi u obzir pravo svijesno, ovo svođenje smije se nazivati naukom o »intelektualizmu« ili također o »racijonalizmu« i m a n j a«. Razlog je taj, što (str. 123): »svako je imanje znakova reda r a z u m, i nema imanja, koje ne bi bilo imanje reda, dakle razumsko imanje«.

ODGOVARAM: *Istina je, da je svaki čin volje povezan s nekom spoznajom ili s nekom pretstavom,* kaošto isto izrazuje poznati princip: »Nihil volitum, nisi cognitum«, il »Ignoti nulla cupido«. *Ukoliko Driesch ovo hoće da istakne,* te zabacuje nauku onih, koji se ponose protivnom naukom (str. 122): »Danas ima ih, koji se ponose svojim »iracijonalizmom«, hvale »osjećaj« (Man rühmt sich heute seines »Irrationalismus«, man preist das »Gefühl«)«, *u toliko treba Drieschov »racijonalizam« veoma hvaliti. Ali ukoliko ponovno naučava, da nema nikakva djelovanja našeg »ja«, nego da je sve samo pretstava, moramo njegovo mišljenje opet otkloniti,* iz istoga razloga, kaošto već više puta: ono se protivi jasnoj svijesti, kojoj se bezuvjetno pokorava i Driesch, kaošto i drugi ljudi, kaošto nam svjedoči čitav način njegova života i njegova dokazivanja. *Svagdje se oslanja na svjedočanstvo svijesti kao na potpunoma nesumnjiv dokaz.* Samo iz svijesti, iz analize svoje svijesti, vadi svoj odgovor na pitanje, što se nalazi ili ne nalazi u njegovoj nutarnjosti, kad nešto »hoće«, kad nešto »ima« i t. d. Budući dakle da u ovim slučajevima priklanja potpuno povjerenje svojoj svijesti, možemo i moramo ustvrditi, da njezino svjedočanstvo kao takvo smatra neprevarljivim. Ali jamačno ne drži samo svoju svijest neprevarljivom, nego i našu i kojugod drugu. Ne može nam dakle osporavati prava, da se i mi pozivamo na svjedočanstvo naše svijesti protiv njegove nauke. Ovo vrijedi osobito za naše prosuđivanje

DRIESCHOVE NAUKE O ĆUDOREDNOM ŽIVOTU i njegovim (naime ovoga života) uvjetima.

2. *Što je prije već toliko puta rekao, da je sve zapravo samo pretstavljanje ili postavljanje i smjeranje, to i sada opetuje, kada odgovara na pitanje,*

što je etično« (str. 123): »U područje racijonalnoga spada dakle prema nama osobito sve e t i č k o »osjećanje«, nalaženje, gledanje, ili kako tko ovdje želi kazati; ime ništa ne mijenja na stvari. Ovdje se gleda, s jakim zvukom ugodnosti ili neugodnosti, (str. 124) da je nešto glede odnosa među ljudima (der Menschheit) kao nekoj cjelini, koja se nalazi u razvitku, »u redu« ili »da nije u redu«; i to, da kod toga učestvuje moja psihofizička »osoba«, u »dobrome« ili u »zlome«. Radi se o pravom kategorijalnom gledanju glede nekih prirodnih zbiljnih predmeta, na koje se smjera. U iskustvenom općenitom sadržaju (Gesamtinhalt), koji se ima, gleda se red (ili nered), upravo tako, kaošto se gleda uzročnost u nekom sadržaju, i ne utiskuje se možda nekoj »surovoj materiji«. Sve p o s e b n o etičko gledanje zbiva se prema posebnostima (Besonderheiten) čitavoga sadržaja znanja ter se s njime mijenja... Da upravo na ovim sadržajima, koje ovdje spoznajem, gledam njihov odnos prema »nadosobnoj uređenosti (überpersönliche Ordnungshaftigkeit), to je etičko u pravom smislu. A to samo je neko znanje«.

Tako Driesch ostaje dosljedan svojoj nauci, da nema ništa drugoga osim samoga »gledanja« s posebnim znakovima i sa »zvucima ugodnosti ili neugodnosti«. Ovaj osjećaj ugodnosti (ili neugodnosti) veoma naglašuje tako, te i za Kantovu etiku kaže (str. 124, primjedba), da »bez pojma »lustbetont« i Kantova etika samo prividno prolazi«. Ali iz iste primjedbe (str. 123) slijedi, da *čuvstvo ugodnosti, koje je povezano s etički dobrim djelom, nije ništa uzvišenije negoli čuvstvo zadovoljstva, koje imademo kod kušanja dobroga jela.* Na pitanje naime (str. 123): »da li je čuvstvo ugodnosti (Lustton), s kojim je skopčana svijest, da je »mein Selbst« ispunio svoju »dužnost«, isto, kaošto je ono, koje imademo, kada kušamo ukusno jelo«, odgovara (str. 123): »Čini nam se, da možemo izaći na kraj s jedinstvenošću pojma ugodnosti (Einheitlichkeit des Begriffs der Lust-tönung)«. Ne mogu sakrivati svoga iznenađenja, što Driesch na ono pitanje nije našao drugoga odgovora.

3. *U etiku jamačno spada kao jedno od najvažnijih pitanja ono, koje se odnosi na egzistenciju i narav i podrijetlo dužnosti. Driesch o tome ne raspravlja izričito. Spominje, ali ne tumači »kategorički imperativ«;* samo napominje, da ima osim Kantove forme još jedna druga, možda zgodnija (str. 124). Osim toga veli (str. 125), da »svatko i m a etički doživljaj reda (das Sittliche Ordnungserlebnis)«. Ali u primjedbi (str. 125) kaže: »Egzistencija etičkoga doživljaja u svakome i sadržajno značenje ovoga doživljaja dvije su posve različite stvari. Egzistencija tumači se na temelju pretpostavke, da je etički doživljaj znak, da svatko učestvuje u nadosobnoj cjelini, koja se razvija. Time *Driesch priznava neku ovisnost etičkoga subjekta o nečemu, što je iznad njega. Ali što je prema njegovu shvaćanju ova »überpersönliche sich entwickelnde Ganzheit«, ne tumači dalje. Ipak napominje, da bi to mogao biti netko, koji upravlja i voljom kao nešto nadosobno* (str. 126): »Napose biva mi moje imanje doživljaja »dobre« volje znakom etičkoga htijenja moje duše, (koje sa svoje strane možda) potječe odatle, da moja lična duša u svome htijenju stoji pod određivanjem nekoga nadosobnoga određivača postajanja (meine persönliche Seele durch einen überpersönlichen Werdebestimmer in ihrem Wollen bestimmt ist)«. Svakako nas ove riječi potsjećaju na Boga. Ali one nas potsjećaju i na

SLOBODU NAŠE VOLJE. 4. Driesch veli (str. 127):

»Problem slobode« ne spada u okvir ovog istraživanja, niti u svome najopćenitijem obliku, kao pitanje o mogućnosti neke određenosti« postajanja uopće, niti kao posebni problem »slobode volje«. Samo jedno neka bude rečeno u sklopu predmeta, o kojima smo ovdje raspravljali, na ovome mjestu: da pitanje o slobodi može nastupiti tako, te ima doista smisla, gdje se radi o »postajanju (Werden)« u kojem god obliku. A znamo, da se kod »ja« ne radi o »postajanju«, nego o »imanju (Haben)«. Odatle slijedi važna spoznaja, da *za »ja« ne nastupa pitanje o slobodi ili određenosti više, negoli o tom, je li »ja« crven ili zelen samo za »moju dušu«, a ne za »ja« ima uopće smisla pitanje glede »slobode« ili o»određenosti«* — spoznaja, prividno paradoksna, ali koja bez daljnjega dokazivanja slijedi iz tijeka istraživanja«.

Istina, iz dosadašnjih Drieschovih teza slijedi ovaj njegov odgovor na pitanje o slobodi. Ali budući da se protivi našoj i Drieschovoj neosporivoj svijesti, zato *ova posljedica napominje, da one teze, iz kojih slijedi, ne mogu biti sve istinite.*

Istotako *i konačni rezultat glede naše spoznaje istine, koji se kosi i s Drieschovim i s našim i svačijim uvjerenjem, jasno dokazuje, da one premise, iz kojih slijedi takav zaključak, ne mogu biti sve istinite. Rezultat je naime onaj, koji je Driesch izrazio riječima Nietzscheovim* (str. 147-148): »Volja za istinom i sigurnošću izvire iz straha pred nesigurnošću... Služimo se pretpostavkama, n. pr. da je spoznaja moguća... Da postoje jednake stvari, jednaki slučajevi, ovo je temeljna fikcija već kod suda, onda kod zaključivanja... Da mi nemamo istine, ovo je novo na modernoj filozofiji«.

ZAKLJUČAK

Duboko žalim, što sam morao zabilježiti kao rezultat Drieschova istraživanja, i to prema njegovu vlastitom, izričitom priznanju, ove posljednje teze. Ako ispitamo, iz kojih nauka slijede ove neprihvatljive teze, lako nam je nakon svega, što smo do sada već ispitali, odgovoriti. Poglavita je premisa ovih krivih zaključaka *upravo Drieschovo mišljenje, da »ja« ništa ne radi, nego da samo »gleda«, bez ikakva djelovanja, samo »ima«. S time je skopčana Drieschova razlika između »ja« i »mein Selbst« ili »meine Seele«. Napokon slijedi nemogućnost svake prave spoznaje, dakle spoznaje istine naprosto, iz njegove nauke, prema kojoj je nemoguć svaki apsolutni kriterij istine,* jer misli, da nemamo nikakva sredstva, kojim bismo mogli stvari sa svojom spoznajom ispoređivati.

Ove dakle temeljne *krive teze moramo otkloniti, a mnoge druge, koje su ispravne, zadržati kao dragocjene misli* genijalnoga pisca djela »Philosophie des Organischen«, kojim je toliko zadužio filozofiju prirode, te ga Maritain nazvao »Restaurateur de la philosophie de la Nature«, kako je sam spomenuo na početku prvog članka. Pa i druga njegova poglavita djela, kaošto »Wirklichkeitslehre«, »Grundprobleme der Psychologie«, »Leib und Seele«, »der Mensch und die Welt« puna su najvažnijih ispravnih spoznaja.

Zato stoji Driesch pred nama kao filozofska ličnost, koja zaslužuje naše počitanje, makar ne dijelili u svemu njegova mišljenja, pa i u stvarima najvažnijim.

Franjo Šanc D. I.

Žosizam po svijetu

Prikaz jednog Engleza

Malo po malo J. O. C.* si utire put i u Engleskoj. Knjiga u kojoj se o tome govori, nosi naslov »Krist i radnici«. Njezin pisac je Mr. Stanley B. James, obraćeni protestant. Predgovor je napisao svećenik Bernard Grode, profesor filozofije u nadbiskupskom sjemeništu u Londonu, koji je kao i M. James bio neko vrijeme u žosističkoj centrali u Bruxellesu.

Djelo M. S. B. James je žosističko tumačenje Katoličke Akcije, kojoj je cilj, da cio radnički svijet prihvati Otkupljenje, što ga je Krist donio ljudima.

Korice knjige ukrašene su realističkim crtežem: Otkupiteljeva glava sa trnovom krunom, koja je u polovici sastavljena od kotačića trnja.

KARAKTERISTIKA DANAŠNJEGA VREMENA

Glavna ideja knjige, sadržana je u slijedećem odlomku: »Kršćanstvo i borba klasa« od Nikole Berdjajeva.

Društvena osnova Crkve se mijenja; novi poredak treba u prvom redu, da se osniva na radnicima. Ona neće dopuštati plemstvo, a ni članove staroga radničkoga svijeta, a intelektualci će biti samo manjina.

Društvo sutrašnjice biti će društvo radnika, a Crkva će se znati prilagoditi tome novome društvu isto tako, kao što je to znala u prošlosti, nastavljajući i u tome, da bude čuvaricom vječnih istina, koje ona predstavlja u dušama svih krajeva svijeta.«

Mr. Christophor Dawson izražava na drugi način osnovno stanovište knjige: M. Jamesa.

»Budućnost društva ovisi o kulturi radničke klase, i o apostolatu, što će ga izvršiti laici.«

M. James vidi u J. O. C. realizaciju nazora ovih dvaju velikih mislilaca našega vremena.

---

* Jeunesse ouvrière chrétienne, Kršćanska radnička mladost.

»Žosisti, piše on, imaju sa svojom radničkom braćom zajedničko sve, što je plemenito i istinsko u njihovim nastojanjima. Ali oni razumiju, da to sve ima svoj osnov u prošlosti kršćanstva u Evropi; i da se to sve ne može potpuno realizirati, osim u društvu, koje bi opet postalo kršćansko.«

VRIJEME RADNIČKE KLASE

Pisac je duboko uvjeren, da radnici kao takovi, mogu ispuniti svoju otkupiteljsku ulogu. Radnici su oni, koji služe, nose križ i koji su raspeti. Oni sakupljaju prirodna dobra, pružaju ih i raspolažu s njima prema volji Božjoj. Radnici uzdržavaju red u kući Božjoj i oni je uljepšavaju. U prošlosti radnici nijesu bili vjerni tom svojem poslanju. Ipak treba u njihovu obranu reći, da je rad u današnjem društvu izgubio svoje značenje, a radnik svoje dostojanstvo.

Tijelo i duh radnika prisiljeni su, da proizvode stvari bez vrijednosti za čovjeka, a često puta i ružne, s jedinom svrhom, da upravljačima pribave koristi i dividende dioničarima, koje ni ne poznaju i koji su bez ikakovog utjecaja.

M. James drži, da je došao čas, da radnici preuzmu svoju otkupiteljsku ulogu. Do sada vikali su njihovi stari: »Raspnite Krista!«, kojega je buržoazija odbacila sa prezirom, ona buržoazija, koju je On poučavao.

Radnici od jučer nijesu poznavali Krista. Sv. Otac nedavno je izjavio, da je puk iznad svakog očekivanja uvijek odgovorio na poziv marljivog svećenstva, kudagod bi ovi dolazili.

Katolička akcija privesti će u ljudsko društvo radničku klasu, a tu akciju vodit će J. O. C.

DIKTATURA I TOTALITARIZAM

»Naše doba, piše: M. H. Adams prof. Sveučilišta u Harwardu, slično je dinamu. Ne samo, što je to doba umnožilo izvore energije, nego je ono poslije rata izbacilo: »ljude — dinamo«.

Tako M. H. Adams naziva diktatore. I ako su ovi kadikad vješti diplomate, moćni tribuni, i ako imaju sposobnosti, da ostvare svoje namjere, ipak radi sadanjeg stanja društva, a pogotovo radi njih samih lično, ti »dinamo-ljudi« nemaju moći, da stvore brze i radikalne odluke, koje bi dopustile, da se u njima gleda novi tip državnika.

»U diktatoru, dinamo je postigao svoje posljednje savršenstvo, a pokretna energija dinama bila je pretvorena u volju moći, u nesuzdrživu potrebu djelovanja — djelovanja bez prestanka.«

M. James nastavljajući uporedbu profesora od Harward-a, karakterizira držanje Crkve prije našega vremena. On kaže, da je Crkva otkrila u sebi vrhunaravni odgovor dinama. Svjedok toga otkrića je sve veća prevlast utjecaja sv. Pavla i njegovog shvaća-

nja mističnog tijela. Ova dinamična i moćna koncepcija upotpunjuje statični i zakonski pojam, koji prevladava u crkvi od M. Luthera.

VJEČNA MLADOST CRKVE

»Naše doba, — veli M. James — voli da prikaže Crkvu više kao tijelo, nego li kao administraciju i vidi njezino jedinstvo, ne samo u njezinoj službenoj hijerarhiji i njezinim imperativnim propisima, koji nijesu ništa drugo, nego vidljivi vanjski znaci, već također u duhu Kristovom.

Sv. Otac Pio XI. je utjelovljenje ovog aktivnog i dinamičnog karaktera Crkve. Netom, što je postao nasljednik sv. Petra, već se je sukobio sa Mussolinijem.

Ako išto manjka J. O. C.u, to sigurno ne — dinamizam.

SVECI MODERNOG DOBA

Kršćani prvih vjekova oplemenili su i uzvisili romanski genij; kršćani našeg vremena učinit će to isto od civilizacije, koja je proizašla iz dinama. Gadna industrijalizacija, koja čini od ljudi robove, mehanizme, može da izbaci i svete proletere. Proleteri će pobuditi do sada nenaslućene oblike svetosti. Oni će nam dati »novi tip sveca«, koji će biti rezultat uvjeta, s kojima i proti kojih su imali da rade. Proleter je optimist, on ne sumnja, da se stroj može pokoriti i podrediti čovjeku. Htjeti razoriti stroj, to je defetizam, to je igra demona.

Pisac dokazuje, da J. O. C. razumije svetost ove vrste, i da je radnička klasa naravno sposobnija, da obnovi današnje društvo, nego li je to u svoje vrijeme bila buržoazija, koja je tom vremenu u historiji dala svoj biljeg.

OBILJEŽJA I SUDBINA BURŽUJSKE ERE

M. James podupire svoje nazore svjedočanstvom povijesti. Početkom srednjega vijeka, nije bilo većeg užitka za ratnika, nego li da rine svoj mač u neprijatelja. Crkva ga je učinila braniteljem slabih.

Buržoazija, koju je u Francuskoj rodila revolucija, pokopala je viteštvo. U Engleskoj počam od Cromwelove revolucije postojao je drugi duh, nego li duh viteštva. Engleska je bila prožeta duhom udobnosti. Prvi članak njezinog »vjerovanja« bio je: »Ne vjerujem u istočni grijeh.« Ona je čvrsto vjerovala, da bi jedna međunarodna liga obračunala jedamput za uvijek sa istočnim grijehom, i da bi nas jedna organizacija kredita oslobodila za uvijek financijskih i novčanih poteškoća.

Pitanje morala uredila bi buržoazija tako, da bi upisala u svoj građanski zakonik »rastava« i proglasila, da se može uživati radosti ženidbe, a da se ne preuzmu obveze.

Sve, što je dotakla buržoazija, bilo je razoreno; obitelj, država, vjera, moral, znanost.

Buržoazija je nesposobna, da prihvati ono, što daje čovjeku slobodu, ona ne može prihvatiti duh Golgote.

Buržujski duh radikalno odbacuje Krista. Kad bi buržujska usta priznala Krista, mogla bi biti prva, koja bi vikala: »raspnite ga iznova«, konstatira Nikola Berdjajev u svojoj knjizi: »Raspeti i mentalitet buržoazije«.

Mr. James povlači iz toga slijedeći zaključak: »Koji je krik pravde, nego rušenje buržujske ere u najvećem i najstrašnijem ratu historije.«

RASPETI

Isus — Radnik, koji pred sobom gleda križ i nalazi svoj poziv u tome, da ga nosi, istinski je vođa radničke klase — svoje klase — i cijeloga svijeta.

U siromahu nalazimo realizam Krista. On je nesposoban, da vara sam sebe iluzornim snovima, pa ni onda, kad je hipnotiziran buržujskim filmovima ili komunističkim vizijama o zemaljskom raju.

Kad siromah prihvaća patnje, to je druga familijarna crta, po kojoj se prepoznaje u siromahu Kristova brata.

Godine nepodnosiva rada, što ga radnici podnose poradi mistične vjere, imaju svoje istinsko obilježje u Kristu na križu.

Krist, čovjek bola u pravom smislu, jest vođa svih onih koji plaču i koji su siromašni.

Budu li radnici siromasi slijedili Isusa, oni će triumfirati, ne samo po smrti u vječnom gledanju Boga na drugom svijetu, nego i na ovome.

Radnička klasa kao takova, pjevati će poslije vječne revolucije, o svom svagdašnjem životu pjesmu Bl. Djevice Marije: »Veliča duša moja Gospodina, jer je Onaj, koji je svemogući i svesilni pogledao na poniženje radničke klase, i po njoj stvorio velike stvari.« Zgodna primjena prvoga verza »Magnifikata« na radničku klasu, nije od autora, ali ona točno izražava njegovu misao.

VIZIJA DRUŠTVA SUTRAŠNJICE — SURADNJA KLASA

Zatim M. James navodi odlomak jednog pisma Mgr. Hugo-a biskupa u Rouenu biskupu u Thiry-u. Tu se radi o gradnji katedrale u Chartresu, jedne od najljepših arhitektura svih vremena.

Navodi nam kako u filmu predočuju stanovnike Chartresa, siromahe i bogataše, koji se nijesu zadovoljili, da dadu svoj novčani obol za gradnju katedrale, već su se sami upregnuli u kola, kojima su dopremali građu: i bogataši zajedno, bez iznimke. Za odmora molili su se i ispovijedali.

Kad su stigli na gradilište katedrale, upriličili su na večer duhovna razmatranja i proveli noć pjevajući svete pjesme.

Kola su bila rasvjetljena svjetiljkama i svijećama. Na povratku potražili su svoje bolesnike, da im pokažu moći svetaca. U jutro je procesija prolazila gradom, u kojoj su učestvovali oni, koji su vukli kola, moleći od Boga milost i zagovor Bl. Djevice Marije, za svoje bolesnike.

Kamenolom Bereleres l'Eoêgu iz kojeg se dobavljala građa za gradnju Chartres-ke katedrale, udaljen je po prilici 8 km. od grada.

Kroz vjekove bio je ručni rad smatran poniženjem.

Sv. Otac Leon XIII. dao mu je značaj časti. Poziv sv. Oca Leona XIII. svijetu, nije bio uzaludan.

U J. O. C. djeluje socijalna istina, kako je izlaže biskup Hugo.

ŠTO JEST I ŠTO MISLI RADNIČKA KLASA?

Položaj radničke klase i rezultati postignuti po J. O. C.-u dokazuju, da treba odgajati radničku klasu, ako se hoće poziv sv. Oca Leona XIII. poslušati onako, kako mu dolikuje.

Ima radnika, koji hoće da ostanu radnici, te takovih, koji se trude, da postanu buržuji.

Ima ih, koji neće, da mijenjaju svoje običaje i svoj izražaj, i koji svoje slobodno vrijeme upotrebljavaju na obogaćenje inteligencije i na korist radničkih organizacija.

S druge strane, komunističke novine »Daily Worker« nijesu pisane, a da bi ih narod razumio. Jezik dobrog lakrdijaša iz »Muzic-halla« pristupačniji je puku, nego što je pisanje »Daily-worker-a«. Što se tiče komunističkog načina izražavanja, to je puku bliža jedna rasprava iz više matematike, nego li ovaj.

Radnik, koji zaista ostaje radnik, rijetko je 100 % socijalist, on glasuje za socijaliste, ali se njegovo shvaćanje socijalizma jako razlikuje od onoga oficijelnoga. On zna, što mnogi od njih zaboravljaju, da je socijalizam, socijalna pravednost i pravilo za dobre odnose. Radnik je veći socijalist, nego li što su to najčišći teoretičari socijalizma.

Polazi se sa gledišta, koje radnik ne može da razumije. On ne shvaća na pr. zašto se socijalizam ne bi mogao ograničiti na to, da bude jednostavno ekonomska pravda, i da bi nastupanjem takove pravednosti nastale temeljite promjene u civilizaciji i u svakidašnjem životu radnika.

Radnik ne vidi socijalistički grad budućnosti u drugom obliku, nego li je danas, ali iz kojega bi bile uklonjene najočitije zablude.

Radnik kršćanin je do sada isto tako slabo upućen u narav kršćanske revolucije, kao što i o važnosti socijalističke revolucije.

Radnik kršćanin nije dosad ni poznavao načela, koja treba da ispovijeda. Kad on o tome govori, vrlo često je sasvim daleko od tih pitanja.

OPASNOST KOJA PRIJETI SOCIJALIZMU

Ova opažanja uzeo je M. James po knjizi: »The Road to Wigan Pier«. M. G. Orwel misli, da će socijalizam propasti, ne bude li znao u svojoj koncepciji dati mjesta ljudskom biću.

M. Kristophor Dawson izražava isto, samo sa drugim riječima. I ako se moderni socijalizam neprestano naslanja na »savjest klase«, to ipak, on nije mogao, da proizvede niti jedno literarno djelo o proletarizmu, koje bi dostiglo dubinu i tragiku djela: Williama Langland-a, koji je živio oko god. 1350 i koji je htio postaviti kršćanstvo, koje bi obuhvatilo cijeli život.

POTREBA ODGOJA ONIH, KOJI VODE NAROD

Ukratko, bio radnik komunist ili katolik, on je uvijek izvržen, da bude povučen od onoga, za koga se prihvaća.

Zato se i ukazuje potreba teološke formacije za one, koji će voditi narod.

I ako je za odgoj naroda potrebna pomoć i drugih društvenih klasa, ipak radnici, treba da nose glavni teret za svoju emancipaciju.

Ništa manje nije potrebna i pomoć sakramenata svećenstva i autoriteta crkvenih doktrina.

Crkva, sveučilišta, ustanove, osnovane u jednom obnovljenom društvu, razumjet će udesiti primarne potrebe tako, da svoja djelovanja vežu uz potrebe radnika.

U društvu organiziranom na taj način, socijalno tijelo bit će u službi onih koji služe.

Da točno objasni svoje pojmove, M. James navodi odlomak iz djela: M. H. Read-a, »Faze engleske poezije«. Autor se pita, kako bi mogao pjesnik opet postati odgojitelj čovječjih osjećaja.

On drži, da nema druge mogućnosti, nego se vratiti na ono, što je poezija bila u početku. Jedina literatura, koja je sposobna za život i koja osvaja jest ona iz Muzic-halla.

Pjesme, buka, revije Muzic-halla, možda su klice nove narodne poezije.

Takova tvrdnja nije pretjeranost. Scenske igre srednjega vijeka — plod saradnje društva i crkve, — oživjele su pučku dramu i dovele Shakespear-a, a pučka drama i Shakespear dominirati će uvijek.

UMJETNOST, LITERATURA I KAZALIŠTE ŽOSISTA

Žosisti i njihovi simpatizeri stvorili su na kontinentu posebne umjetničke forme, one koje poznajemo i koje mogu biti početak nove cevilizacije, civilizacije kršćanske i proletarske.

U njihovim pjesmama, manifestacijama, svečanostima veli M. James, ima znakova, koji daju naslućivati, da nastaje novi pokret, kojega uspoređuje sa onim srednjega vijeka, u kojem su nastali misteriji, a koji su bili samo odraz misa.

Paralela je mnogo realnija, nego što su je mogli dati prijašnji događaji.

KRIST RADNIK

Autor daje zatim u kratko vješti prikaz povijesti evropske civilizacije i upozoruje usput na opreke, koje postoje između vladanja Kristovog i čovječjega.

Po M. James-u, Krist je radnik u pravom smislu riječi. On je jedini, kojemu punim pravom pripada taj naslov.

Radnici su radnici sto tako, kao sto je sin oca, sin oca. Pa kao što ovaj nije kriv što je bogat, što imade dobrih veza i moćnih potpora, nije ni zasluga radnikova veća, što je radnik, kao ni milijunaša, što je milijunaš.

Prije svega, oni si nijesu sami odabirali svoj socijalni položaj.

On, koji je mogao biti najmoćniji vladar imperija, rođen je kao radnik, jer je tako htio.

SPECIJALIZIRANA KATOL. AKCIJA

Autor ističe ovdje problem unutarnje specijalizacije K. A. On misli sa kardinalom Lienardom, da će se specijalizacija stvoriti prisvajanjem jedinstva. To jedinstvo ne postoji, treba ga istom provesti. Za autora je J. O. C. najveći uspjeh katoličke akcije.

Doista postoje razni profesionalni savezi i razni profesionalni centri, u kojima mnogi ljudi provode veći dio dana, a koji im daju svoje obilježje.

God. 1848. pisao je K. Marks: »Samo proletarijat može emancipirati proletarijat.« Sv. Otac Pio XI. proglašuje u »Quadragessimo Anno«, da prvi apostol radnika mora biti radnik, a tako je to i kod drugih klasa.

U svojoj enciklici »Divini Redemptoris« naglašava Sv. Otac papa potrebu ove metode.

Radnici moraju vratiti crkvi i Bogu nebrojeno mnoštvo svojih drugova radnika, koji su se u svom ogorčenju udaljili daleko od Boga, ili jer nijesu shvaćali, ili jer se s njima nije postupalo, kako su to zavrijedili.«

Iz toga slijedi, da specijaliziranje zahtijeva parohijalnu, regionalnu i nacionalnu organizaciju, koja bi podržavala i poticala pravi duh za specijalizirani pokret i njegovo jedinstvo.

REZULTATI, KOJE JE POSTIGAO ŽOSIZAM

M. James ponovno svraća pažnju na važnost formacije mladih radnika. On predviđa sjajne rezultate, pozivajući se na to, da su radnici bili oni, koji su odgovorili na Kristov poziv. On ih je oggajao. Jednog između njih postavio je za glavara crkve i ustoličio ga je u samom centru rimskoga carstva, a drugi postade autor četvrtog evanđelja i Apokalipse.

Gospodin ih je odgojio, a da nije razorio njihove osobnosti i nije stavljao zapreke njihovoj inicijativi.

Njegova metoda bila je naravna i bez ičega konvencionalnoga.

Pisac pokazuje, da metode odgajanja žosističkih vjernika imaju mnogo sličnosti sa onim Kristovim, a rezultat je to, da su iskreno i duboko uspostavile vezu između Kristove osobe i nove katoličke omladine. Žosistička metoda je Kristocentrična.

M. James ukazuje na knjigu kanonika Glorieuxa: »Krist i njegova religija«, kao originalan dokaz za religiozni duh, što ga je stvorio Žosizam.

Spoznaja Krista, važna je etapa u izgradnji novoga društva, a primjena te spoznaje za postignuće uspjeha je još važnija.

Suvremeni čovjek tričavo se prepire za prvobitne činjenice, koje je slučajno upoznao. On neće, da vidi ni da razumije svoga bližnjega.

Koje li nagomilavanje nesumnjive bijede i skrivenog heroizma, su otkrili apostoli, kada su promatrali Galilejca očima Krista.

Žosističke metode objavljuju vjernicima, da je njihova sredina ogromno polje rada za apostolsku marljivost.

Što se tiče kritike, ona naglašava, da pokret žosista daje znatne intelektualne formacije. M. James drži, da kritika ocjenjuje intelektualnu vrijednost po sakupljanju knjiga u svojoj biblioteci, a ne vodi računa o istraživanjima i proučavanjima žosista, ni o raspravama i zaključcima, kojima oni daju mjesto.

Vrijednost žosističke metode podeseterostručena je sa pomoći, što je J. O. C. pruža mladim radnicima, a koju zahvaljuju organiziranoj službi.

VOLJA BOŽJA

Mladi kršćanski radnici, koje je žosizam privukao, počimlju svoje djelovanje Božjom providnošću, točno u historijskom razdoblju, koje ima značajni biljeg koncentracije protukršćanskih snaga, koje su stvorene u Rusiji.

Po obliku, ta je koncentracija sa socijalnog gledišta proletarijat, sa filozofskog didaktički materijalizam, a sa moralnog, destruktivna mržnja.

Sada, kao i u Kristovo doba, mnogi očekuju Mesiju, koji bi im objavio Krista u službi današnjeg vremena i jezikom, kojeg bi ljudi danas razumjeli — Mesiju, koji bi ih najmio u crkvenu službu. U očekivanju Njegova dolaska utekli su se socijalizmu i komunizmu, koji su jedan i drugi bez poleta.

Katolička Akcija odgovara tome tajnom, ali neodoljivom pozivu u epohi, za koju je Sv. Otac Pio XI. rekao: »Z a h v a l j u j e m B o g u, š t o ž i v i m u s a d a š n j i m o k o l n o s t i m a, n a v r e l u o p ć e k r i z e, k a k o v e j o š n i j e b i l o u c r k v e n o j h i s t o r i j i.«

U historijskoj epohi, tako bogatoj mogućnostima, kao što je naša, nitko nema prava zaklanjati se za svoje slabosti i zadovoljavati se svojim udobnostima.

Žosisti su o tome duboko uvjereni.

Stog razloga nijesu ni vjerovali, da bi se mogli odreći križa, već naprotiv, oni su ga obuhvatili i tako se zaista emancipirali.

Nekad su se njihova braća sredovječni Križari potresli na krik »B o g t a k o h o ć e«. Isto tako na taj poziv poduzeli su Žosisti osvajanje radničke omladine.

M. Stanley B. James završuje svoju knjigu molitvom žosista: »Presveto Srce Isusovo, dođi Kraljevstvo Tvoje po žosistima — kršćanskim mladim radnicima!«

K. R., London

KNJIŽEVNI OSVRTI...

»NEVENI«

Pod tim je naslovom dobila hrvatska književnost opet pjesničko djelo, od velikog svećenika i pjesnika dr. Ivana Ev. Šarića.* Pet decenija već uzdiže on i opaja pjesničkim zanosima svoje srce te ga onda izlijeva, kudgod hodi, i zanosi i druge u krajeve svojih misli i težnja — u Božji svijet duha i plemenitosti.

Sve znakove njegovih osebina i vrlina nose i ove pjesme, satkane iz čarnih uspomena na dobrog oca i dragu majku zemaljsku te u slavu vrhovnog svećenika — duhovnog oca — i druge majke — svete Crkve.

One prve pjesme o ocu i majci pune su nježnosti, odanosti, zahvale i štovanja prema tim dragim bićima. Tu su i one prve: Gusle očeve, Dukatu, što su tako zanijele i pok. pjesnika Sabića i prvog dubljeg kritika pjesnikova: A. Petravića. I doista su lijepe. A istog su duha i osjećaja gotovo sve ostale. Recimo ona: Sad i nekad (str. 22):

»Još i sada glasne gusle
u sobi mi o duvaru.
Ja ih skinem često puta
u tišini gluhe noći
i metnem ih, dragi oče,
na koljeno svoje desno
i stisnem ih na grudi.
Pa zadršću moje gusle,
pa zadršću moje grudi:
O budimo, braćo, ljudi...«

Ili ona prva o majci: Uz kolijevku, te ona sasvim novoga datuma: Majčina krunica (str. 33-34):

»A sad nema više moje drage majke,
Ona uvenula, moja zlatna ruka,
Smrt mi ju otela, i sad mi se čini,
kao da mi s neba obje ruke pruža.
Kao da s duvara tu krunicu skida
I meni je meće u obadvije ruke,
Pred Gospinom slikom da kleknem i molim
Da mi Draga Gospa sve olakša muke.«

Iza toga dolazi u zbirci pjesma iz 1900. g., koja je doista lijepa od početka do kraja (str 34.-35.) —

* Neveni, Pjesme str. 78. Knjižnica katoličkih pjesnika. Izdalo Društvo sv. Jeronima, Zagreb 1939.

MAJKO

Majko, u tvom srcu anđeo se krije,
od sunca sjajnije tvoja ljubav sije!
Majko, ti si biser sa dna okeana,
ti si zlatna kruna najljepših mi dana!
Majko Tvoja suza ko zvijezda blista,
ko izvor u gori ti si sva mi čista!
Majko, kad Ti moliš oko Tvog se čela
tad ovije vijenac cvijeća neuvela!
Majko, tvoj mi smiješak ko mirisno cvijeće,
što u grmu cvate u rano proljeće!
Majko, što je cvijeće i što je proljeće?
Od dražesti tvoje nema veće sreće!
Majko, ti si žrtva za me prikazana,
da ne budem nikad kao suha grana!
Majko, u tebe je vjernost neizmjerna,
i kad sve prevari, ti si i tad vjerna!
Majko, u tebi su nekazane tajne,
ja svom dušom ljubim tvoje oči sjajne!

Sve su te pjesme pune tihog zanosa i nježnog čuvstva, što ga pjesnik sugerira lijepim malim slikama, lakim stihom i posebnim namještajem riječi i tako pojačava pjesnički dojam.

Pjesme duhovnome ocu — papi — malo su drukčije, to je jasno. Uza svu odanost poglavaru Crkve, tu ne može biti intimnosti, što se proživljava od prvih dana žića, a budi na riječ: otac, majka. — Ove su pjesme pretežno misaone, s mnogo sjajnih izraza, što treba da prikažu dostojno ideju i nadomjeste onaj osjećaj blizine i nježnosti. Pa ipak pjesme o Crkvi gotovo dostižu i one o majci. Vještina je to, i znak doista snažnog osjećaja i ljubavi za Crkvu. — Ove su ponajčešće dubljeg stiha, s više izraza i biranih riječi. Na pr.:

»Tebi, titanska dušo, naše kitno cvijeće i zlato ljubavi
i lovor-vijenci i blistave krune
i bijele crkve naše molitava pune...« (str. 52).

Tu se veže katkad misaonost sa prostodušnošću i odanošću: »O z l a t n i sveti Oče!«

Značajka je i ljepota Nadbiskupove poezije upravo jednostavnost, milina, nježnost, priprostoća; sve je puno cvijeća, sunca, zvijezda i blagih srdaca. Nema tu izvanrednih misli, isklesanih kao od kamena, niti slika i poredaba sa silnom plastikom — to nije Pjesnikov način, nego njegova je odlika u prikazivanju obničnih događaja, svakidanjih misli i osjećaja — on je uvijek i svuda u životu pjesnik. Zato su i zašle te pjesme daleko u puk, one su mu razumljive, tisuću su puta ponavljane i zagrijavaju srca za sve lijepo i plemenito, te će se još tisuću puta čuti i činiti dobro, što ga samo takova pjesma činiti može.

J. B a d a l i ć D. I.

KNJIGA O DRŽANJU CRKVE PREMA NARODNOJ POEZIJI

U nekoliko brojeva Nove Revije izlazili su o toj temi članci o. G. Bujasa, koji su otisnuti i u posebnoj knjižici.* U toj solidnoj raspravi prikazuje pisac najprije mišljenja naših literarnih historika, kojih većina dijelom krive crkvu, da je htjela iščupati narodnu pjesmu te je kušala zamijeniti pobožnim crkvenim popijevkama. Tako su iznesene misli Jagića, Kukuljevića, Kuhača, D. Boranića, Šurmina, Prohaske, Vodnika, P. Popovića, Poljanca i D. Bogdanovića.

Iza toga navodi crkvene sinode i pisce, koji su tobože nastojali uništiti to narodno pjesništvo. Tu su, radi toga toliko puta razvikani: Krajačević Petretić, Habdelić, T. Babić i Šitović. Auktor je naveo njihove tekstove, stavio ih u sredinu, u koju idu, i rastumačio njihovo značenje. — Na prvi se pogled čini, da su gdjekoji od tih pisaca u prevelikoj revnosti bili zaista općenito protiv svjetovnih, pa i pučkih popijevaka. Ali auktor pokazuje dalje s uspjehom, da to nije istina te kaže: »Moram... naglasiti, da su se Crkva i hrv. svećenici uistinu starali kako bi iz kršćanskoga života odstranili sve što se protivilo vjeri i ćudoređu. U taj krug dušobrižničkog nastojanja ulazile su jednako i sramotne, nečiste i nemoralne pjesme kao i čito poganski običaji. Ali to još ne može nikako značiti da su crkvene vlasti same ili preko svojih službenika progonile uopće narodne pjesme i običaje kao takove. I u p r a v o t o t r e b a n a d a s v e o v d j e r a z l i k o v a t i, a baš to nije učinio ni jedan od naših kritika!

* Fra Gašpar Bujas, prof.: Katolička Crkva i naša narodna poezija. Str. 41. Tiskara »Kačić«, Šibenik 1939.

Kod njih je također prešućeno i nekoliko drugih važnih činjenica, bez kojih se ne može ispravno i historijski rasuđivati ovo pitanje« (str. 21-22).

Zatim navodi nekoliko potvrda, iz kojih se vidi, da je u ono doba bilo doista ružnih i bestidnih pjesama, za koje ne bi bilo šteta, da ih je sasvim nestalo. U Erlangenskom rukopisu na primjer, koji je upravo iz onoga kraja, gdje se rodio i djelovao Krajačević, ima tako lascivnih stihova, da se ne mogu izdati na javu ni u naučnim edicijama. »Crkva ne samo kao Kristova ustanova nego i kao čuvarica civilizacije i uzgojiteljica kulture nije mogla nikako prepustiti naš narod moralnoj dekadenci i duševnoj zapuštenosti, zato je sve učinila, da preko biskupa i svećenika podigne vjerski duh i moral u narodu. Promatrajući s ovoga stanovišta nastojanje Petretića, Krajačevića, Habdelića, Babića, Šitovića i drugih, a s a m o j e t o s t a n o v i š t e h i s t o r i j s k i o p r a v d a n o, ne možemo im prigovoriti da su progonili narodnu pjesmu kao takovu, nego im, naprotiv, moramo priznati da su goneći sramotne i pokvarene narodne pjesme v r š i l i o d l i č n u k u l t u r n u m i s i j u« (str. 23).

Takove je eto pjesme Crkva htjela i morala iskorijeniti, a inače je upravo ona toliko učinila za narodnu pjesmu, te su upravo svećenici prvi shvatili njezinu vrijednost i cijenu, još prije romanticizma. Pa da je jedan ili drugi od navedenih pisaca doista pretjerao u revnosti, što je to proti dekadama svećenika, koji su od Šižgorića do najnovijeg doba toliko učinili za tu poeziju!

Sve to iznosi auktor mirno, trijezno, jasno i s mnogo dokumenata; svaki odsjek i svaka rečenica jest korak k njegovoj tezi, koju je prikazao doista uvjerljivo, te se na isti predmet ne bi trebalo tako brzo vraćati.

J. B a d a l i ć D. I.

BIBLIOGRAFIJA

Djela se pod A ne kose s kat. istinom i ćudoređem, ona pod B se kose djelomično, ona pod C sasvim, djela pod D su čisto tehničke naravi.

A:

Borromaeus O. P. »Licht im Zeitgeschehen« Zagreb 1939. (Duhovne konferencije održane u adventu 1938. u crkvi sv. Katarine u Zagrebu).

Petančić D., »Kuga« (drama). Založba: Minoritski samostan u Ptuju 1939. str. 70.

Perojević Marko, »Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda« Zagreb 1939. — Mala knjižnica Matice hrvatske.

Šarić Dr. Ivan, »Isus Krist uzor dušobrižnika« Sarajevo — Regina apostolorum str. 12.

B:

Boršnik-Škerlak Marija, »Aškerc, življenje in delo«. Založba: Modra ptica« — Ljubljana 1939. str. 462.

Bulbović Edhen N., »Turci i razvitak turske države sa uvodom u kulturnu i političku povijest Islama«. Sarajevo, 1939. str. 229. — Više kritičnosti o kamalizmu, naročito s obzirom na vjersko-kulturni problem.

Zere Grey, »Osvetnik prašume« (roman o pionirima u dolini Ohaja (Beograd — 1939. Geca Kon, str. 378. (ćir.) Bez literarne vrijednosti!

C:

Bedel Moris, »Šezdeseti stepen sjev. širine« (roman) Beograd 1939. »Zvezda« str. 283. (nemoguć moral).

Gjuričić Mladen, »Sedam smrtnih grehova« Beograd. 1939. »Zvezda« sumnjiv moral).

Blagojević Borislav, »Zakonik cara Dušana« Skoplje, 1939. str. 103 (ćir.)

Benc Ivan, »Kojim pravom postaje Marija Terezija hrv. kraljem?« Zagreb, 1939. str. 120.

● Nenaručeni se rukopisi ne primaju bez prethodnog dogovora s urednikom. Rukopisi se ne vraćaju.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 64 stranice. — UREDNIK: Stj. Tomislav Poglajen D. I. — IZDAVAČ I VLASNIK: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — TISKARA: »Glasnika Srca Isusova«, A. Alfirević D. I.

PROGLAS HRVATSKOMU NARODU
ZA NAŠA PLITVIČKA JEZERA

Godina 641. u našoj je hrvatskoj narodnoj i kulturnoj povijesti veliki datum, jer smo te godine stupili u neposrednu vezu s Papinstvom i time posvjedočili, da smo i mi Hrvati poput ostalih zapadnih naroda kulturan narod.

Od onda do današnjih dana proteklo je 1300 godina, i mi se svojoj prošlosti ni čas nismo iznevjerili, naprotiv unatoč svakojakih spletka i rovarenja, čime se htjelo uplivati na naše produbljene i ustaljene vjerske osjećaje, mi Hrvati gdjegod nas ima, jedno smo s našom svetom rimokatoličkom vjerom kao i s našom drevnom hrvatskom narodnošću.

Godine 1941., dakle za nepune dvije godine, sav naš hrvatski narod ima da što dostojnije proslavi 1300 godišnjicu svoga pokrštenja, t. j. prelaza iz poganstva u krilo naše svete, nepogrješive crkve rimokatoličke.

Nismo bogati da bi taj za nas Hrvate preznameniti događaj mogli proslaviti kod nas još neviđenim sjajem i otkrivanjem grandioznih spomenika, ali unatoč materijalne skučenosti, uz malo dobre volje, moći ćemo na našim prekrasnim Plitvičkim Jezerima u znak zahvalnosti za ljepotu, kojom je Svevišnji u svom stvaranju našu zemlju obdario, sagraditi crkvu u čast Majci Božjoj i na uspomenu 1300 godišnjice našega pokrštenja i ulaza u kolo prosvijetljenih naroda čitavoga svijeta.

U tu svrhu dana 19. srpnja ove god. bila je na Plitvičkim Jezerima u Drežnik-gradu održana prva sjednica radnog odbora pod pokroviteljstvom Hrvatskog Metropolite preuzvišenog g. dr. A. Stepinca te predsjednikom odbora preuzv. g. dr. Viktorom Burićem, biskupom senjskim, gdje je zaključeno doslovno slijedeće:

»Cijela akcija oko sakupljanja dobrovoljnih prinosa i propagande na cjelokupnom području hrvatskoga naroda neka se povjeri centrali i ograncima društva »Hrvatska Žena«, jer to društvo ima najviše iskustva u ovako velikim akcijama, koje je dosada u razgledno kratko vrijeme sretno privelo kraju.

1. U mjestima, gdje postoji ogranak društva »Hrvatska Žena«, preuzima on cijelu akciju okupljajući u tom cilju sva društva katoličke akcije i ostala hrvatska nacionalna društva;

2. U mjestima, gdje nema ogranka »Hrvatske Žene«, osniva župnik međudruštveni odbor od predstavnika društava katoličke akcije i hrvatskih nacionalnih društava;

3. U mjestima, gdje nikakovih društava, osniva župnik akcioni odbor sastavljen od uglednijih župljana i župljanka;

4. Neka se umole sve centrale katoličke akcije i središnjice hrvatskih nacionalnih društava, da s ecirkularom obrate svojim podređenim društvima, neka bi sudjelovala u toj akciji;

5. Središnjica društva »Hrvatska Žena« u Zagrebu neka preuzme na sebe organizovano sabiranje dobrovoljnih prinosa i u onim mjestima, gdje nema njezinog ogranka, šaljući mjesnim odborima sabirne arke i preuzimajući sabrani novac te dajući uopće inicijativu za propagandu;

6. Neka se umole svi preč. Biskupski ordinarijati da svojem svećenstvu preporuče osnivanje akcionih odbora i rad oko sabiranja prinosa.«

Hrvati se do sada nijednoj sabirnoj akciji nisu oglušili, makar nisu bile uvijek u skladu s njihovim težnjama i njihovim uvjerenjem.

Prema svemu u ovoj poslanici navedenomu »Hrvatska Žena« je više nego uvjerena, da će svi Hrvati i Hrvatice, časteći Majku Božju kao svoju najveću zaštitnicu — bez pomoći i zagovora koje ne bi n isada obavljeni »Sporazum« tako zaključen bio — veledušno slati i davati svoje doprinose za gradnju hrama Gospodnjeg na Plitvičkim Jezerima, s gradnjom kojega ima se započeti već ove godine, da bude potpuno gotova do 16. srpnja 1941. kada bude posvećenje crkve uz još neviđeno sudjelovanje čitavoga hrvatskog naroda.

Nova crkva bit će sva iz kamena, da ne bude mogla postati plijenom požara, koji je na Plitvičkim Jezerima uništio prijašnju drvenu, te nedavno veliki hotel i kupališni uređaj.

Hrvatice i Hrvati budimo blagodarni, da svom predanošću u najkraćem roku izvršimo našu vjersku i otačbeničku dužnost, prema staroj hrvatskoj poslovici: kamen do kamena...

Sve što ćemo učiniti biti će na slavu Boga velikoga, hvalu Majci Božjoj i diku vjernih Hrvata.

HRVATSKA ŽENA.